

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

8

oda
yayınları

daragacından notlar

JULIUS FUÇIK

4.basım

DARAĞACINDAN NOTLAR

ODA YAYINLARI : 8

**DARAĞACINDAN
NOTLAR**

**JULIUS
FUÇİK**

1. basım aralık 1974
2. basım ocak 1975
3. basım şubat 1975
4. basım ocak 1977

**DARAĞACINDAN NOTLAR/NOTES FROM THE GAL-
LOWS/julius fuçik'in notları/çeviren, şemsa ilkin/ka-
pak, olcay/kapak filmi, ebru grafik/kapak basımı, te-
kin ofset/doyuran matbaasında dizilip basılmıştır/cild,
günsan mücellithanesi/oda yayınları, nuruosmaniye
cad. nu. 36, garant iş hanı kat 3, cağaloğlu/haberleş-
me, posta kutusu, 57 - sirkeci - istanbul/tel : 27 39 53.**

**JULIUS
FUIK**

Çeviren
emsa İlkin

darağacından notlar

ODA YAYINLARI — İSTANBUL

Iris Morley, bir kitabında şöyle yazıyor: «Bazı durumlarda bir adamı öldürmek ona yapılabilecek en büyük kötülük değildir.» Naziler, yalnız öldürmede değil, yalnız fizik işkencede değil, insanı aşağılama, onurunu kırma, umuduna ve hayata bağlılığını yoketme ve ussal yetilerini yitirmede de uzmandılar. Üstünlük tutkularını beslemek için aşağılık diye sınıflandırdıkları Slav, Yahudi ve Komünistleri zulüm ve işkenceyle fizik ve manevi bakımdan yoketmeyi kendilerine görev sayıyorlardı.

Ama onlar çoktular, Nazilerin, hayatlarını ve inançlarını yoketmek için ellerinden geleni yapmalarına rağmen tükenmez Slav, Yahudi ve komünist vardı. Fuçık'e işkencede bildikleri bütün yöntemleri uyguladılar ve manevi baskı yaptılar, ama bu kitabın yazarı, bir deri bir kemik kaldığında bile, son nefesini verirken bile, hem de maddî ve manevi bakımdan onlardan üstündü, yüceydi. Bu yüceliği kitabının her satırında görebilirsiniz.

Siz, komünistler, sosyalistler, İngilizler, bu kitabı okuyun, sonra yollarınızı yürürken bu adamın kendine ve başkalarına olan inancının kaynağını düşünün.

Bu kitabın dehşetinden ürkmeyin, kitabı bitirdiğinizde, faşizmin kanlı zulmüne değil bu zulüm karşısında insanlığından, onurundan, inancından hiç bir şey yitirmeyen adamı, Fuçık'i düşünöceksiniz. O, bu kitabıyla, bize, insanlık onurunu korumanın yordamını öğretti. Özünde, bu yazılar hiç de **darıgacından notlar** değil zafer yolundaki insanlığın bir öncüsünün bulunduğu ileri noktadan geriye, bize, gönderdiği bir mesaj'dır.

içindekiler:

İngilizce bu basıma önsöz	9
Bir not	14
Önsöz	15

bölümler

I	Yirmi dört saat	17
II	Can çekişme	26
III	267 numaralı hücre	36
IV	Dört yüz numaralı oda ...	47
V	Kişiler ve Profiller I	65
VI	Sıkıyönetim 1942	92
VII	Tipler ve Profiller II	99
VIII	Birazda tarih	125

İNGİLİZCE BU BASIMA ÖNSÖZ (*)

Aloys Skoumal

Jack Lindsay'e (**), Julius Fuçik'in **Darağacından Notlar** adlı kitabının İngilizce basımına kısa bir giriş yazacağıma, istekli ama biraz da düşüncesizce, söz verdiğimde bu görevin güçlüklerini kavramış değildim. Julius Fuçik gibi tepeden tırnağa Çek, tepeden tırnağa insan, tepeden tırnağa bir yeraltı savaşçısı olan bir adam hakkında ne yazabilirdim ki onu yabancı okuyuculara tam gerçeğine, tam derinliğine uygun biçimde tanıtabileyim? Fuçik'in kendine özgü özelliklerini tam olarak yansıtabilmek için onun derin kişiliğine nasıl yaklaşabilirdim? Fuçik'in eşsiz değerlerini, büyüklüğünü ve çekiciliğini kâğıt üzerinde nasıl somutlaştırabilirdim? Bu sorular beni hayli düşündürdü, ve düşüncelerimi kâğıda dökmemi hayli geciktirdi. Sonunda onun eşsiz kitabını tanıtmanın en doğru yolunu yazarın hayatına ilişkin belli başlı olguları yazmak ve buna kendi sözlerimi eklemek olacağına karar verdim.

Prag'da yirmi üç şubat bin dokuz yüz üç günü doğan ve sekiz eylül bin dokuz yüz kırk üç günü

(*) Stephen Jolly çevirisi: Key Books yayınları, 1951. Londra.

(**) Key Books. Anahtar kitaplar adıyla gerçekten sosyal mücadelenin anahtar kitaplarını yayımlamış olan bir sosyalist şair.

Berlin'de idam edilen tarihçi ve eleştirmen, ama her satırını işçi sınıfı ideolojisi açısından yazmış olan Julius Fuçık'ın, bir aydın ama kalemını nasıl bir silâh gibi kullandıysa silâhını da bir yeraltı savışçısı olarak kullanmış olan Julius Fuçık'ın hayatı eylemlerinden ayrılmaz bir hayattır. Fuçık, öğrencilik yıllarından başlayarak ajitator, örgütçü ve yazar olarak çalışmış, şaşılacak derecede inandığı sosyal devrime hayatını adamıştı. **Trovba** Dergisinde yazardı. Komünist basına baskı ve yıldırma yöntemleri uygulandığı bir dönemde liberal **Salda** gazetesi Fuçık'ı yazar kadrosuna alabilmek için (!) büyük çaba harcamıştı. Fuçık, ayrıca, **Rude Pravo**, **Halo Noviny** adlı günlük gazetelerde de yazardı. Fuçık, sırf kendi yetenekleriyle, zekâsıyla, bilimsel bir temeli olan bilgisiyle değil, taviz vermez ve korkusuz tutumuyla da kendisini kabul ettirmesini bildi, ve bunun sonucu olarak da genellikle büyük saldırılara, büyük cezalara hedef oluyordu.

Sovyetler Birliğine iki kez gizli olarak gitti. 1930 yılında yaptığı ziyaret kısa sürdü, ikinci gidişinde, 1934 - 1936 yılları arasında Rusya'da kaldı. O arada Orta Asya'yı da dolaştı. Alman işgalinden sonra Çekoslovakya'da kaldı, illegal yayınlar örgütledi ve yönetti, Komünist Yeraltı Hareketinin liderlerinden biri olarak 1942 Nisan'ında tutuklandı, on sekiz ay sonra da idam edildi.

Prag'daki hapisanelerin en ünlülerinden biri olan Pankrast'da kaldığı günlerde yazdığı ve sempatizan bir Çek gardiyan eliyle dışarı çıkarttığı bu yazılar, hayatı boyunca birkaç düzine yazının en güzelleridir.

Celladın ipinin gölgesinde, işkencecilerin kan içinde bıraktığı parmaklarla yazılmış bu yazılar,

insanlığa, olan inancın, insanlığın gelecek mutlu günlerine inanmanın verdiği güçlülüğü de kanıtlamaktadır. Ortaçağ şartları içinde güzel olan ortaçağ yiğitliğinin yaşadığımız çağda güdük kaldığını gösteren çağdaş yiğitlik; onun yiğitliği halkın yaratıcı gücüne, halkın geleceğine inanmışlığın geleceğe giden yolları kesmiş olan gerici zalim güçlerle savaşmanın bilinçli olmanın boyutları içindedir. Çağdaş yiğitliğin bir örneğidir Fuçık. Halkın güzelliklerini iyi, doğru, sağlam yanlarını özümlemiş, daha doğrusu, yaşayacak olanı kendi yapısında kişilik haline getirmiştir.

Onun halka verdiği önem halkın dilini kullanmasından da belli. Halkın söyleyiş güzelliklerini, esprisini, ama hiç zorlamasız kullanmıştır. Fuçık, nasıl sosyal alanda köhne olanı yıkmaya, yeni ve yaşayacak olanı yapmaya hırslı bir mimarsa dil alanında da halkın güzelim malzemesini anıtlastıran bir mimardır. Bu yazılarındaki olgular, canlı ve düzenli bir biçimde yansıtılmıştır. Bölümlerden bazıları, özellikle insan tasvirleri, gazeteci olan Fuçık'ın eşsiz bir üslûpçu olma yolunda şaşılacak gelişmeler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ne yazık ki, Fuçık Çekoslovakya'nın işgalinden bir gün sonra başladığı ve tamamlayamadığı romanından başka edebî yeteneklerini geliştirme fırsatı bulamamıştı. Ama, edebî gücü, bir bakıma, incelemelerinde ve eleştirel yazılarında da kendini göstermektedir. Yeniden Canlandırma Döneminin kadın romancılarından Bozena Nemcova ve 1848 devrimcilerinden Karel Sabina üzerine yaptığı incelemelerde bu yeteneklerini, dikkati çekecek biçimde, kullandığını görüyoruz. 19. yüzyılın sonlarında ürünler veren romantik şair Julius Zeyer'in eleştirisin-

de de bu özelliğini görmek mümkündür.

Bir başka deyişle de Fuçık'ın bu kitabında beni etkileyen unsur, duygusal ya da edebi değildir. Beni yazıların ruhu etkiledi daha çok. Yazdıkları, Fuçık'ın dürüst, güvenilir, duru kişiliğini yansıtmaktadır. Kitaptaki her bir sözcük onun sözcüğüdür. Kitabı okurken onun sesini duymamak elde değil.

Okuyucudan, Fucik'in, başından geçenleri dramatize ettiği ya da kahramanlara inandığı sanısına kapılmamasını dilerim. Gerçek dışı hiç bir söz yoktur yazılarında. Kitabında, kendini ve duygularını yeri ve zamanı, baştan sona kadar olduğu gibi yansıtmıştır. Bu kitapta, onun gerçek kişiliği, yürekli, güçlü ve neşeli Fuçık, sanki hayattaymış gibi sade bir biçimde yaşamaktadır.

Benim 1920 yılında tanıdığım Fuçık, bu kitapta soluğunu duyduğum Fuçık'tır.

Fuçık'ın kişiliğini, kendi tanıdığım, çağdaşlarının tepkiyle karşıladığı yargılarına sımsıkı bağlı kişiliğini anlatmaya çalışacağım. İnsan olarak, sade, açık yürekli, dostluk duygusu yüksek bir insandı. Geniş bir bilgiye sahipti, eleştirici bir bakışı vardı. Kesin tavır koyarak muhataplarını kışkırtırdı. Orta yol tanımamış biriydi. Tartışmalarda derinleşmeyi sağlar, sonra açık bir dille konuyu toparlayarak devrimci doğrultuda çözüme bağlardı. Christopher Caudwell'in zekâsıyla Gabriel Peri'nin militanlığı Fuçık'de birleşmişti. Her ikisiyle de ortak yanı yalnız yargıları ve inançları değil, dürüstlüğü ve ölümden öte köy tanımayan yürekliliği de. Benim anılarımdaki Fuçık, bu Fuçık'tır, ve bu kitaptaki devrimci işte bu Fuçık'tır.

Okuyucunun, onun kitabından alacağı bir ders daha var: bu, ulusal psikolojiyle ilintili militan ka-

rakter gösteren bir derstir. Bu ders, okuyucunun, gelecekte güçlükler karşısında ylgınlığa uğramamasını sağlayacaktır.

Fuçik'e saygım sonsuz. Bu bir anlamda Fuçik'lere, dünya devrimcilerine saygımla özdeştir. Fuçik yaşıyor çünkü. Devrimler sürdükçe de yaşayacaktır.

Augustina Fuçik

Ravensbrück'deki toplama kampında, bir hapishane arkadaşımdan, kocam Julius Fuçik'in 23 Ağustos 1943'te Berlin'deki bir Nazi mahkemesi tarafından ölüme mahkum edildiğini öğrendim.

Daha sonraki akıbeti hakkındaki sorular ise kampı çevreleyen yüksek duvarlarda yankılanıp kalıyordu.

Hitler Almanya'sının Mayıs 1945'deki yenilgisinden sonra, faşistlerin işkenceyle öldürmeye vakit bulamadıkları mahkumlar serbest bırakıldılar. Ben de onlar arasındaydım.

Kurtarılmış anayurduma döndüğümde tıpkı, Alman istilacıları tarafından sürüklenip sayısız işkence cehennemlerine atılan kocalarını, karılarını, çocuklarını, babalarını ve annelerini arıyan binlerce başka insan gibi ben de durmadan kocamı arayıp durdum.

Ayrıca Julius Fuçik'in, Prag'da Pankarts Hapishanesindeyken notlar yazdığını öğrendim. Hücre sine kâğıt ve kalem getiren, sonra kâğıtları tek tek dışarı kaçırarak kimse A. Kolinski adlı bir Çek gardiyandı. Bu gardiyanla tanıştım ve sonunda kocamın Pankarts hapishanesinden yazdığı notları bir araya getirdim. Numaralanmış olan sayfalar, birçok sadık insan tarafından saklandıkları yerlerden çıkartıldı ve burada, okuyucuya Julius Fuçik'in hayatı boyunca sürdürdüğü çalışmanın son bölümü olarak sunuluyor.

Ö N S Ö Z

Julius Fuçık

Vücut dimdik, eller dizler üzerinde kenetli, gözler, eski Petchek Bankası olan binanın bir odasının sararmakta olan duvarına mihlanmış, hazır ol vaziyette oturmak, elbet, düşünmeye elverişli bir durum olmasa gerek. Ama insanın düşüncelerini hazır ol vaziyette durmaya kim zorlayabilir ki?

Kimliğini ve burada ne zaman yaşadığını bilmediğimiz birisi, bir zamanlar, Petchek binasındaki bu salona Sinema adını takmış. Almanlar buraya İslahane diyorlardı, ama Sinema dahice bir buluştu. Bu geniş salonda sorguya çekilenlerin üzerinde dimdik oturdukları altı tane uzun sıra vardı. Bir sonraki sorguyu, işkenceyi, ya da ölümü bekleyenlerin dimdik ileri bakan gözlerinin tam karşısındaki çıplak duvar, şimdiye kadar filme alınıp da ekran üzerine yansıtılan sahnelerin sayısını kat kat aşan sahneleri oynatıkları bir ekran haline geliyordu. İnsanın bütün bir hayatının filmi, ya da hayatının önemsiz bir anının filmi, anasının, karısının ya da çocuğunun filmi, darmadağın olmuş evinin ya da mahvolmuş hayatının filmi. Yiğit yoldaşlar -ya da ihanet- üzerine filmler. Nazi-aleyhtarı bir broşür verdiğim adamın, yeniden akmaya başlayan kanın, elimi sımsıkı kavrayarak sadakatini sür-

dürmeme yardım eden elin filmi. Dehşetle ya da cesur kararlarla, nefretle ya da sevgiyle, korkuyla ya da umutla dolu filmler. Sırtımız hayata dönük, burada her birimiz her gün kendi gözleri önünde ölüyordu. Ama hepimiz yeniden doğmuyorduk.

Hayatımın filmini yüz kere, binlerce ayrıntısıyla gördüm. Şimdi onu yazmaya çalışacağım. Celadın ipi, ben bitiremeden boğazımı sıkarsa, geride **mutlu son**'unu yazacak milyonlarca insan var.

1943 ilkbaharında, Prag'daki
Pankarts Gestapo Hapisanesinde yazılmıştır.

Beş dakikaya kadar saat onu vuracak. Güzel, ılık bir bahar akşamı, 24 Nisan 1942.

Topallayan bir yaşlı adam numarasını yaparak yürüyebildiğim kadar hızlı gidiyorum, sokağa çıkma yasağı başlayınca, yani saat onda binanın kapısı kapanmış olacak, Jelinek'lere ulaşmak için acele etmeliyim. Orada beni, irtibatçım Mirek bekliyor. Bu sefer ne benim ona, ne de onun bana söyleyecek önemli bir şeyi olmadığını biliyorum. Ama kararlaştırılmış bir buluşmaya gitmemek panik yaratabilir, hem sonra o iki iyi insanı, evsahiplerimi durup dururken daha da fazla üzmem.

Beni bir bardak çayla karşılıyorlar. Mirek, orada, Fried ile karısı da oradalar. Bu gereksiz bir tehlike. «Sizleri görmek güzel şey, yoldaşlar; ama böyle hep bir arada değil. Bir odada bu kadar çok insan bulunması hapse, ölüme giden kestirme bir yoldur. Ya gizlilik kurallarına bağlı kalacaksınız, ya da bizimle birlikte çalışmaktan vazgeçeceksiniz, çünkü hem kendinizi hem de başkalarını tehlikeye atıyorsunuz. Anlıyorsunuz değil mi?»

«Anlıyoruz.»

«Peki, bana ne getirdiniz?»

«Rude Pravo'nun Bir Mayıs sayısının provası.»

«Tamam, çok iyi. Ya sen Mirek?»

«Yeni bir şey yok. İşler iyi gidiyor...»

«Tamam öyleyse. Bir Mayıs'tan sonra görüşürüz. Ben sana haber yollarım. Hoşça kal.»

«Bir çay daha içer misin, şef?»

«Yok, yok Bayan Jelinek. Burada gereğinden fazla kalabalığız zaten.»

«Hiç olmazsa bir bardakçık, ha?»

Bardağa doldurulan taze çayın dumanı tütüyor.

Biri kapıyı çalıyor.

Gecenin bu saatinde kim olabilir?

Dışardakiler sabırsız. Kapıyı yumrukluyorlar.

«Kapıyı açın! Polis!»

Çabuk, pencerelere. Kaçmalı. Tabancam var; ben kalır onları oyalarım.

Ama çok geç. Pencerelerin altında Gestapo'nun adamları, tabancalarını odanın içine doğrultmuşlar. Sivil polisler kapıyı kırıyorlar, mutfak tarafından koşarak odaya doluyorlar. Bir, iki, üç - dokuz tane birden. Beni görmüyorlar, çünkü girdikleri kapının arkasındayım. Onları rahatça arkadan vurabilirim. Ama ellerinde dokuz tabanca, iki kadına ve üç silâhsız erkeğe doğrultulmuş. Ateş edersem beş arkadaşım benden önce vurulur. Kendimi vursam, gene silâhlar patlayacak ve o beş kişi ölecek. Ateş etmezsem altı ay ya da bir yıl hapis yatacaklar ve devrim onları sağ olarak kurtaracak. Yalnız Mirek'le ben bu işten sağ çıkmayız; bize işkence edecekler. Benim ağzımdan bir şey alamazlar, ama ya Mirek'den? İspanya'da savaşmış bir militan, Fransa'da iki yıl toplama kampında hayatta kalmayı başarmış bir adam savaş sürüp giderken Fransa'dan Prag'a illegal olarak dönen bir adam -

yok hiç bir zaman konuşmaz. Karar vermek için iki saniyem var. Yoksa üç saniye mi?

Ateş edersem, kimseyi kurtaramam, sadece kendimi işkenceden kurtarırım öte yandan beş yoldaşın hayatını feda etmiş olurum. Öyle mi, değil mi? Öyle.

O halde karar verilmiştir, köşeden çıkıyorum.
«Yaa, bir tane daha demek!»

Yüzüme ilk yumruk iniyor. Ayaklarımı yerden kesecek kadar sert bir yumruk.

«Hände auf!» (*)

Bir yumruk daha. Bir daha.

Tam düşündüğüm gibi.

O özenle döşenmiş apartman dairesi, şimdi altüst edilmiş eşya ve kırık cam yığını.

Yumruklar ve tekmeler devam ediyor.

«Marsch!» (**)

Beni sürükleyerek bir otomobile tıkıyorlar. Tabancalar hep bana yöneltilmiş. Daha arabada yüklenmeye başlıyorlar.

«Kimsin?»

«Profesör Horak.»

«Yalan!»

Omuzlarımı silkiyorum.

«Doğru otur, yoksa vururuz!»

«Vurun öyleyse.»

Vuracakları yerde yumrukluyorlar.

Bir tranvayın yanından geçiyoruz. Sanki bana, üzerine beyaz örtü geçirilmiş gibi geliyor. Bir düğün arabası mı - gecenin bu saatinde? Her halde ateşim yükseliyor.

(*) Eller yukarı.

(**) Yürü.

Petchek Bankası, Gestapo karargâhı. Buraya canlı gireceğimi hiç düşünmemiştim. Beni koşturarak dördüncü kata çıkartıyorlar. Haa, işte ünlü II-A bölümü, anti-komünist soruşturma şubesi. Hani neredeyse merak etmeye başlıyorum başıma gelecekleri.

Tutuklanma ekibinden ince uzun bir komiser cebine bir tabanca yerleştirip beni odasına alıyor. Sigaramı yakıyor.

«Kimsin?»

«Profesör Horak.»

«Yalan!»

Adamın kolundaki saat on biri gösteriyor.

«Üstünü arayın.»

Aramaya başlıyor. Beni soyuyorlar.

«Bir kimlik kartı var.»

«İsim ne?»

«Profesör Horak.»

«Kontrol edin.»

Telefon ediyorlar.

Kayıtlarda bulamıyorlar. Çünkü sahte bir kimlik bu.

«Bunu sana kim verdi?»

«Polis merkezi.»

İlk cop iniyor. İkincisi, üçüncüsü... saysam mı? Boşver oğlum, böyle istatistikleri bildirebileceğin hiç bir yer yok.

«Adın ne? Konuş! Adresin ne? Konuş. Kimlerle ilişkidesin? Konuş. Adreslerini söyle. Konuş! Konuş! Konuş! Konuş, yoksa döve döve geberteceğiz seni!»

Bir insan kaç darbeye dayanabilir?

Telsizin sinyalinde gece yarısı olduğu anlaşıyor. Kahveler kapanıyordur, son müşteriler evle-

rine dünüyorlardır. Sevdalılar, birbirlerinden bir türlü ayrılamayarak evlerin kapısında duruyorlardır. İnce uzun komiser keyifli bir gülümsemeyle odaya giriyor.

«İşler yolunda mı, Sayın Yazı Kurulu Başkanı, dostum?»

Onlara kim söyledi bunu? Jelinek'ler mi? Fried'ler mi? Ama nasıl olur, onlar gerçek adımı bile bilmiyorlar.

«Görüyorsun ki, biz her şeyi biliyoruz. Konuş! Aklını başına takın.»

Onların özel sözlüğünde akıllı olmak demek ihanet etmek demektir.

Akıllı olmayacağım.

«Bağlayın ve operasyonu arttırın!»

Saat bir. Son tramvaylar depoya gidiyordur, sokaklar boş, radyo son sadık dinleyicilerine iyi geceler diliyor.

«Başka kimler var Merkez Komitesinde? Vericileriniz nerede? Matbaanız nerede? Konuş! Konuş! Konuş!»

Artık, darbeleri yeniden sayabilecek durumdayım. Acıyan tek yerim, ısırp durduğum dudaklarım.

«Çıkarın çizmelerini.»

Bak, hakkı var, ayaklarım daha hissizleşecek kadar dövülmedi. Bunu hissedebiliyorum. Beş, altı, yedi - sanki her seferinde sopa ayağımdan beynime vuruyor.

Saat iki. Prag uykuda. Bir yerlerde bir çocuk uykusunda inliyordur, bir adam da karısının kabaasına bir şaplak indiriyordur belki.

«Konuş! Konuş!»

Dilimi kanayan dişetlerimin üzerinde gezdiri-

yorum ve kaç dişimin döküldüğünü saymaya çalışıyorum. Sayamıyorum. On iki, on beş, on yedi? Yok, bu benim sorgumu yürüten komiserlerin sayısı. Bazıları gözle görülecek kadar yorgun. Ama ölüm daha gelmiyor.

Saat üç. Sabahın ilk saatleri şehrin varoşlarından giriyor. Sebze yüklü kamyonlar, pazar yerine gidiyor, çöpçüler işe başlıyorlar. Belki bir kez daha görebilirim şafağın söktüğünü.

Karımı getiriyorlar.

«Tanıyor musun bu adamı?»

Görmesin diye ağzımın etrafındaki kanı yalayıp yutuyorum... ama bu, saçma bir şey, çünkü kan yüzümün her yerinde ve hatta parmak uçlarımdan sızıyor.

«Onu tanıyor musun?»

«Hayır, tanımıyorum.»

Duyduğu dehşeti en ufak bir bakışla bile ele vermeden söyledi bunu. Korkunç iradeli bir insan. Artık nerdeyse hiç bir gereğı kalmadığı halde beni hiç bir zaman tanımamak için verdiği sözde sadık kaldı. Kim peki onlara adımı veren?

Onu götürdüler. Elimden geldiğı kadar neşeli bir bakışla uğurladım onu. Belki de neşeli değildi bilmiyorum.

Saat dört. Şafak mı söküyor? Karartılmış pencere camları buna hiç bir cevap vermiyor. Ve ölüm, işini ağırdan alıyor. Yoksa ben mi elimi çabuk tutsam? Ama nasıl?

Ansızın kalkıp birine vuruyorum ve yere yuvarlanıyorum. Beni tekmeliyorlar. Üzerimde çizmeleleriyle tepiniyorlar. Hah, işte oldu, artık bir şey kalmadı demektir. Zalim komiser sakalımdan tutup beni ayağı kaldırıyor ve şeytansı bir kahkahayla

bana bir avuç dolusu yolunmuş sakal gösteriyor. Bu gerçekten gülünç bir şey ve ben artık hiç acı duymuyorum.

Saat beş - altı - yedi - on. Derken öğlen oluyor, işçiler ya evlerine dönüyor, ya da işbaşı yapıyorlardır. Çocukların bir kısmı okula koşuyor, bir kısmı eve dönüyordur. İnsanlar dükkânlarda alış verişte, evde ise yemek hazırlığındadırlar. Belki annem şu anda beni düşünüyordur, belki yoldaşlarım tutuklandığımı biliyorlardır da kendilerinin de yakalanmaması için tedbir almışlardır... ya konuşursam... hayır, hiç bir zaman konuşmam, bana güvenebilirsiniz, yoldaşlar. Hem zaten, sonuma pek bir şey kalmadı her halde. Bütün bunlar bir kâbus, korkunç hummalı bir kâbus. Her tarafıma darbeler iniyor, sonra beni ayıltmak için üzerime su döküyorlar. Sonra yeniden darbeler, yeniden bağırmalar. «Konus! Konuş! Konuş!» Ama daha ölemiyorum. Anne, baba niye beni bu kadar dayanıklı yetiştirdiniz?

Öğleden sonra. Saat beş. Artık hepsi bitkin. Darbeleri daha yavaş, uzun aralarla, hızlarını alamadıkları için indiriyorlar. Birdenbire uzaktan, ölçülemeyecek kadar uzaktan, sakın, yatıştırıcı bir ses, bir okşayış gibi bir ses geliyor.

«Er hat schon genug.» (*)

Bundan bir süre sonra, durmadan uzaklaşıp sonra bana geri gelen bir masanın başında otuyordum. Birisi içeri girip bana su verdi. Bir de bir sigara uzattı, sigarayı tutamıyordum. Şimdi de biri pabuçlarımı giydirmeye çalışıyor ama ayağıma küçük geldiklerini söylüyor yarı sürükleyerek, yarı taşıyarak beni merdivenlerden aşağı indirip bir

(*) Bu kadar yeter.

otomobile bindiriyorlar. Araba yol almaya başlar-ken birisi kaçmamam için böğrüne tabancasını dayıyor. Bu da benim durumumda çok gülünç oluyor. Beyaz çiçeklerle süslenmiş bir tramvayın bir düğün arabasının yanından geçiyoruz - ama bu belki sadece bir hayaldir. Ya hayaldir, ya ateşim var, ya da ölüyorum - ya da ölümün ta kendisi bu. Ama ölmek güç, oysa bu kolay? Çocuk oyunu gibi bir şey bu. Hindiba çiçeğinin tüyü gibi, üfledikçe uçuyor havada. Bir soluk daha, tamam; hepsi havada dağılıp gidecek.

Hepsi dağılıp gider mi? Yok, daha değil. Şimdi yeniden ayakta duruyorum, hem de tek başıma, kimseye ve bir şeye dayanmadan, ayakta duruyorum. Yüzümün hemen önünde kirli sarı bir duvar var, lekeli... ne lekesi? Kana benziyor. Evet, kan bu. Parmağımı kaldırıp sürüyorum... evet, taze... benim kanım bu...

Arkamda duran biri başıma vuruyor, kollarımı kaldırıp dizlerimi bükerek çömelmemi emrediyor. İn - kalk - in. Üçüncüde yere yuvarlanıyorum...

Başımda uzun boylu bir SS subayı dikilmiş duruyor, kalkmam için tekmeliyor beni. Tekmelerinin hiç bir yararı yok. Başka birisi yüzümü yıkıyor, bir masada oturuyorum. Bir kadın bana bir çeşit ilaç veriyor ve en çok neremin acıdığını soruyor. Bütün acının sanki kalbimde toplandığını söylüyorum.

«Senin kalbin yok ki,» diyor uzun boylu SS subayı.

«Var, hem de nasıl var,» diyorum ve birden kalbimi savunacak gücüm olması beni gururlandırıyor.

Sonra her şey yeniden yok oluyor - duvar, ilacı veren kadın ve uzun boylu SS.

Kendime geldiğimde, önümde bir hücre kapısı açılıyor. Şişman bir SS subayı beni sürükleyerek içeri çekiyor, liğme liğme olan gömleğimi çekip çıkarıyor, beni ottan bir döşeğe yatırıyor. Şişmiş gövde mi baştan ayağa yoklayıp kompres getirilmesini emrediyor.

«Şuraya bak,» diyor öteki adama ve başını sallıyor. «Bak da gör ne kadar kusursuz çalışmışlar.»

Gene uzaktan, ölçülemeyecek kadar uzaktan o sakın yatıştırıcı sesi, bir okşayışa benzeyen o sesi duyuyorum.

«Sabaha çıkmaz.»

Beş dakika sonra saat onu vuracak. Güzel, ılık bir bahar akşamı, 25 Nisan 1942.

«Yıldızlara yumunca gözümüzü,
Ve artık görmez olunca güneşin pırıltısını...»

Ellerini kavuşturarak dua eden iki adam, beyaz badanalı bir kilise kemerinin altında birbiri peşisıra ağır adımlarla yürüyerek durmadan dönüyorlar. Eğitilmemiş sesleriyle, isteksiz isteksiz acıklı bir ağıt söylemeye çalışıyorlar.

«... ruhumuzun göklere yükselmesi.
Ne tatlı bir duygudur, oh, ne tatlı,
Bitmiştir yolculuğumuz, oh, bitmiştir...»

Biri ölmüş. Kim? Başucunda iki mum yanan tabutu ve ceseti görebilmek için başımı çevirmeye çalışıyorum.

«Gecenin karanlığı yok göklerin ötesinde,
Ebedi ışık parlar orada, ta yukarda...»

Gözlerimi yukarı doğru hareket ettirmeyi ve yuvası içinde dolaştırmayı başardım. Burada başka kimse yok. O iki kişiden başka kimseyi göremiyorum - bir de ben varım. Peki bu ağıtı kimin için yakıyorlar?

«...yıldız, sonsuz bir ışık salar,
İsa'nın tam yüzüne.»

Bu bir cenaze töreni. Bir cenaze törenine fazlasıyla benziyor, ama gömdükleri kim? Bakalım burda kim var - yalnız o iki adam var, bir de ben. Bir de ben! Demek benim cenazem bu. Ama bana baksanıza dostlar, burada bir yanlışlık var. Ben ölmedim. Daha yaşıyorum. Görmüyor musun, size bakıyorum, sizinle konuşuyorum. Durun, daha gömmeyin beni!

«Sevdiğimiz biri, son acılı sesiyle
Bize veda edince... Veda edince...»

Duymuyorlar. Kulakları sağır mı ne? Yoksa yeterince yüksek sesle konuşmuyor muyum? Yoksa ben gerçekten öldüm mü acaba, belki de bu yüzden bedeni olmayan bir sesi duyamıyorlardır. Kendi cenazemi seyrederken bedenim böyle yüzükoyun yatacak mı yani burada? Gülünç bir şey.

«...yanan bakışlarını çevirir cennete
Bitmiştir yolculuğu, oh bitmiştir.»

Şimdi hatırladım. Birisi beni kaldırıp giydirmek için uğraşıyordu. Sonra beni ölülerin taşındığı siyah bir sedyeye koyarak, çivili postallarını koridorda cınlata cınlata götürdüler. Derken... Hepsi bu kadar. Gerisini hatırlamıyorum.

«Varmıştır ebedi ışığın
Hep parladığı o yere.»

Ama bütün bunlar çok saçma. Ben daha yaşıyorum. Sadece çok belirsiz bir acı ve susadığımı hissediyorum. Ölüler susamaz ki. Bütün gücümü toplayarak elimi kımıldatmaya çalışıyorum ve garip, doğal olmayan bir ses içimi yırtıp çıkıyor:

«Su!»

Sonunda! İki adam döne döne yürümekten vaz geçiyor. Şimdi üstüme eğiliyorlar, biri başımı kaldırıyor ve dudaklarıma bir su testisi değıyor.

«Evlât, yemek te yemelisin. İki gündür ağzına sudan başka bir şey komadın.»

Neler diyor bu adam? İki gün olmuş mu?

Bu gün günlerden ne?

«Pazartesi.»

Pazartesi. Ben cuma günü tutuklanmışım. Of, başım ammada ağırlaşmış. Su da öyle güzel serinletiyor ki. Uyku. Bırakın da uyuyayım. Bir damla su dalgalandırdı kuyunun ısıltılı yiyeceğini. İşte tepelerin arasında uzanan çayırdaki pınar bu, Roklan Dağının eteklerinde, korucunun kulübesine yakın. Ve incecik, dinmek bilmeden çiseleyen bir yağmur ağaçların yaprakları arasından geçerken bir türkü yakıyor... uyumak ne kadar güzel...

Uyandığımda salı günün akşamı olduğunu görüyorum. Üzerime eğiliyor. Bir kurt köpeğı. O güzel, akıllı gözleriyle bir şeyler istercesine bana bakıyor ve soruyor:

«Nerede oturuyordun?»

Yok, yok, köpek değıl bu. Bu ses bir başkasının. Evet, orada duran başka biri var. Uzun çizmeler görüyorum, bir çift uzun çizme daha, sonra başka bir çift uzun çizme ve bir asker pantolonu. Daha yukarısını göremiyorum, kaldırmaya çalıştığım an başım dönmeye başlıyor. Aman, bana ne, bırakın da uyuyayım...

Çarşamba.

Ağıtı söyleyen iki adam şimdi masanın başına oturmuş, toprak bir kaptan yemek yiyorlar. Şimdi

ikisini birbirinden ayırtıdabiliyordum. Biri öbüründen daha genç, ve sanki ikisi de papaz değil. Burası bir manastır hücresi değil, bir hapishane hücresi. Yerdeki tahta döşemeler birbirlerinin yanı sıra gözlerimden uzaklaşıp gidiyorlar ve orada, en sonunda ağır, koyu renkli, karanlık bir kapı var...

Kilitte bir anahtar gıcırdıyor, iki adam yerlerinden fırlayıp hazırola geçiyorlar. SS üniformaları giymiş başka iki adam içeri girip onlara beni giydirmeleri için emir veriyor. Her çorapta, her paçada ne kadar acı saklı olduğunu bilmiyordum. Beni bir sedye üzerine yatırıp merdivenlerden aşağı taşıyorlar, ağır postalları uzun koridoru inletiyor... demek geçen sefer kendimden geçtiğimde de beni böyle taşımışlardı. Nereye varacak bu? Hangi cehennemde son bulacak?

Pankrast polis hapishanesinin loş, itici kabul dairesindeyim. Beni yere bırakıyorlar ve sahte bir dostlukla konuşmaya çabalayan bir Çek, bir Alman sesin öfkeli sorusunu tercüme ediyor:

«Bu kadını tanıyor musun?»

Elimle çenemi doğrultuyorum. Sedyenin karşısında geniş yüzlü bir genç kız duruyor. Gururlu, dimdik ayakta duruyor, başı yukarda, asık suratlı değil, soylu bir tavırla duruyor. Yalnız azıcık aşağıya doğru bakıyor, tek beni görecektir ve bir bakışla selamlayacak kadar.

«Tanımıyorum.»

Hatırlıyorum, onu sadece bir kere görmüştüm, o da, Petchek binasındaki o çılgın gece sırasında belki bir saniye için. Bu da ikinci görüşüm. Ne yazık ki, şimdi orada o mağrur duruşu için elini sımsıkı kavrayıp kutlamak istediğim bir üçüncü defa göremiyecektim artık onu. Arnost Lorenz'in karı-

sıydı. 1942 sıkıyönetiminin ilk günlerinde idam edilmişti.

«Ama bunu mutlaka tanırırsınız?»

Anichka Jiraskova! Hay allah! Anichka, sen nerden geldin buraya? Ben senin adını vermedim, benimle hiç bir ilgin yoktu. Seni tanımıyorum, anladın mı, seni tanımıyorum.

«Onu tanımıyorum.»

«Aklını kullan, ulan!»

«Onu tanımıyorum.»

«Önemi yok artık, Julo!» diyor Anichka ve parmaklarını mendiline dolayışı gibi ufacak bir hareket onun heyecanını ele veriyor. «Önemi yok. Her şeyi biliyorlar.»

«Kim konuşmuş ki?»

«Kes sesini!» Cevap vermesini engelliyor ve kadın üzerime eğilip elini bana doğru uzatırken onu şiddetle bir kenara itiyorlar.

Anichka!

Artık sorularını duymuyorum. Acı duymaksızın, sanki uzaktan bir izleyiciymişim gibi, iki SS subayının beni yeniden hücreye götürdüğünü hissediyorum. Sedyeyi ne kadar gaddarca hoplatıyor, iki yana sallıyorlar, ve gülerek iptе sallanmayı tercih edip etmeyeceğimi soruyorlar.

Perşembe.

Yeniden, çevremde olup bitenleri algılamaya başlıyorum. Hapishane arkadaşlarımdan birinin, genç olanın adı Karek ve o yaşlı olanına baba diyor. Kendileri hakkında bana bir şeyler söylüyorlar ama bütün bunlar kafamda karışıyor. Anlattıklarında sanki bir maden ocağı var, sonra sıralarda oturan

çocuklar. Bir çan sesi duyuyorum, her halde bir yerde yangın çıkmıştır. Her gün bir doktorun ve bir SS sıhhiye erinin beni görmeye geldiğini, durumumun aslında pek de o kadar kötü olmadığını, yakında yeniden iyileşeceğimi söylüyorlar. Bunları söyleyen baba; o kadar da ikna edici bir şekilde söylüyor ki, Karek de onu o kadar yürekten destekliyor ki bu halimle bile iyi niyetlerinden yalan söylediklerini seziyorum. İyi insanlar! Ama ne yazık ki onlara inanamıyorum.

Öğleden sonra.

Hücrenin kapısı açılıyor ve köpek usulca ayaklarının ucuna basarak içeri giriyor. Başıma gelip duruyor ve gene aynı meraklı gözlerle bana bakıyor. Gene iki çift ağır postal. Bunlardan bir çiftin köpeğin sahibine, yani Pankrast hapishanenin müdürüne, öbür çiftin de, o ilk gece benim sorgumu yöneten, Gestapo'nun anti-komünist şubesi şefine ait olduğunu artık biliyorum. Ayrıca bazı sivil pantolonlar var. Gözlerim hızla yukarıya çevrilip onlara bakıyor, tamam, anladım, bu baskın ekibinin başındaki uzun boylu zayıf komiserdi. İskemleye oturup soru sormaya başlıyor.

«Oyun bitti. Hiç değilse kendini kurtar. Konuş!»

Bana bir sigara uzatıyor. İstemiyorum. Tutamam ki.

«Baks'ların evinde ne kadar kaldın?»

Baks'ların evi. Bu kadarı da fazla. Kim söyledi bunu onlara?

«Bak, gördün mü, biz her şeyi biliyoruz. Başla ötmeye!»

Her şeyi biliyorsan, daha ne anlatmamı istiyorsun? Hayatımı boşa harcamadım, sonunu da rezil edecek değilim.

Sorgu bir saat sürüyor. Adam bağırıyor sorularını sabırla tekrarlıyor, cevap alamayınca, başka bir soru soruyor, sonra bir soru daha, soruların ardı arkası kesilmiyor.

«Anlamıyor musun? İşin sonu geldi, biliyorsun. Oyunu kaybettin artık.»

«Bir tek benle kaybolmaz herşey.»

«Komünizmin zaferine hâlâ inanabiliyorsun, ha?»

«Elbette.»

«Hâlâ inanıyor muymuş,» diye soruyor şef Almanca ve uzun boylu komiser tercüme ediyor, «hâlâ Rusya'nın zaferine mi inanıyorsun?»

«Elbette. Başka türlü olamaz.»

Yorgunum. Tetikte olmak için bütün gücümü toplamıştım; şimdi, kan derin bir yaradan nasıl akıp giderse, bilincim de öylesine yitip gidiyor. Onların elleriyle bana uzandıklarını hissediyorum, alnımda ölümün işaretini görüyor olmalılar. Bazı ülkelerde, celladın hükmü infaz etmeden önce idam mahkumunu öpmesi gibi bir gelenek bile vardır.

Akşam.

Elleri kavuşturulmuş iki kişi döne döne, birbirinin ardısına yürüyor ve inleyen uyumsuz seslerle bir ilâhî okuyor:

«Yıldızlara yumunca gözümüzü

Ve artık görmez olunca güneşin pırıltısını...»

Hey, insanlar, dostlar susun. Belki güzel bir

ilâhi bu, ama bugün, bugün Bir Mayısın arifesi, insanlığın en güzel, en coşkulu bayramının arifesi. Neşeli bir türkü söylemeye çalışıyorum ama belki olduğundan da hazin bir ses çıkıyor olmalı; çünkü genç Karek sırtını bana dönüyor ve baba gözlerini siliyor. Gene de susuyor, türkü söylemeye devam ediyorum, onlar da yavaş yavaş bana katılıyorlar. Mutlu bir havada uykuya dalıyorum.

Bir Mayıs sabahının erken saatleri.

Hapishane kulesindeki saat üçü vuruyor. İlk defa sesini böyle berrak bir şekilde duyuyorum saatın. Adamakıllı kendime geldim artık. Temiz havanın açık pencereden oluk oluk aktığını ve yerdeki ottan döşegın çevresinde dolanarak yayıldığını duyuyorum. Birden, otların saplarını göğsümde ve karnımda hissediyorum. Nefes almak zor oluyor çünkü bedenimin her noktasında binlerce ağrı var. Ansızın, sanki bir pencere açılıyor, artık işin sonuna geldiğimi açıkça görüyorum. Can çekişiyorum.

Gelmen epey uzun sürdü ölüm. Bir zamanlar seninle tanışmadan daha çok, pek çok yıl geçeceğini umuyordum. Özgür bir adamın hayatını yaşamayı, çok çalışmayı ve çok sevmeyi, türkü söylemeyi ve dünyayı dolaşmayı umuyordum. Daha yeni olgunluğa eriştim ve çok, güçlüydüm. Artık değilim. Yokolup gidiyor gücüm.

Hayatı sevdim ve onun güzelliğı uğruna savaş alanına koştum. Sizleri sevdim, insanlar, sevgime karşılık verdiğinizde de mutlu oldum. Beni yanlış anladığınızda acı çektim.

Haksızlık ettiklerim beni bağışlasın; sevindir.

diklerim, unutsun yaptığımı. Adım hiç bir zaman üzüntüyle anılmasın. Baba, anne, kızkardeşlerim, sizlerden, Gusta'm senden, yoldaşlarım sizlerden, bütün sevdiklerimden son dileğim bu. Göz yaşlarının ıstırabın acı kırıntılarını silip süpüreceğini sanıyorsanız, bir süre ağlayın. Ama yazık oldu demeyin. Sevinç için yaşadım, sevinç uğruna ölüyorum, ve mezarımın üzerine kederin meleşini oturtmak haksızlık olur.

Bir Mayıs! Sabahın bu saatlerinde şehrin varoşlarında uyanır ve pankartlarımızı hazırlardık. Şimdi, bu saatlerde, Moskova caddelerinde Bir Mayıs Törenine katılanların ilk safları yerlerini aldılar. Bugün bu saatlerde, milyonlarca insan, insanlığın özgürlüğü için verilen son savaşta çarpışıyor ve binlercesi mücadelede ölüyor. Ben onlardan biriyim. Ve onlardan biri olmak, son savaşın neferlerinden biri olmak çok güzel.

Ama can çekişmek güzel değil. Boğuluyorum. Nefes alamıyorum. Gırtlığımdaki hırıltıyı duyuyorum, hapishane arkadaşlarım uyanabilirler. Biraz su içsem belki... ama sürahide hiç su kalmamış. Oysa, sadece altı adım ötemde, hücrenin köşesindeki muslukta bol bol su var. Oraya ulaşabilecek kadar gücüm kalmış mı?

Karnımın üzerinde sürünüyorum, usulca, hem ne kadar usulca - sanki ölümün bütün şansı benim kimseyi uyandırmamama bağlıymış gibi. Sonunda varıyorum ve helâ musluğundan kana kana su içiyorum. Bu ne kadar sürdü, sürünerek geri dönmem ne kadar zaman aldı bilmiyorum. Yeniden kendimi kaybediyorum. Nabzımı arıyorum ama hiç bir şey hissetmiyorum. Yüreğim gırtlığıma fırlamış gibi oluyor ve birden kendi yerine düşüyor.

Onunla birlikte ben de düşünüyorum, uzun bir süre düşünüyorum. Yarı yolda Marek'in sesini duyuyorum.

«Baba, baba, duyuyor musun? Zavallı adamcağız, son nefesini veriyor.»

Sabahleyin doktor geldi.

Ama bütün bunları çok sonra öğrendim.

Doktor geldi, beni muayene etti ve başını salladı. Sonra revire döndü, önceki akşam yazdığı, üstünde benim adımı taşıyan ölüm raporunu yırttı ve kendinden emin bir uzman edasıyla:

«Katır kadar dayanıklı,» dedi.

Kapıdan pencereye yedi adım, pencereden kapıya yedi adım.

Bunu artık iyice biliyorum.

Pankrast'taki hücrenin çam tahtasından döşemesi üzerinde bu uzaklığı kim bilir kaç kez adımlamışımdır! Belki de Çek burjuvazisinin yıkıcı siyasetlerinin Çek ulusu için doğuracağı sonuçları olanca açıklığıyla gördüğümünden bu hücrede daha önce de oturmuştum. Ulusum şimdi çarmıha gerilmektedir; hücrenin önünden Alman gardiyanlar geçiyor ve dışarda bir yerlerde Kör Siyasi Kader Tanrıları ihanetin ağlarını örüyor. İnsanların gözlerini açmaları için kaç yüz yıl gerek? İleriye giden yolda insanlık kaç bin hapisane hücresi aşındırmış? Ve daha kaç bin tanesini aşındırması gerek? Ah, Neruda'nın çocuk-İsa'sı, insanoğlunun kurtuluşuna giden yolda savaş bitmedi daha. Ama; artık uyuma, artık uyuma!

Yedi adım gidiş, yedi adım geliş. Bir duvarda tahtadan bir döşek, öbüründeysse üzerinde duran toprak çanakla iç karartan kahverengi bir raf vardı. Evet, bütün bunları biliyorum. Hapishaneler artık mekanik bir şekilde işliyor, kalorifer tesisatı var, eski kovanın yerine şimdi sifonlu helâ var, herşey bir yana, insanlar bile mekanik bir biçimde çalışıyor. Özellikle, insanlar... tam otomatlar gi-

bi. Makineleşmişler. Dügmeye bir bastın mı, kapının kilidinde anahtar gıcırıyor ya da gözetleme deliği açılıyor - tutuklular, o anda ne durumda olurlarsa olsunlar ayağa fırlayıp arka arkaya hazırola geçiyorlar. Kapı açılırken hücredeki en yaşlı tutuklu bir solukta şöyle bağırmak zorunda:

«Achtung! Zellezwosiebenundsechsigbelegtmitdreimannallesinordnung.» (*)

267 numaralı hücre, bizim hücremiz. Bu hücrede, otomasyon, öyle düzenli uygulanmıyor. Yalnız iki kişi ayağa fırlıyor. Ben daha pencerenin altındaki ot döşegimde yatıyorum. Bir haftadır, iki haftadır, bir aydır, altı haftadır, yüzükoyun yatıyorum. Daha yeni yeni hayata dönüyorum. Daha şimdilerde başımı döndürebiliyorum, elimi kaldırabiliyorum. Dirseğimin üzerinde doğruldum, hatta sırtüstü dönmeye bile çalıştım. Şimdi bunları yazdığımdan çok daha uzun zamanda yapıyordum bu hareketleri.

Hücrede değişiklikler oldu. Kapıda üç yerine iki sayısı yazılı. Çünkü cenaze törenimde ağıt yakan iki adamdan genç olanı, Karek, ortadan kayboldu. Ardında tek, iyi bir yüreğin anılarını bıraktı. Onu, ancak hayal meyal görebiliyorum ve yalnız bizimle birlikte geçirdiği son iki günü hatırlıyorum. Kendi durumunu ayrıntılarıyla tekrar tekrar anlatıyordu ve ben hep hikâyenin orta yerinde uyuya kalıyordum.

Adı Karek Maletz, Hudlitz yakınlarındaki bir demir madeninin asansöründe çalışan bir teknisyen. Yeraltı savaşçılara gerekli olan patlayıcı

(*) «Dikkat! İkiyüzaltmışyedinci hücre, üç kişi var. Her şey yasaya, düzene uygun.

maddeleri kaçıırıyordu maden ocağından. Aşağı yukarı iki yıl önce tutuklanmıştı, ve şimdi yargılanmaya gidiyor, belki Berlin'de yargılanacak. Aynı davaya adı karışan bir yığın insan var. Kararın ne olacağını kim kestirebilir? Sevdiği hem de çok sevdiği bir karısı ve iki çocuğu var — ama... bu benim görevimdi, anlıyor musun, başka bir şey yapamazdım...

Yatağıma oturur, bana yemek yedirmeye çalışırdı. Yiyemezdım. Cumartesi günü - yoksa ben buraya geleli sekiz gün mü oldu? - baş vurabileceği en son çareyi deniyor ve polis şefine buraya geldiğimden beri hiç bir şey yemediğimi söylüyor. Çek doktorun, bir asprin yazmak için bile kendisinden izin aldığı doğuştan tedirgin sıhhiye görevlisi polis, eliyle getirdiği bir kase revir çorbasını veriyor bana, ve iyice kafama dikip son damlasını bitirinceye kadar tepemde dikiliyor. Karek şiddete başvurmanın getirdiği başarıdan fazlasıyla memnun, ertesi gün kendi eliyle boğazımdan aşağı bir kase pazar çorbasını boca ediyor.

Ama başka bir şey yiyemiyorum. Ağzımın içi darmadağınık, ve yara içinde olduğundan, yalnız pazar günleri verilen tas kebabındaki iyice haşlanmış patatesi bile çiğneyemiyorum; boğazım şiş, en küçük bir lokma bile inmiyor aşağı.

«Tas kebabını bile, o güzelim et yemeğini bile geri çeviriyor» diye yakınıyor Karek ve bana bakıp üzüntüyle başını sallıyor.

Sonra yemeğimin kalan kısmını «baba»yla paylaşıp mideye indiriyorlar.

Oh, Pankrast'da 1942 yılını geçirmemiş olan sizler, tas kebabının tadını bilemezsiniz. Hiç, ama hiç bilemezsiniz! O en kötü günlerde, midelerimi-

zin açlıktan guruldadığı günlerde haftada bir gitti-
đimiz hamamda duşların altında duran bedenlerin
insan derisiyle kaplı iskeletler olduğu günlerde, en
yakın dostunuzun önünüzdeki yemeği gözleriyle de
olsa kapıp kaçtığı günlerde... Çürümüş sebzelerin
ve sulandırılmış domates salçasının i bulandırıcı
bulamacı bile lezzetli bir şey gelirdi o günlerde. O
en kötü günlerde, haftada iki gün, perşembeleri
ve pazarları, mutemet, anaklarımıza bir kepçe
patates boşaltır ve üzerine bir kaşık içinde üzerinde
et kırpıntıları yüzen yemeğin salçasını dkerdi:
Nefis bir tadı vardı - ama tadı bir yana insan ha-
yatını bize somut olarak hatırlatan, uygar bir
şeydi, Gestapo hapishanesinin zalim anormalliği-
nin ortasında normal hayattan bir şey. Ondan tatlı
bir heyecanla szederdik. Her gün ölmenin dehşe-
tiyle eşnilendirilmiş bir kaşık lezzetli salçanın, in-
san için taşıdığı değer için anlayabilir!

İki ay sonra, Karek'in, benim tas kebabını geri
evirmem karşısında neden dehşete kapıldığını
ben de anlıyordum. Et yemeğini bile yemek isteme-
yişim, lmmn yaklaşmakta olduğunu kanıtla-
maya yeter de artardı.

Ertesi gece, saat ikide Karek'i uyandırdılar. Beş
dakika içinde hazır olmasını söylediler. Sanki ha-
yatın sonuna, bir başka hapishaneye, toplama kam-
pına, ya da darağacına - kim bilir nereye? - doğru
yola çıkmıyordu da bir dakikalığına bir yere gidip
gelecekti. Bu arada dşeğimin yanına çömelerek,
kollarını boynuma dolayıp beni öpmeye vakit ayı-
rabildi. O zaman ciğer i beş para etmez üniformalı
uşağın, Pankrast'da duygusallığa yer olmadığını
haykıran kaba narası koridorda çınladı. Karek, ka-
pıdan dışarı fırladı, kilit kapandı... ve hücrede iki
kişi kaldı.

Bir daha karşılaşılabilir miyiz acaba kardeş? Senden sonra kim çıkacak bu hücreden? Hangimiz ölüme gidecek? Nereye? Onu almaya kim gelecek? SS üniforması giymiş uşak mı, yoksa hiç üniforması olmayan ölüm mü?

Şimdi bunları hapishanede ilk vedalaşmadan sonra, bizi kısıklırak bağlayan düşüncelerin yankılanışıyla yazıyorum. O günden bu yana bir yıl geçti, ve dostumuzun kapıdan çıkışını izleyen düşünceler, bazen de daha az bir şiddetle sık sık tekrarlanıyor. Kapımızın üzerindeki iki ad üçe çıktı, derken tekrar iki ad kaldı, sonra üç, iki, üç, iki - yeni tutuklular bize katılıp sonra da ayrıldıkça bu böyle sürüp gidiyordu. 267 numaralı hücrede kalmış olan iki kişi burada bağlılıkla oturup duruyor:

Baba ve ben.

Baba, Josef Pesek adında altmış yaşında bir öğretmen, tutuklu öğretmenlerin kıdemlisi, Kurtuluştan sonra Çek okullarının geliştirilmesi için bir tasarı üzerinde çalışmakla «Alman Reich'ına karşı entrika» çevirmek suçuyla benden seksen beş gün önce içeri alınmış.

Baba, Josef Pesek adında altmış yaşında bir öğretmen.....

Ama hepsini birden nasıl yazarsın oğlum? Bir hücrede iki insan ve koca bir yıl... Bu süre içinde Baba adı, takma adı olmaktan çıktı. Bu süre içinde ayrı yaşlardaki iki tutuklu, gerçekten babayla oğul oldular. Bu süre içinde ikimiz de birbirimizin konuşmasında sık sık kullandığımız sözcükleri, alışkanlık haline gelmiş el hareketlerini ve hattâ ses tonlarını bile benimsedik. Bugün bu hücredeki şahsi eşyaların hangisinin ona, hangisinin bana ait olduğunu, onun gelirken yanında ne getirdiğini, be-

nim yanımda ne getirdiğimi bilemezsiniz.

Gecelerce başımda bekledi ve beyaz ıslak bezleri alnıma yapıştıra kaldıra ölümün her gelişinde onu ürkütüp kaçırdı. Yaralarımın akan irini temizler ve onlardan çıkan korkunç koku yatağımın her bir yanına, odaya sindiği halde bir kez olsun yüzünü buruşturmamış, hiç koku duymazmış gibi davranmıştı. Sorgulara giderken lime lime olmuş gömleğimi yıkar, onarırdı. Artık onarılacak hali kalmayınca da kendi gömleklerinden birini giydirmişdi bana. Bir sabah hapishane avlusundaki yarım saatlik cimnastik süresi içinde hayatını tehlikeye atarak kopardığı bir küçük papatya ile bir tutam ot getirdi. Her sorguya götürülüşümde müşfik gözleriyle beni hücrenin kapısına kadar izliyor, döndüğümde yeni yaralarımın olanca yumuşaklığıyla, özenle ıslak bezler sarıyordu. Beni gece yarısı alıp götürdüklerinde, gözünü kırpmadan bekliyor, beni yatırıp üstümü örtmeden yatağa girmiyordu.

İlk geceki işkenceden sonra ilişkimiz işte böyle başladı ve ben tekrar ayağa kalkıp evlatlık borçlarımı ödemeye başladıktan sonra da dostluğumuzu hiç bir şey bozamadı.

Ama hiç bir zaman her şeyi birden, bir oturuşta yazamazsın, oğlum. O yıl 267 numaralı hücrede hayat vardı. Ve Baba, bu hayatın her zerresini kendi bildiğince yaşadı. Ama bu destan daha bitmiş değil - Bu sözde ise, bir umut pırıltısı var.

267 numaralı Hücrede hayat, çok hareketliydi; kimi vakit saat başı kapı açılır, teftiş yapılırdı. Bu, komünist suçlunun daha yakından gözetim al-

tında tutulması yolunda verilen emirler gereğiydi, ama aynı zamanda kimi, görevliler, tek işgüzarlık olsun diye, meraktan, meslek aşkından yakından gözetim kuralının gereğini yerine getiriyorlardı. Burada sapasağlam insanlar sık sık, durup dururken ölüveriyordu; ama herkesin olmasını beklediği birinin hayatta kalması, pek olağan değildi.

Öteki katlardan da gardiyanlar geliyor, bağıra bağıra konuşuyor, ya da seslerini çıkarmadan bat-taniyemi kaldırıyor, yaralarımı, zevklenerek uzman havalarında yokluyor, sonra da her biri kendi yaradılışına göre ya iğneleyici şakalar yapıyor ya da bir parça daha dostça bir sesle konuşuyordu. Bunlardan Sivri Zekâ adını verdiğimiz biri, öbürlerinden daha sık geliyor ve otuz iki dişini birden gösterip sırtarak, «O kızıl şeytan»ın bir şey isteyip istemediğini soruyordu. Hayır, teşekkür ederim, hiç bir şey istemiyorum. Bir kaç gün sonra, Sivri Zekâ, kızıl şeytanın neye ihtiyacı olduğunu keşfediyor - traşa. Bunun üzerine berberi getiriyor.

Kendi hücremizin dışında tanıdığımız ilk tutuklu: Botsek yoldaş. Sivri Zekâ'nın iyi niyetli al-cenaplığı, sonunda, bir gaddarlığa dönüşüyor. Baba başımı tutarken, döşegimin yanına çömelen Botsek iyice körelmiş bir traş bıçağı ile uzayan sakalıma dalıyor. Elleri titriyor, gözleri yaşlarla dolu; çünkü bir cesedi traş ettiğine inanıyor. Ona yaşadığımı söyleyerek yüreğini ferahlatıyorum.

«Cesaret, kardeş. Petchek binasındaki işkence-ye dayanabildiğime göre, senin traşlarına da dayanabilirim.»

Ama ikimiz de o kadar bitkiniz ki sık sık durup dinlenmemiz gerekiyor, onun da benim de.

İki gün sonra, iki tutukluyla daha tanışıyorum.

Petchek binasında komiser beyler sabırsızlanmaya başlıyorlar. Her gün beni çağırttıklarında, polis şefi kâğıdın üzerine «Yola çıkacak durumda değil» diye yazıyor. Bunun üzerine, ne olursa olsun gönderilmem emrediliyor. Mutemet ya da «odacı» üniforması giymiş iki tutuklu hücremizin kapısına dayanıyorlar. Baba üzerime bir şeyler giydirmeye çalışıyor; mutemetler beni sedyenin üzerine yatırıp götürüyorlar. Bunlardan biri bizim bütün koridorun dert babası olan Skorepa Yoldaş. İkincisi, Yoldaş; merdivenlerden inerken sarsıntıdan sedyeden kaydığında üzerime eğilerek «Sıkı dur,» diyor.

Sonra, daha sakın fısıldıyor:

«Her iki anlamda sıkı dur.»

Bu sefer kabul odasında durmuyorum. Beni insan dolu uzun bir salondan geçiriyorlar. Günlerden perşembe tutukluların yakınları temiz üst baş getirmeye ve kirlileri yıkamak için eve götürmeye gelmişler. İç açıcı olmayan geçit törenimize gözlerini acımayla dikeyyorlar, hoşuma gitmiyor bu. Elimi başımın hizasında kaldırıp yumruğumu sıkıyorum. Belki bunun bir selam olduğunu anlayacaklar, belki de budalaca bir hareket bu. Ama daha fazlasına gücüm yetmiyor, bir tek kelimeye bile.

Hapishane avlusunda sedyeyi kamyonu yerleştiriyorlar. Şoförün yanında iki SS askeri oturuyor, iki tanesi de elleri kılıfı açık tabancalarının üzerinde başında duruyorlar, yola koyuluyoruz. Yol berbat. Tekerlekler bir çukurdan çıkıp bir çukura giriyor, 200 metre yol almadan kendimi kaybediyorum. Prag caddelerinde gülünç bir gezinti bu-beş tonluk, otuz kişi taşıyacak kadar geniş bir kamyon bir kişi için benzin yakıyor. Önde iki SS, arka-

da da tabancalarıyla ve akbabayı andıran gözleriyle pençelerinden kaçıracaklarından korktukları bir cesedi koruyan iki tane daha.

Baygın olduğum için sorgu yapılamıyor ve beni Pankrats'e geri getiriyorlar. Aynı güldürü ertesi gün de tekrarlandı, ama bu kez Petchek binasına ulaşana kadar dayandım. Ne var ki sorgu uzun sürmedi. Komiser Fredrich vücuduma biraz dikkatsizce dokunduğundan beni yine baygın olarak geri götürdüler.

Bunu, hayatta olduğumdan şüphe edemeyeceğim günler izledi. Hayatın ikiz kardeşi acı, bana sürekli olarak ve gayet açık bir biçimde bunu hatırlatıyordu. Benim olağanüstü bir dirençle yaşamaya devam ettiğim Pankrast da herkes öğrenmişti. Bana selâm yollamaya başlamışlardı. Selâmlarını, kalın duvarlara vurarak gönderdikleri sinyallerle, yemeği getiren mutemetlerin gözleriyle iletiyorlardı.

Yalnızca karım durumumu bilmiyor. Bir kat aşağıda ve birkaç numara ilerdeki hücrede tek başına merakla ve umutla yaşıyordu. Derken, komşu hücredeki bir kadın, ilk işkence sırasında aldığım yaralar yüzünden hücrede öldüğümü ona bir sabah jimnastiği sırasında fısıldadı. Bu öylesine bir darbe oldu ki, karım, kendinden geçmiş bir halde avluda dolanmaya başladı ve kadın gardiyanın ayaklarını sürüyerek yürüyen insanların sırasına onu zorla sokmak için yüzüne indirdiği yumruğu bile duymadı. Bütün gün boyunca, ağlayamayacak kadar yıkılmış bir halde hücre duvarına gözünü dikip otururken, o iri sevecen gözlerinin önünden neler geçti acaba? Ertesi gün benim dayaktan öldürülmeyip,

acıdan kurtulmak için kendimi hücrede astığım söylentisi gitti kulağına.

Bütün bunlar olup biterken, ben lânet olası döşegimde dönüp duruyor her akşam yüzümü duvara verip Gustina'na en çok sevdiği türküyü söylüyorum. Olanca varlığını katarak söylediğim halde neden beni duyamıyordu?

Bugün artık biliyor; bugün artık o türküyü duyabiliyor, o zaman olduğundan daha uzakta olduğu halde duyabiliyor. Artık gardiyanlar 267 numaralı hücrede türkü söylenmesine alıştılar ve artık susulması için kapıları yumruklamıyorlar.

267 numaralı hücre türkü söylüyor. Ömrüm boyunca türkü söyledim ben ve ömrümün en sonunda, insanın en yoğun yaşadığı bir sırada türkülerini susturmak için bir sebep göremiyorum. Peki ya Pesek Baba? Garip bir durum onunki türkü söylemeye bayılıyor. Ne sesi var, ne kulağı ne de ezberleme yeteneği, ama yürekten seviyor türkü söylemeyi. Türkü söylemek öylesine keyiflendiriyor ki sesi bir perdeden başka bir perdeye kaydımı ya da insan tam bir la sesi beklerken inatla do sesi çıkardı mı, ya da üzerimize hasret çöktü mü, türkü söylüyoruz. Belki bir daha hiç göremeyeceğimiz, aramızdan ayrılan bir yoldaşa, yol arkadaşlığı etmek için türkü söylüyoruz. Doğu cephesinden gelen iyi haberleri kutlamak için türkü söylüyoruz. İnsanların yüzyıllardır türkü söylediği ve insanlar varolduğu sürece söyleyecekleri gibi, biz de neşelenmek ya da rahatlamak için türkü söylüyoruz.

Nasıl güneş olmadan hayat olmazsa, türkü olmadan da olamaz. Ve burada güneş bize ulaşamadığından, türkü iki misli daha çok gerek. 267 numaralı hücre kuzeye bakar ve ancak yaz aylarında ba-

tan güneşin ışınları doğuya bakan duvardaki penceremizin parmaklıklarına birkaç dakika için şöyle bir dokunup gider. Bu birkaç dakika süresince, Baba, katlanmış döşegine dayanarak durur ve güneşin bu aceleci ziyaretini izler... İçler acısı bir görünüm...

Güneş! Tılsımlı ışınlarını ne kadar cömertçe yayıyor, insanların gözleri önünde ne mucizeler yaratıyor! Ama gün ışığında o kadar az insan yaşıyor ki. Evet, güneş bir gün ışıyacak, bir gün hepimiz için ışıyacak ve hep birlikte onun sıcak ışınlarında yaşayacağız. Bunu bilmek o kadar güzel ki. Ama bilmek istediğim çok daha önemsiz bir şey daha var: bizim ikimiz için yeniden ışıyacak mı güneş acaba?

Hücremiz kuzeye bakıyor. Ara sıra, olağanüstü güzel bir yaz gününe rastlarsak, günbatımını görebiliyoruz. Bir bilsen, Baba güneşin doğuşunu görmeyi bir kez olsun görmeyi ne kadar isterdim.

dört yüz numaralı oda

Diriliş bambaşka bir olay. Olağanüstü, bütün tanımların ötesinde. İnsan iyi bir uyku çekmişse, güzel bir günde yeryüzü son derece çekicidir. Ama diriliş, öncekilerden çok daha iyi bir uyku çektiğimiz bir gecenin sabahında başlayan, çok güzel bir gündür. Hayat sahnesini iyi bildiğini sanırsın, ama diriliş bütün sahne ışıklarını duru bir camdan geçirir ve sahneyi apansızın bütün aydınlığıyla gözlerinin önüne serer. Hayatı olanca açıklığıyla gördüğünü sanırsın, ama diriliş hayata aynı zamanda hem teleskopla, hem de bir mikroskopla bakmanı sağlar. Diriliş, tıpkı ilkbaharı andıran bir olaydır, tıpkı ilkbahar gibi çevremizdeki en bildik şeylerin umulmadık büyüsunü ortaya çıkarır.

Burada, bunun bir anlık bir şey olduğunu kavradığın bu yerde bile. Çevre bir Pankrast hücresinin olabileceği kadar zengin ve çekici olsa bile.

Sonunda seni bir gün dışarıya, dünyaya çıkarırlar. Birgün seni sorguya sedyesiz çağırırlar. Bu sana oldukça imkânsız gelir ilkin; ama bir bakarsın oraya ulaşmışsın. Koridorun parmaklıkları vardır, merdivenlerde de trabzanlar vardır; pek yürümezsin de emeklersin. Aşağıda hapishane arkadaşların sana el uzatır ve hapishane otobüsüne kadar götürürler. Orada oturursun, karanlık, hareketli bir hücrede on, on iki kişi. Yeni gördüğün yüzler

sana gülümser, sen de onlara gülümsersin. Birisi bir şeyler fısıldar, kim olduğunu bilmezsin. Birisinin eline sarılırsın, kimin eli olduğunu bilmezsin. Otobüs sert bir viraj alıp Petchek binasının avlusuna girer. Yeni yoldaşların seni taşıyarak indirirler. Hep birden, çıplak duvarlı, insanların üzerinde hazirol durumunda oturdukları beş uzun sıra olan geniş bir odaya girersin. Oturanların elleri dizlerinde kenetlenip kalmış, hiç kımıldamadan önlerindeki boş duvara bakarlar... İşte bu gördüğün, oğlum yeni hayatının bir parçasıdır, adına Sinema derler. Bütün hayatını yüz kere üzerinde seyredeceğin ekrandır bu.

1 MAYIS GÖSTERİSİ, 1943

Bugün 1 Mayıs 1943. Yazmak için fırsat bulduğum bir dinlenme anı. Ne şans! - bir an için yeniden komünist bir başyazar olmak ve yeni dünyanın mücadele gücünü dile getiren 1 Mayıs töreni üzerine bir yazı yazmak ne şans.

Sakın dalgalanan bayraklardan söz edeceğimi sanmayın, öyle şeyler anlatmayacağım. İnsanların dinlemeyi çok sevdikleri coşturucu eylemlerden de söz edemeyeceğim. Bugün olanlar çok daha sadeydi, daha önceki yıllarda olduğu gibi 1 Mayıs'ta Prag caddelerinden yükselip kırılan dalgalar gibi akın akın yürüyen binlerce insan yoktu. Moskova'da Kızıl Meydan'da gördüğüm milyonlardan oluşan o eşsiz insan denizinin akan seli yoktu. Milyonlar bir yana yüzlerce insan bile yoktu burada, bir avuç yoldaşız topu topu. Ama gene de daha az önemliymiş gibi gelmiyor, çünkü burada, en kızgın ateşte bile yanıp kül olmayan, çeliğe dönüşen bir güç

sınanıyor. Siperlerde, üzerimize toprak rengi giysilerle yürüdüğümüz siperlerde neyse burada da oyuz.

Öylesine küçük olgular ki, gücümüzün varlığını, hem de büyüdüğünü anlatan, belki de anlamayacaksınız bizi. Hele hiç yaşamamışsanız savaş alanının alevleri içinde, büsbütün anlamayacaksınız tek okumakla. Anlamaya çalışın; inanın, büyük bir güç doğuyor burada.

Komşu hücre günaydın demek için duvarda Beethoven'ın iki mezürünü tınlatıyor. Bugün sesler daha çarpıcı, daha bir şenlik havası getiriyor, ve duvar daha yüksek tonda ses veriyor.

En iyi elbiselerimizi giyiyoruz. Bu her hücrede böyle.

Töreni kahvaltıyla açıyoruz. Mutemetler açık hücre kapılarının önünden kahve, süt ve suyla resmî geçit yapıyorlar. Skorepa Yoldaş, Bir Mayısı kutlamak için iki yerine üç dilim ekmek veriyor bana. Duygularını dile getirmek için hep küçük bir davranış bulan temkinli bir insanın kutlayışı. Ekmek dilimlerinin altında parmaklarımız birbirine değiyor ve hafiften sarsılıyorlar. Konuşmak yasak! - gözlerimizdeki anlamı bile izliyorlar. Ama dilsizler parmaklarıyla gayet iyi konuşabilirler.

Penceremizin altında kadın tutuklular sabah jimnastiği için dışarı koşuyorlar. Parmaklıklardan aşağıya bakmak için masanın üstüne tırmanıyorum. Belki de yukarı bakarlar. Beni gördüler. Kutlamak için sıkılı yumruklarını kaldırıyorlar. Sonra bir daha. Aşağıdaki avlu cıvı cıvı, öteki günlere oranla gerçekten neşeli. Gardiyan görmüyor, ya da belki görmek istemiyor. Bu bile 1 Mayıs töreninin bir parçası.

Derken jimnastik sırası bize geliyor, hareketleri ben yöneteceğim. Bugün 1 Mayıs, yeni bir hareketle başlayalım jimnastiğe bugün. Gardiyan ister baksın, ister bakmasın aldırmayın bugün. İlki bal-yoz sallama hareketi - bir, iki, bir, iki. İkinci olarak ekinlerin biçilmesi. Orak çekiç - anlamaya başlıyorlar. Saflarda bir gülümseme yayılıyor. Ve olanca canlılıklarıyla hareketleri tekrarlıyorlar. Bu bizim 1 Mayıs gösterimiz yoldaşlar. Bu sözsüz oyun, ölümüne doğru yürüyen bizlerin bile sarsılmadan dimdik kalacağımızı anlatan 1 Mayıs andımız bizim.

Haydi hücrelere. Saat dokuz. Kremlin'deki saat kulesi onu vuruyor. Ve taburlar Kızıl Meydan'ı geçmeğe başlıyor. Hadi Baba, Enternasyonal söylüyorlar şimdi. Enternasyonal dünyanın her bir yanında çınlıyor; bizim hücremizde de çınlasın. Söylüyoruz Enternasyonal. Ve devrimci Türküler ardarda geliyor. Yalnız olmak istemiyoruz, zaten yalnız değiliz. Biz dünyada göğsünü gere gere özgürlük içinde türkü söyleyenlerle birlikteyiz. Onlar özgür ama savaşta, tıpkı bizim gibi...

Hapisanelerde

Soğuk işkence odalarındaki yoldaşlar!

Bizimlesiniz! Bizimlesiniz!

Taburlarımızda olmasanız da.

Bizimlesiniz! Bizimlesiniz!

Evet biz de sizinleyiz.

267 numaralı hücrede, bunun bizim 1 Mayıs 1943 kutlamamıza yaraşır bir kapanış olduğunu düşünüyoruz. Ama bu kadarla kalmayacakmış me-

ğer. Kadınlar koridorundaki mutemet, avluda Kı-
zıl Ordu Marşını ıslıkla çalarak dolaşıyor. Derken
Partizanka'yı ve başka Sovyet şarkılarını cesaretini
erkeklerin hücrelerindeki cesarete katarak, ıslıkla
çalıyor ve Çek polisinin üniformasını giymiş, bana
kâğıt kalem getiren adam, ben yazarken kimse be-
ni gafil avlomasın diye kapımın önünde nöbet bek-
liyor. Bu yazılara başlamamı sağlayan ve yazıların
basılmasının zamanı gelene kadar yaprakları sak-
lanmak üzere tek tek kaçırın öteki Çek muhafız da
orada. Bu kâğıt parçasının bedelini kellesiyle öde-
yebilir; bugün parmaklıkların ardıyla yarının öz-
gürlüğü arasında kâğıttan bir köprü kurmak için
hayatını tehlikeye atıyor. Hepsi tek bir savaşta çar-
pılıyorlar, nerede olursa olsunlar ellerine hangi si-
lah geçerse geçsin cesaretle çarpılıyorlar. Bu işi
öylesine yalın, öylesine gösterişsiz bir biçimde ve
öylesine duygusallıktan uzak yapıyorlar ki bunun
ölüme kadar yolu olan bir savaş, hayatlarını kay-
betseler de kurtarsalar da, ölümle zaferin atbaşı
gittiği bir savaş olduğunu hiç mi hiç anlamazsınız.

Devrim neferlerinin 1 Mayısta yaptığı töreni
on kez, yirmi kez görmüşsünüzdür, muhteşem bir
şey bu. Ama bu ordunun gerçek gücünü ancak sa-
vaş içinde görebilir, ve onun nice yenilmez olduğu-
nu savaş içinde kavrayabilirsiniz. Ölüm sandığınız-
dan daha kolaydır ve kahramanlığın başında def-
ne yapraklarından bir taç yoktur. Ama savaş san-
dığınızdan daha zalimdir ve dayanmak ve zafere
ulaşmak için akıl almayacak bir güç gereklidir. Bu
orduyu hareket halinde görürsünüz ama her zaman
gücünün ne olduğunu kavrayamazsınız. Darbeleri
öylesine yalın, öylesine mantıklıdır.

Bugün bunu kavriyorsunuz.

1943 1 Mayıs töreninde.

1 Mayıs 1943, anlattığım destanı bir an için kesti. Böyle olmalıydı da. Bayram günlerinde insan başka türlü düşünüyor, ve bugün içimi sarsan sevinç onu olduğundan başka türlü hatırlamama yol açabilir.

Ama Petchek binasındaki Sinemanın hiç de boş bir yer olmadığı muhakkak. İçerden başkalarının çığlıklarını, iniltilerini duyduğun ve kendi başına ne gelecek diye merak ettiğin bir işkence odasının giriş bölümüdür burası. İnsanların güçlü ve sağlıklı girdiklerini görürsün oraya: iki üç saat sonra işkenceden yıkılmış ve sakatlanmış olarak çıkarlar. İçeri girerken güçlü bir ses sana veda eder; çıktığında o ses acıdan kesik kesik, çatlamış ve hummalıdır. Bazen çok daha kötüsünü görürsün. Birinin içeri berrak dimdik bakışlı gözlerle girdiğini görürsün; ama çıktığında yüzüne bakmaya cesaret edemez. Orada, yukardaki sorgu odasında bir anlık bir güçsüzlükle karşılaşmış sadece bir anlık kararsızlık, korku kendini kurtarmak için dayanılmaz bir istek duymuş, konuşmuştur. Yarın, bütün bu dehşeti en başından yaşamaya başlamak zorunda olan yeni kurbanları, o yoldaşın ihanet ederek düşmana teslim ettiği insanları getirecekler demektir bu.

Cesaretini yitirmiş vicdan azabı çeken bir insanı görmek, sakatlanan bir insanı görmekten çok daha kötü. Burada kol gezen ölüm gözlerine değip geçmişse, diriliş bütün duygularını yeniden hareket geçirmişse, hiç bir şey söylemesine gerek kalmadan kimin yalpaladığını, kimin bir başkasını ele verdiğini kimin bir an için çözülüp çalışma arkadaşlarından en küçük görevlisini ele vermenin daha iyi olacağı düşüncesine saplandığını bilebilirsin.

Güçsüzleşenler acınacak durumdadırlar. Nasıl bir hayatları olacak onların? Bedeli bir yoldaşın hayatıyla ödemiş bir hayatsa bu!

D Ö R T Y Ü Z

Sinema'da ilk oturduğumda aklıma gelen düşünce belki tam böyle değildi ama sonradan sık sık aklıma geldi bu düşünce orada. O sabah, bu düşünce farklı bir yerde, bilgi uyusu olan o odada, 400 numaralı odada yeniden belirdi.

Arkamdan bir ses beni adımla çağırdığında Sinema'ya yeni gelmiştim. Belki bir saat, belki de bir buçuk saat olduydu geleli. Çekçe konuşan iki sivil beni yanlarına aldılar, asansöre bindirdiler, dördüncü katta inip beni kapısında 400 sayısı yazılı bir başka geniş odaya götürdüler.

İlkin arka tarafta duvara yakın bir iskemlede, tek başına yapayalnız oturdum, ve o anda olanları daha önce yaşadığını hayal eden bir insanın tuhaf duygusuyla çevreme bir göz attım. Ben hiç buraya geldim mi? Hayır hiç gelmedim. Ama herşey çok tanıdık. Bu odayı tanıyorum, bu odaya ilişkin, onu çarpıtan, iğrenç hale getiren ama buna rağmen tanınmaz kılmayan kahredici, hummalı bir rüya gördüm. Şu anda çok çekici gün ışığı ve berrak renkler her bir yanı sarmış, geniş pencerelerden ve aralıklı yeşil parmaklıklarından Tyn Kilisesiyle Letna'nın yeşil parkı ve şatosu görünüyor. Rüyamda, burası karanlık ve penceresizdi, insanları gölgeler haline getiren tozlu sarı bir rengi vardı. Evet burada insanlar vardı. Şimdi ise boş, az aralıklarla birbiri ardı sıra dizili altı sıra, hindiba ve düğün çiçeklerinden pırıl pırıl ve sapsarı bir çayır meydana geti-

riyor, yüzleri soluk ve kana bulanmış insanlarla doluydu. Odada, kapının hemen yanında, mavi işçi tulumu giymiş, çilekeş gözlü, susuzluktan kıvranan bir adam duruyordu ve sonra düşen bir perde gibi yere yığıldı...

Evet, aynen böyleydi, ama şimdi bunun bir rüya olmadığını anlıyorum. O insanın aklını başından alan olay, düş değil, gerçektir.

Tutuklanmamın ve ilk sorgumun gecesindeydi. Ne zaman dinlenmek ya da başka biriyle uğraşmak istedilerse beni buraya getiriyorlardı, üç kere getirdiler, belki de on kere, nereden bilebilirim. Yalınayaktım ve taş yerlerin şişmiş ayaklarımı ne kadar güzel serinlettiğini hatırlıyorum.

Sıralar, Gestapo'nun o akşam toparladığı parsa olan, Junkers fabrikasının işçileriyle doluydu. Kapının yanında duran mavi tulumlu adam, dolaylı olarak benim tutuklanmama sebep olan Junkers'deki parti hücrelerinden Barton yoldaşı. Başına gelenlerden kimsenin sorumlu tutulmaması için, yoldaşlardan herhangi birinin korkaklığı ya da ihanetinden dolayı değil, sırf dikkatsizlik ve şanssızlık sonucu yollandığını, belirtmem gerek. Barton yoldaş kendi hücresi için, direnme hareketinin daha yüksek kademelerinde bulunan kimselerle ilişki kurmaya çalışıyordu. Arkadaşı olan Jelinek yoldaş, yeraltı çalışmalarında uyulması gereken kuralları nasılsa ihmal etmiş, konuyu bana aktararak Barton'un istediği ilişkinin, benim kanalımla kurulmasını sağlamak yerine kendisi bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu birinci yalınıştı.

Bir de, Drorak adında bir ajan provakatör. Barton yoldaşa yanaşıp Jelinek'in adını öğrenmeyi başardı. Böylece Jelinek ailesi Gestapo'nun pençe-

sine düştü; ama herhangi önemli bir görev üzerinde değil - iki yıldır bu görevi başarıyla sürdürüyorlardı - gizlilik kurallarının bir adım dışına çıkan o ufacık hizmet yüzünden yakalanmışlardı. Petchek binasında Jelinek'leri tutuklamaya karar vermeleri tam benim onların evinde arkadaşlarla buluşacağım geceye rastladı ve öylesine kalabalık bir güçle gelmeleri tamamen bir raslantıydı. Aslında öyle tasarlanmıştı baskın. Jelinek'ler ertesi gün tutuklanacaklardı. Ama Junkers hücresinin üyelerini toparlamakta bu büyük bir başarı elde edince Gestapo ekibi hızını alamamış, sırf eğlenmecesine, keyiflene keyiflene Jelinekleri toparlamaya gitmişti. Onların gelişi karşısında bizim duyduğumuz şaşkınlık, en az onların beni orada bulmalarının şaşkınlığı kaddı. Kimi yakaladıklarını bile bilmiyorlardı. Belki hiç bir zaman da öğrenemeyeceklerdi ama...

400 numaralı odada bu düşüncelere dalma fırsatı bir daha uzun zaman elime geçmedi. O süre içersinde yalnız değildim artık sıralar dolmuş ve şaşırtıcı olaylarla dolu saatler ilerledikçe odanın duvarları dibini çepeçevre bir sıra sarmıştı. Bu şaşırtıcı şeylerin bir kısmı o kadar tuhaftı ki anlayamıyordum; bazıları da iğrençti, böylelerini, fazlasıyla anlıyordum.

Şaşırtıcı olayların ilki ne tuhaf ne de iğrençti; tatlı çok küçük ve önemsiz bir olaydı ama gene de hiç bir zaman unutamayacağım. Başında bekleyen Gestapo ajanı - tutuklandıktan sonra bütün ceplerimi ters yüz eden oydu, hatırlıyorum - bana yarıya kadar içilmiş yanık bir sigara fırlattı. Üç haftadır ilk sigara, dünyaya ikinci kez gelmiş bir adamın gördüğü ilk sigara. Eğilip alsam mı? Yoksa beni bir sigarayla satın aldığını mı düşünür? Ama

sigarayı izleyen bakışı içtenlik dolu; adam satın almak ilgilendirmiyor onu. Gene de sonuna kadar içemiyorum sigarayı. Yeni doğmuş bebekler tiryaki gibi sigara tüttüremez pek.

İkinci şaşırtıcı olay - dört kişi kaz adımıyla girip ben de dahil, içerdekileri Çekçe selamlıyorlar. Masaya oturup, oldukça rahat bir tavırla, sanki sıradan görevlilermiş gibi evraklarını yayıyor, sigaralarını yakıyorlar. Ama ben onları tanıyorum, en azından üçünü tanıyorum - Gestapo'nun hizmetinde çalışmaları mümkün mü? Belki de - ama bu üçü de mi? Bir kere, oradaki Tering, ya da biz ona Renek derdik, sendikada da partide de uzun süre sekreterlik yapmış yaradılıştan biraz çılgın, ama sadık bir adamdır. İmkânsız bir şey bu! Şurdaki de Anka Vikova, saçlarına tamamen ak düştüğü halde hâlâ güzel. Sağlam, kararlı bir savaşçıydı o - yok, yok imkânsız! kuzey Bohemya ocaklarından bir duvar işçisi ondan sonra da parti bölge sekreteri - elbet tanıyorum onu. Kuzeyde geçirdiğimiz onca mücadeleden sonra, onun sırtını ne yere getirebilir? Yok, imkânsız! Peki ama ne arıyorlar burada? Ne istiyorlar?

Daha bu sorulara cevap bulmadan, ötekiler göründü. Mirka'yı, Jelinek'leri, Fried'leri içeri getirdiler - evet biliyorum, onlar benimle birlikte tutuklanmışlardı. Peki ama Mirek'e aydınlar arasındaki çalışmasında yardımcı olan sanat tarihçisi Pavel Kropachek neden burada? Mirek'le benden başka onu bilen kim vardı? Sonra o uzun boylu ezik yüz-lü delikanlı neden birbirimizi tanımıyormuşuz gibi davranıyor? Onu gerçekten tanımıyorum. İyi ama kim olabilir? Tabii, Shtych bu. Shtych mi? Dr. Zdenek Shtych? Eyvah, demek doktorların hücrelerine

sızmışlar. Ama benle Mirek'ten başka onları bilen kimse yoktu ki. Hem sonra hücredeki o işkence sırasında bana niye aydınlar hücresi hakkında sorular sordular? Aydınlar içinde yapılan çalışmayla benim aramda nasıl bağ kurdular? Mirek'le benden başka bu konuda en ufak bir şey bilen kim vardı?

Cevabı bulmak zor olmadı, ama acı bir darbeydi bu - Mirek konuşmuş olmalı, hepimizi ele vermiş olmalı. Bir an için, keşke her şeyi söylememiş olsa diye geçirdim içimden ama çok geçmeden bir grup daha getirdiler ve neler yaptığını anladım.

Çek aydınlarının Milli Devrimci Komitesinde olması gereken herkes buradaydı: Vladimir Vanc-hura, yazar; Prof. Felber ve oğlu; Vaclavek tanınamayacak şekilde kılık değiştirmiş; Rozhena Pulpanova, Jindrich Elbi, heykeltraş Drorak. Mirek aydınlar arasındaki çalışma konusunda her şeyi söylemiş olmalı.

Petchek binasındaki ilk dönem benim için kolay olmamıştı, ama bu dayanmak zorunda olduğum en ağır darbeydi. Ölümü bekliyordum, ama ihaneti değil. Onu yargılamakta ne kadar yumuşak davranırsam onu ne kadar iyi şartlar içinde düşünürsem düşüneyim, her şeye rağmen Mirek onlara söylememiştir diye bir umut beslediğim halde, bunun için ihanetten başka bir kelime bulamıyordum. Bu yalpalama ya da zayıflık değildi, öldüresiye işkence görmüş bir adamın kâbuslar içinde tökezlenmesi de değil, bağışlanacak yanı yoktu hiç; düpedüz ihanetti bu. O ilk gece benim adımları nasıl öğrendiklerini anlıyorum şimdi. Şimdi anlıyorum Anny Jiraskova'nın buraya nasıl geldiğini: Mirek'le birkaç kez onun evinde buluşmuştuk. Kropachek ile Dr. Shtych'nin neden burada olduklarını artık biliyorum.

O günden sonra hemen her gün 400 numaralı odaya götürüldüm ve her gün ayrıntılar keşfettim. Bu hem acıklı, hem korkunç bir şeydi karşımızda yiğit bir adam var; İspanya cephesinde savaşırken kurşunlardan korkmamış, Fransa'da bir toplama kampındayken oradaki zaliin hayata boyun eğmemiş bir adamdı bu. Ama bir Gestapo subayının elindeki elektrik düğmesini görünce ödü kopmuş ve dişlerini kurtarmak için bizleri ele vermişti. Bir iki yumruktan kurtulmak uğruna çözüldüğüne bakılırsa inancı ve cesareti ne kadar yüzeydeymiş. Bir topluluk içindeyken, etrafı aynı düşünceleri paylaşan yoldaşlarla sarılı olduğundan güçlüydü. Onları düşündüğünde güçlüydü. Ama tecrit edildiğinde, her yandan saldıran düşmanın karşısında yapayalnız kaldığında, bütün gücünü yitirmişti. Kendisini düşünmeye başladığı için yitirdi her şeyi. Kendi postunu kurtarmak için yoldaşlarını feda etti, korkuya kapıldı ve korku içinde ihanet etti.

Odasında buldukları şeyleri deşifre etmektense ölmenin daha iyi olacağını unuttu. Onları teker teker heceledi adamlara. İsimler verdi, gizli konutlarının adreslerini verdi onlara. Shtych'le buluşmaya giderken bir Gestapo ajanını yanına kattı.

Polisi, Vaclavek ve Kropachek ile yapılacak bir toplantıyı basması için Dverak'ın evine yolladı. Anny'yi eliyle teslim etti. Onu seven yiğit bir kızı, Lida'yı ele verdi. Birkaç yumruk bildiklerinin yarısını söylemesine yetti. Benim de öldüğümü sanıp, hesap vereceği kimse kalmadığı düşüncesiyle bildiklerinin geri kalan kısmını söyledi.

Bütün bunları yapmakla bana bir zararı dokunmadı. Zaten Gestapo'nun eline düşmüştüm, kaybedecek neyim vardı ki? Ama onun verdiği ce-

vaplar, sonunda dönüp dolaşıp ucu benim elime varan bir deliller zinciri meydana getirdi, bir sürü soruşturma açılmasının temelini hazırladı. Düşmanı son derece sevindirecek şeyleri açığa çıkardı. Gerek ben, gerek başka gruplardan birçok insan, sıkıyönetim dönemini sırf bunun için mi geçirdik? O ve ben yokolduktan sonra benim grubum varlığını sürdüremezdi. Ama dilini tutsaydı, kendisinin öteki grubu ayakta kalır, o da ben de öldükten sonra daha uzun süre varlığını sürdürebilirdi.

Bir korkak tek hayatını kaybetmekle kalmaz. Bu korkak, şanlı bir ordudan kaçıp düşmanların en alçağına teslim oldu. Hâlâ hayatta olduğu halde, kendi grubundan kopup ayrıldığı için daha şimdiden ölmüş sayılır. Daha sonra işleri düzeltmeye çalıştı ama hiçbir zaman yeniden kabul edilmedi. Bu şekilde ihraç edilmek, başka yerlere oranla hapis-hanede daha da dayanılmaz bir şeydir.

Mahpusluk ile yalnızlık, çoğu zaman insanların kafasında birbirleriyle karıştırılan iki kavramdır, ama aslında büyük bir yanılgıdır bu. Bir mahpus yalnız değildir. Hapishane küçük bir toplumdur ve en sıkı bir biçimde tecrit edilme bile kişiyi topluluktan koparmaz - kendi kendine kopmadığı taktirde. Zincire vurulanların kardeşliği, karşılaştıkları baskıyla güçlenir, yoğunlaşır ve bu baskı onları daha duyarlı kılar. Duvarları aşar geçer kardeşlik, duvarlar yaşar, konuşur ve sinyal verir. Birbirlerine ortak görevlerle, ortak dertlerle bağlı, temiz havada, hep birlikte sabah jimnastiği yapan, aynı gardiyanların gözleri altında soluyan, bütün koridorlardaki bütün hücrelerin insanlarını kucaklar kardeşlik. Hücrelerin dışında karşılaştıklarında, birtek kelime ya da ufacık bir hareket haber iletmeye ya da

bazen bir insan hayatını kurtarmaya yeter. Kardeşlik toplu halde sorgulara giden Sinema'da birlikte oturan ve bir arada geri dönen mahpusları birleştirir. Bu, birkaç sözcüğün ve büyük bir görevin, daarvan kurduğu güçlü bir kardeşliktir, çünkü bir elin sımsıkı kavranışı ya da bir sigaranın armağan edilmesi içerisine yerleştirilmiş olduğunuz kafesi kırar ve sizi yıkmak için tasarlanmış olan yalnızlıktan çekip kurtarır. Hücrelerin elleri vardır; zor bir sorgudan sonra işkence edilmiş olarak geri döndüğünüzde düşmemeniz için sizi nasıl tuttuklarını hissedersiniz. Başkaları sizi aç bırakarak ölüme sürüklerken onlar sizi beslerler. Hücrelerin, siz idam edilmek üzere giderken sizi seyreden gözleri vardır; kardeşleriniz için, yalpalayan bir adımla onları güçsüzleştirmemeniz gerektiği için dimdik yürümek zorunda olduğunuzu bilirsiniz. Kanayan birçok yaraları vardır bu kardeşliğin, ama yenilmez bir kardeşliktir bu. Onun desteği olmaksızın, alınyazınız olan bu yükün onda birini çekemezsiniz. Ne siz ne de bir başkası.

Bu notları yazmaya devam edebilirsem (çünkü ne günü ne de saatini biliyoruz) 400 numaralı odadan, bu bölümün başında olduğu gibi, sık sık söz edeceğim. Orasını önce bir oda olarak düşünmüş tüm ve orada ilk defa daldığım düşünceler neşeli olmaktan çok uzaktı. Bir oda değil burası, ortak bir hedefi olan, savaşçı bir topluluk, hatta mutlu bir topluluk bu.

Burası, 1940'da Gestapo'nun anti-komünist şubesinin işleri gittikçe artmaya başlayınca ortaya çıktı. Burası, Islahhane Bölümünün komünistler için olan bir koluydu, Gestapo görevlilerinin tutukluların her sorguda birinci kattan dördüncü kata

getirilmelerinin önüne geçilmesi için ayrılmış bir bekleme odasıydı. Bunun işlerini kolaylaştırdığını düşünüyorlardı; Amaç, emekten tasarruftu yani.

Ne var ki, iki tutukluyu biraraya getirdiniz mi, hele bu iki tutuklu komünistse, beş dakikada bir örgüt, bütün planlarınızı alt-üst edecek bir örgüt kurulur. 1942'de Sinema'ya Komünist Merkezi adı verildi ve pek çok değişiklikler yapıldı burda. Binlerce yoldaş, binlerce erkek, ve kadın sırayla burda yerlerini aldılar. Ama değişmeyen bir tek şey vardı: kendini savaşa adanmış ve nihai zafere kesinlikle inanmış bir birlik ruhu.

400 numaralı oda düşmanın dört bir yandan kuşattığı ve durmadan her yandan ateş yağmuruna tuttuğu ama bir an için bile teslim olmayı düşünmeyen, savaş alanının ortasında çok ileri bir siperdir. Burada, Kızıl Bayrak yükseklerde dalgalanıyor. Kurtuluşu için savaşan bütün bir ülkenin mutlak birliği bu ortak dayanışmada dile gelir.

Aşağıdaki esas Sinema'da, koca postallarıyla SS muhafızları dolaşırdı; ne zaman gözünü kırpsan sana bağırırlardı. Yukarda 400 numaralı odada polis müdürlüğünden Çek müfettişler ve ajanlar görevliydi, Gestapo'nun hizmetine ister gönüllü olarak, ister üstlerinin buyruğuyla tercüman olarak giren ve görevlerini Gestapo uşağı, ya da Çek vatandaşı olarak yapan adamlardı bunlar. Bazen de ikisinin ortasında bir durumda oluyorlardı. Burada, ellerin dizlerinin üzerinde kenetli ve gözlerin dimdik bakarak hazırolda oturmak zorunda değildik. Rahat rahat oturup etrafa bakınabilir, ellerini hareket ettirebilirdin. Daha fazlasını bile yapabilirdin, ama bu üç çeşit muhafızdan hangisinin görevli olduğuna bağlıydı.

400 numaralı odada insan denen hayvanı olduğu gibi görmek, iyice tanımak olanağı vardı. Ölümün bunca yaklaşmış olması her birimizi çırılçıplak soyardı. Sorgusu süren komünistler, ya da komünistlerle işbirliği yapmaktan sanık işareti olarak kırmızı kolluk takanlar, hatta başımızda bekleyenler ya da yakındaki odada sorgularda yardımcı olmak üzere, gelenler bile böyle çıplaktı. O öteki odada geçirdiğim zorlu sorgu sırasında kelimeler ya kalkanın olurdu ya da silahın; burada, 400 numaralı odadaysa kelimelerin ardına saklanamazdın. Burada kelimelerini tartmazlar, senin içinde olanı tartarlar, hamuruna bakarlar. Zaten bu zamana kadar sende kalan hayatta en önemli olan tek şeyindir. Zaten bu zamana kadar senin esas kişiliğini çelikleştiren, güçsüzleştiren ya da güzelleştiren ne varsa, ölümden önce gelen fırtınalarla darmadağın edilmiştir. Sadece özne ile yüklem kalmıştır; sadık olan direnir, hain olan ihanet eder, kahraman mücadeleye eder, ödlele olan çözölür. Her birimizde güç ve güçsüzlük, cesaret ve korku, sağlamlık ve yalpalama, saflık ve pislik var. Burada ya biri ya da öteki kalır. Ya evet, ya hayır. Biri iki uç arasında ustaca cambazlık etmeye kalkışırse, sanki şapkasına sarı bir tüy takmış ya da bir cenaze töreninde zil takıp oynamış kadar dikkati çeken bir adam olurverir.

Elbet, hem tutuklular hem de Çek müfettişleri ve ajanları arasında böyleler vardır. Sorgular sırasında Reich'daki tanrıları için bir mum, 400 numaralı odada Bolşevik şeytanı için başka bir mum yakıyorlardı. Alman komiserin gözü önünde sana irtibatçının adını söyletmek için bir vuruşta dişlerini kırabilirlerdi; 400 numaralı odadaysa açlığa

dayanabilmen için bir lokma ekmek verirlerdi. Bir arama ekibindeyken evinde değerli ne varsa çalarlar; 400 numaralı odadaysa sana ne kadar yakınlık duyduklarını göstermek için ele geçirdikleri ganimetten bir yarım sigara verirlerdi. Bu birinci türden azçok farklı olan başkaları da vardı, bunlar kendi istekleriyle hiç bir zaman canını yakmazlar, buna karşılık sana da az yardım ederlerdi. Bunların kafalarında hep kendi canlarını kurtarmak vardı; duyarlılıkları, onları kusursuz birer siyasal barometre haline getirmişti. Gergin ve fazlasıyla işgüzar olduklarında, Almanların Stalingrad'a doğru ilerledikleri anlaşılıyordu. Bir tutukluyla konuşmaya başlayacak kadar sokulganlaştıklarında Almanların Stalingrad'da püskürtüldükleri anlaşılıyordu. Eski Çek atalarından, ya da Gestapo'da zorla çalıştırıldıklarından söz etmeye başarlarsa çok iyi, Kızıl Ordu mutlaka Rostov'a yürüyordur. Daha da başka türlü bir yaratık da, sen boğulurken ellerini cebine sokup seyreder, sonra sen kendini kurtarıp sahile çıktıktan sonra sana elini uzatır.

Böyleleri 400 numaralı odadaki ortak gücü sezinliyor ve bu güçten dolayı ona yanaşmaya çalışıyordu. Ama hiç bir zaman ona katılamıyorlardı. Bunların bir başka çeşidi de böyle güçlü ve doğal bir birliğin varlığından bile habersizdi. Bana kalsa bunlara sadist derdim, ama sadistler insan ırkındandır. Bunlar, Alman komiserlerin bile görüp kaçtığı biçimlerde bize işkence eden, eli sopalı ve demir çubuklu, Çekçe konuşan hayvanlardı. Ne ulusları ne de Reich uğruna, tutkularına gem vuramayacak kadar ikiyüzlü bile olmayan adamlardı. Sırf zevk için işkence ediyor ve öldürüyorlar, dişlerimizi kırıp döküyor, kulak zarlarımızı patlatıyor, gözlerimizi

oyup çıkarıyor, kaşıklarımızı tekmeliyor, beynimizi parçalıyorlardı ve bütün bunları tek kendi içlerindeki gaddarlığı doyurmak için yaparlardı. Onları her gün görür, havayı küfür ve kanla kaplayan varlıklarına katlanmak zorunda kalırdın. Onlara karşı tek savunman, cinayetlerine tanık olan son şahidi bile öldürseler en sonunda adaletten kaçamayacaklarına olan kesin inancındı.

Böyleleriyle aynı masada kendilerinden, büyük harflerle Erkek adam diye söz edilmesine hak edenler otururdu. Bunlar, bu Erkek Adamlar, hapishane kurallarını tutukluları korumak için kullandılar, 400 Numaradaki hapishane komününü kurmaya yardım eden ve bütün yürekleriyle, bütün gözüpeklikleriyle onun bir parçası olanlardı. Komünist olmadıklarına göre, bunların büyüklüğü daha da önem kazanıyor; geçmişte. Çek polisinin ajanları olarak Komünistlere karşı da çalışmış olabilirlerdi. Ama bizi istilacıya karşı savaşırken görünce bütün ulus açısından komünistlerin önemini kavradılar ve o andan sonra o hapishane sıralarında bile sağlam ve sadık kalan bizlerden yardımlarını esirgemediler.

Kişiler ve porfiller I

Tarihin bu dönemini yaşayan sizlerden istediğim bir şey var: bu mücadelede yer alan insanları hiç bir zaman unutmayın. İyileri de kötülerini de hatırlayın. Hem kendi gelecekleri hem de sizin geleceğiniz için canlarını verenler hakkında elinizden geldiği kadar bilgi toplayın. Bir gün gelecek, bugün, dün olacaktır; tarihi oluşturan adsız kahramanlarla dolu büyük bir çağ olarak adlandırılacak bugünlükler. Bu dönemi yaşayanların hepsinin adları, umutları, ve özlemleri vardır; ve bu yüzden en az acı çekenlerin acıları bile, adları tarihe geçmiş yoldaşların çektiği acıdan az değildir. İstediğim tek şey, bütün bu insanların yanınızda olmaları, tanışınız gibi, etinizin, kanınızın bir olduğu hısımlarınız gibi, kendiniz gibi yakınınızda olmaları...

Kahramanlar aileleriyle birlikte öldürüldüler. Kendi oğlunuzu ya da kızınızı nasıl severseniz, aralarından birini de öyle sevmek için seçin; gelecek için yaşamış olan oğlunuzla nasıl övünç duyuyorsanız onlarla da öyle övünün. Gerçekten geleceğe ulaşmak için yaşamış ve geleceği güzel kılmak için hayatını vermiş herkes taş oymalara geçse yeridir. Geçmişin tozlarından devrimin akan seline karşı bir set örmeye çalışan ötekilerse, omuzlarında yaldızlı rütbeler olsa da çürüyüp giden tahtalardan yapılmış kuklalardan başka bir şey değildir.

Bunları bile etiyle, kemiğiyle acınası gaddarlıklarıyla zalimlikleriyle ve rezillikleriyle görmek gerek, çünkü onlar da gelecek kavramımızın oluşmasında bize malzeme sağlıyorlar.

Şimdi yazacaklarım, küçük bir kesitte gördüklerimi objektif bir açıdan aktarmadan öte bir şey değildir. Bunlar sadece tek tek kişilerin figüranlarının kaba çizgilerle çizilmiş portreleridir. Oyunun baş rolünü oynayanlarla.

JELİNEK'LER

Joseph ve Marie. Joseph bir tramvay biletçisi, Marie de evlerde hizmetçilik yapıyor. Oturdıkları daireyi görmelisiniz. Dümdüz, yalın, sade ve her şey temiz, inanılmayacak kadar temiz. Bir bakışta, Marie'nin bütün benliği bu evin içerisinde kalmış ve onun dışında kalan dünya hakkında hiç bir şey bilmiyor sanırdınız. Ama o uzun yıllar Komünist Parti'de çalışmıştı, ve sosyal adaletin yakın bir gelecekte gerçekleşeceğine inanıyordu. Her ikisi de bağlılıkla, sessizce çalıştılar ve istila karşısında daha çok fedakârlık, daha ağır görevler gerektiğinde hiç bir zaman geri çekilmediler.

Üç yıl yeraltında çalıştılar sonra polis evlerini bastı. Yanyana duruyorlardı, elleri başlarının üstünde, birbirlerinininkine değişiyordu.

19 MAYIS 1943

Bu gece Gustina'mı «çalışmak üzere» Polonya'ya sürükleyip götürdüler. Küreğe, tifodan ölme. Ancak birkaç haftalık, belki de en fazla iki üç aylık ömrü kaldı. Ve benim davam mahkemeye sevk edildi. Pankrats'da daha dört hafta kadar bir

sorgu yapılacakmış duyduğuma göre; ondan sonra her şeyin bitmesine iki üç ay kaldı demektir. Bu notlar hiç bir zaman bitmeyecek. Önümüzdeki birkaç gün içinde fırsat olursa elimden geldiği kadar yazmaya çalışacağımı. Ama bugün yazamıyorum. Kafam ve yüreğim Gustina'yla dolu, soylu ve sıcak bir insan, yoğun geçen ama hiç bir zaman tam anlamıyla sakin olmayan bir hayatta eşi bulunmaz sadık bir dost.

Her akşam en çok sevdiği türkülerini söylerim ona. Partizan savaşlarının şanlı destanlarını fısıldayan bozkırın mavimsi otlarından söz eden türkülerini. Kocasının yanı başında özgürlük için savaşan bir Kazak kızından, onun yiğitliğinden ve bir savaşta sonra onu nasıl yerden kaldıramadıklarından söz eden türküler.

Ah, yiğit yoldaşım benim, o ufacık varlıkta ve onun ustaca bir el değmişcesine işlenmiş yüzünde ne güç var! O kocaman çocuksu gözlerdeki ne sevecelik! Bu sonsuz mücadelemiz ve sık sık ayrı kalmamız, bizi, ilk okşayışın ve ilk birleşmenin yakıcı anlarını yüzlerce defa yeniden yaşayan ebedi sevdalılar haline getirdi. İkimizin kalbinde de her zaman tek ve aynı atış vardır, ikimizin de mutluluk anlarımızda ve kaygılı saatlerimizde heyecanlarımızda ya da üzüntülerimizde aldığımız tek bir soluk.

Yıllardır birlikte çalıştık, ve ancak bir arkadaşın bir arkadaşına yardım edebileceği gibi birbirimize yardım ettik. Yıllardır benim ilk okurum ve ilk eleştirmenim oldu: Onun gözlerini üzerimde hissedemediğim zaman yazmak güç oluyordu. Yıllardır hayatımızı zenginleştiren mücadeleler için birlikte, yanyana durduk. Yıllardır tutkun olduğumuz bu

ülkenin her bir yanında elele gezindik. Birçok dertlerimiz ve birçok büyük sevinçlerimiz oldu, çünkü biz yoksulların zenginliğiyle ruh zenginliğiyle zenginleştirdik kendimizi.

Gustina mı? Bakın, anlatayım Gustina'yı:

Sıkıyönetim sırasındaydı; bir yıl önce haziranın ortası. Tutuklanmamızdan altı hafta sonra hücresinde tek başına benim öldüğüme ilişkin çeşitli söylentilere karşı mücadele ettiği bütün o felâketli günlerden sonra, beni ilk defa gördü. Beni yumuşatsın diye onu içeri aldılar.

«İkna et onu,» dedi polis şefi bizi karşı karşıya oturarak. «Makul olması için ikna et onu. Kendini düşünmeyecekse, hiç değilse seni düşünmeye zorla. Size düşünmek için bir saat veriyorum. Hâlâ inat ederseniz bu akşam kurşuna dizilirsiniz, her ikiniz de.»

Beni gözleriyle okşayarak sadece şunları söyledi:

«Komiser bey, benim için bir tehdit değil, en son ve en büyük isteğim bu. Onu idam ederseniz, beni de idam edin.»

Benim Gustina'm bu işte, sonsuz sevgi ve yüce bir güç.

Hayatlarımızı alabilirler değil mi Gustina? Ama ne sevgimizi ne de onurumuzu alamazlar.

Bütün bunlar gelip geçtikten sonra bir daha karşılaşırsak nasıl yaşayacağımızı bir düşünün. Yaratıcı bir özgürlükle güzelleşen, özgürlük dolu bir hayatta yeniden karşılaşmak, özlemini çektiğimiz şeyler gerçekleştiği, uğrunda olanca sabırla çalıştığımız ve şimdi uğrunda ölmeye gittiğimiz şeyler gerçekleştiği zaman... Öldüğümüz halde, sizlerin yüce mutluluğunuzun bir parçasında yaşamaya

devam edeceğiz, çünkü biz hayatlarımızı ona kattık ettik. Ayrılmak zor geldiği halde, bu bize sevinç katıyor.

Ama veda etmemize sarılmamıza, hatta el sıkmamıza bile izin vermediler. Ancak, Pankrats ile Karlova Meydanı arasında haberleşen hapishane komünü bize arasına geleceğimize ilişkin haberler iletiyor. Gustina, ikimiz de birbirimizi herhalde bir daha hiç göremeyeceğimizi biliyoruz. Ama gene de uzaktan sesini duyuyorum: «Bir daha görüşene kadar hoşça kal, Julio'm benim!»

«Bir daha görüşüne kadar, Gustina'm.»

SON DİLEĞİM

Kitaplığımdan başka hiç bir şeyim yoktu. Gestapo onu da yoketti.

Kültür ve siyaset meseleleri üzerine birçok makale, edebiyat ve tiyatro üzerine incelemeler ve eleştiriler yazdım birçok, gazete çalışması da yaptım. Bu yazıların birçoğu yalnızca yazıldığı güne aitti. Onlar bir kenarda dursun. Ama hayatın içinden gelen hayata ilişkin yazılarım da vardı. Gustina'nın onları yayınlayacağını umuyordum, ama şimdi pek olabileceğini sanmam. Bu yüzden yoldaşım Ladya Stoll'dan, aralarından en iyilerini seçip, düzene koyarsak beş kitap haline getirmesini rica ediyorum:

1. Siyasî makaleler ve tartışmalar.
2. İç meseleler üzerine seçme raporlar.
3. Sovyetler Birliği'nden notlar.

4. ve 5. Edebiyat ve tiyatro üzerine incelemeler ve yazılar.

Bunların çoğu Tvorba (*) ile Rude Pravo' da (**) diğerleri Kmen, Prazen, Proletkult, Doba, Sosyalist Avantgard ve daha başka edebiyat ve siyaset dergilerinde bulunabilir.

Julius Zeyer üzerine yaptığım inceleme, işgal sırasında Bozhena Nemcova'mı yayımlama cesaretinden dolayı çok sevdiğim bir yayınevi sahibi olan Girgal'dadır. Sabina üzerine yaptığım incelemenin bir kısmı ve Jan Neruda üzerine notlarım, şimdi çoğu ölmüş olan Jelinek'lerin Vysushil'lerin ve Suchanek'lerin oturmuş oldukları binanın bir yerinde saklıdır.

Bizim kuşağımız üzerine bir romana başlamıştım. İki bölümü annemle babamdadır, gerisi her halde yokedilmiştir. Gestapo'daki dosyamda kâğıtların arasında birkaç hikâyenin elyazmaları vardı.

Jan Neruda'ya olan tutkunluğumu, daha doğmamış bir edebiyat tarihçisine emanet ediyorum. En büyük şairimizdi o; geleceği hepimizin ötesinde görebildi. Onu gereğince kavrayan ve değerlendiren hiç bir inceleme yok daha. Neruda'nın bir proleter olarak resmi çizilmedi. Smichov'un kenarlarında bir işçi mahallesinde doğmuştu ve «Mezarlık Çiçekleri» adlı kitabının malzemesini Ringhoffer Fabrikasının çevresinden toplamıştı. Bu geçmişini bilmeden, «Mezarlık Çiçekleri» nin «Bir Mayıs 1890» bölümüne kadar Neruda'yı anlamak mümkün değildir. Çoğunluk - hatta Salda gibi ileri görüşlü bir eleştirmen bile Neruda'nın gazetecilik çalışmalarının, şiirine ayakbağı olduğunu düşünür. Düpedüz saçmalaktır bu. Neruda sırf gazeteci olduğu için,

(*) Yaratıcı sanat

(**) Kızıl haklar

Baladlar, Soneler, Cuma İbadeti İçin İlâhiler gibi muazzam eserleri ve Basit Motifleri'nin büyük kısmını yaratabildi. Gazetecilik, insanı tüketen ve dikkatini dağıtan bir iştir, ama insanla okur arasında dolaysız bir bağ kurar ve şiiri yaratmayı bile öğretir, elbet insan Neruda kadar dürüst bir gazeteciye. Gazete olmaksızın Jan Neruda ciltler dolusu şiir yazabilirdi ama bunların bir teki bile, şimdiki eserleri gibi yüzyıllar boyu yaşamazdı. Sabina üzerine yaptığım incelemeyi belki bir tamamlayan çıkar. Tamamlamaya değer doğrusu.

Sevgilerine ve içten inceliklerine karşılık annemle babamın, (tek onların değil elbet) ömürlerinin sonuna kadar güneşli bir güzdeymişçesine yaşamalarını sağlamak isterdim. Bu amaç çalışmalarımın birçoğunu anlamlı kılıyordu. Artık tek umudum, gidişimin onların sonraki günleri üzerine bir kara bulut gibi çökmemesi. İşçi ölür, iş yaşar ve ben sürekli olarak onları saran sıcaklık ve ışıkla birlikte onların yanında olacağım.

Kızkardeşlerim Liba ile Vera'dan türküleri ve kahkahalarıyla annemle babamın, ailemizde açılan bu gediği unutmalarına yardımcı olmalarını rica ediyorum. Petchek Binasında bizi görmeye geldiklerinde pek çok gözyaşı döktüler, ama içlerinde dopdolu bir sevinç yaşıyor ve birbirimizi bu kadar sevmemiz de bundan. Nereye gitsele neşe saçarlardı etraflarına, hiç bir şeyin mutluluklarını ellerinden almasına izin vermezlerdi.

Bu son savaştan sağ kalan her yoldaşın ve aramızdan gelecek olanların ellerini sımsıkı avuçlarım. Hem Gustina, hem kendim adıma, görevimizi yapmış olan bizler adına ellerini sımsıcak sıkarını.

Ve tekrarlıyorum, biz mutluluk uğruna yaşa-

dık, bu uğurda savaştık, bu uğurda ölüyoruz. Hüzün, hiç bir zaman adımızla birlikte anılmasın.

19 Mayıs 1943

J. F.

22 MAYIS 1943

İmzalanıp mühüflendi. Sorgu yargıcı dün benimle işini bitirdi. Dava tahmin ettiğimden daha hızlı ilerliyor. Anlaşılan aceleleri varmış. Öteki sanıklar Lida Placha ve Mirek. Janetinin ona pek yararı olmamış.

Sorgu yargıcının önünde her şey soğuk ve doğruydu, tüylerimizi ürpertecek kadar soğuk.

Oysa Gestapo karargâhında işler epey canlı, ürkütücüydü, ama gene de hayatın bir parçasıydı. Orada tutku vardı, bir yanda savaşçıların öte yanda avcılarının tutkusu, canavarların ya da insanların tutkusu. Öteki tarafta olanlardan bazılarının belli inançları vardı. Ancak, sorguya çekenin önünde resmî bir kanundan başka bir şey yoktu. Kocaman bir kaygısı olmayan zavallı bir küçük memurun de varolmayan bir inancı simgeliyordu. Bu kez ne yapıp yapıp bu dönemi geçirmeye çalışmaktan öte bir kaygusu olmayan zavallı bir küçük memurun ardında gizlendiği bir kalkandı. Sanıklara karşı ne iyi ne de kötü. Ne gülümsüyor, ne azarlıyor. Sadece resmî bir işlevi yerine getiriyor. Damarlarında kan değil iyice sulandırılmış bir çorba dolaşıyor.

On üç aydır kendimin ve başkalarının hayatı için burada cesaret ve sabırla savaşıyorum.

Onların parti programı, Kuzey ırkının savaş hilelerinden söz ediyor, ama bunda hepsini matet-

tim sanırım. Sırf, hilekârlıklarının yanı sıra ellerinde bir de balta tuttukları için kaybettim.

Böylece düello sona eriyor. Şimdi bekleyiş başlıyor. İddianamenin hazırlanması iki üç hafta sürer, sonra Reich'a yolculuk, duruşmayı beklemek hüküm ve en sonunda idam için yüz günlük bekleyiş. Ben işleri böyle görüyorum - dört ya da çok çok beş aylık bir zaman var önümde. Bu süre içinde pek çok şey olabilir. Bu süre içinde her şey değişirilebilir. Kim bilir? Burda, bunu kestirmenin hiç bir yolu yok. Ne var ki dışarda olaylarda meydana gelecek ani bir değişme bizim sonumuzu hızlandırabilir de.

Bu savaş ile umut arasında bir yarış. Bir ölümle, başka bir ölümün yarışı. Hangisi daha önce varacak faşizmin ölümü mü, benimki mi? Bu sadece benim sorduğum bir soru mu? Yok hayır, on binlerce tutuklunun, milyonlarca askerin sorduğu bir soru bu. Aynı zamanda bütün Avrupa'da ve dünyanın her bir yanında on milyonlarca insanın sorduğu bir soru bu. Bazıları daha umutlu, bazıları o kadar umutlu değil. Ama bu aslında tamamen aldatıcı bir şey. Kapitalizmin çöküşünün dünyayı kasıp kavuran dehşeti, olanca gücüyle tehdit ediyor. Geride kalanlar, ben faşizmden daha uzun yaşadım, diyemedi önce yüzbinlerce insan - hem de ne kadar iyi insan - ölecek.

Bu bir kaç ay meselesi ve yakında bir gün meselesi olacak. Ama onlar en zalim günler olacak. Savaşın en son anında, en son kurşunla kalbinden vurulan en son asker olmanın ne kadar acıklı bir şey olacağını sık sık düşünmüştümdür. Ama birisinin düşecek o en son asker olması gerek. Eğer düşecek o en son adam olabileceğimi bilseydim, şu an durmaz giderdim.

Pankrats'da geçireceğim günlerin sayılı oluşu bu notlara istediğim biçimi vermeme el vermiyor. Daha kısa yazmalıyım. Tarihi döneme değil, insanlara daha çok önem vermeliyim. En önemlisi onlar.

Normal bir zamanda kahraman gözüyle bakmayacağınız sade insanlar olan Jelinek çiftini anlatmakla başlamıştım. Tutuklandıkları sırada elleri başlarının üzerinde yanyana duruyorlardı - adamın yüzü solgundu kadınınsa şakaklarından aşağısını verem alı sarmıştı. Gestapo'nun beş dakika içinde o özenli dairesini nasıl harabettiğini görünce gözlerinde bir parça korku belirdi. Sonra başını usulca kocasına doğru çevirip sordu:

«Şimdi ne olacak, Joe?»

Adam hiç bir zaman fazla konuşmaz boyuna söyleyecek kelime arardı; ve konuşmak onu heyecanlandırırdı şimdi ise sakın bir şekilde çaba harcamaksızın ya da hüzünlenmeksizin:

«Ölmeye gidiyoruz, Marie,» dedi.

Kadın haykırmadı, hatta titremedi. Zarif bir hareketle, sağ elini biraz indirip kendilerine dönük tabanca namlularının önünde kocasının elini kavradı. Bu onların suratlarında ilk yumruğun patlamasına sebep oldu. Kadın yanağını sildi, istilacıları tepeden tırnağa süzerek neredeyse gülünç bir şekilde:

«Ne kadar yakışıklı delikanlılar,» dedi; sonra sesini yükseltti: «Ne kadar yakışıklı ve ne kadar gaddar.»

Onları doğru değerlendirmişti. Birkaç saat sonra, kadını, soruşturma komiserinin odasından dayaktan canı çıkmış ama ağzından tek kelime çıkmamış olarak dışarı taşıdılar. Ne o zaman, ne de daha sonra hiç kimseyi ele vermedi.

Sorguya çekilemeyecek kadar kötü bir durumda hücremde yattığım süre içersinde onlara ne olduğunu pek bilemem, ama bildiğim tek şey onların bu süre içersinde hiç bir şey söylemedikleri. Benden işaret bekliyorlardı. Kim bilir ne kadar sık ayak ve el bileklerini birbirine bağlayıp adamı sonu gelmez bir şekilde dövmüşlerdi. Ama ben oraya gelene, soruşturmanın devam edebilmesi için neyi itiraf etmesi gerektiğini ona işaret edene kadar hiç konuşmadı.

Tutuklanmadan önce tanıdığım kadarıyla karısı duygulu ve sevencen bir insandı. Oysa, Gestapo'da geçen bütün o zaman içersinde gözlerinde tek bir yaş bile görmedim. Evi tek öğüncüydü, ama dışardaki yoldaşlar, eşyalarını kimin çaldığını bildiklerini ve çalanı sürekli gözlediklerini bildirerek onu rahatlatmak istediklerinde şöyle bir cevap verdi:

«Eşyaların canı cehenneme. Böyle şeyleri düşünüp vakit kaybetmeyin. Yapılacak çok daha önemli işler var ve şu anda bizim yerimizi almak için iki misli gayretle çalışmak gerek. Önce burasının kökünü kazımamız şart, ve bu işten sağ çıkarsam evimin çaresine kendim bakarım.»

Bir gün Jelinek'lerin ikisini de başka başka yerlere götürdüler. Başlarına gelenlerin en ufak bir izini bulmak için boşuna arandım, çünkü insanlar Gestapo'nun eline düştükten sonra tuhaf bir şekilde tamamen yokoluveriyorlar, binlerce mezarlığa dağılıyorlar. Ah, bu korkunç tohumlardan bir gün ne güzel ekinler boy verecek.

Kadının son mesajı şuydu:

«Dışardakilerin benim için üzülmemelerini ve kimsenin benim başıma gelenlerden yıkılmaması-

nı söyle. Ben bir militan olarak görevimi yaptım, ve aynı şekilde öleceğim.»

O sadece bir hizmetçi idi. Hiç bir zaman fazla bir öğrenim görmemişti ve yüzyıllar önce iletilen o yiğitçe mesajı bilmiyordu:

Yolcu Lakedemonya'lılara yasa gereğince öldüğümüzü söyle.

VYSUSHİL'LER

Aynı binada Jelinek'lerin hemen yanındaki dairede oturuyorlardı. Onların da adları Joseph ve Marie idi. Komşularından biraz daha yaşlı, bir küçük memur ailesi. Askere alınıp Birinci Dünya Savaşı'na yollandığında on yedi yaşında, Nusle'li uzun boylu bir delikanlıydı. Onu birkaç hafta sonra, hiçbir zaman tam iyileşmeyen paramparça bir dizle geri getirdiler. İlk karşılaşmaları, Brno'da kadının hastabakıcı olarak çalıştığı hastahane oldu. Geride mutsuz bir evlilik bırakan kadın, adamdan sekiz yaş büyüktü. Savaştan sonra Joe ile evlendi. Hemşirenin, yaş farkından ve mesleğinden gelen analık duyguları, kocasıyla ilişkilerinde hakim rol oynadı. Proleter çocukları değildi ikisi de. Proleter bir aile de değillerdi. Yolları partiye götürmüyordu onları; ne var ki, dolambaçlı ve karmaşık da olsa, buldular partinin yolunu. Bir çok durumlarda bu yol, Sovyetler birliğini bir baştan bir başa dolaşıyordu. Kuşatmadan çok önce, ne yapmak istediklerine karar verdiler ve evlerinde Alman yoldaşları sakladılar.

Sovyetler Birliğinin işgalini izleyen en kötü günlerde, ve 1941 yılı sıkıyönetiminin ilk dönemlerinde, Merkez Komitesi üyeleri onların evinde top-

lanırdı. Zika ve Honza Cerny, ve en çok ben, evlerinde kalırdık. Rudé Pravo'yı onların evinde hazırladık; bir çok önemli kararı burada aldık, ve ben, «Karl»¹, Cerny'yi burada tanıdım.

Son derece dikkatli ve kesin tavırlı insanlardı, beklenmeyen durumlarda ne yapılacağını iyi bilirlerdi. Yeraltı çalışmalarımızda sık sık içine düştüğümüz beklenmedik olayları hemen çözüp ne yapılacağına karar vermeleri hiç güç olmazdı. Ayrıca, bu iyi huylu, önemsiz «demiryolları memuruy-la», bu «küçük Madam», Bayan Vysusilova'nın illegal bir şeylere karışacağı kimsenin aklına gelmezdi.

Gel gör ki, Joe benden kısa bir süre sonra tutuklandı; onu burada ilk görüşümde dehşete kapıldım. Konuşsa ne kadar çok şey kaybedecektik, hepimiz yanmıştık konuşsaydı. Ama konuşmadı. Burada, bir arkadaşına okusun diye verdiği birkaç siyasi broşürden dolayı getirilmişti, ve broşürden öte bir şey alamadılar ağzından.

Bir kaç ay sonra, Pokorny ile Pixova'nın bir boşboğazlığı, Honza Cherny'nin Bayan Vysushilova'nın kız kardeşinin evinde kaldığını ortaya çıkardı. Bunun üzerine, Joe Vysushil'i iki gün süreyle «yokladılar» ve Merkez Komitemizin son savaşçısı hakkında, dayakla ağzından bir şeyler almaya çalıştılar. Üçüncü gün 400 numaralı odaya geldi; büyük bir dikkatle ve yavaşça oturdu - açık yaraların üstüne oturmak insanın canını fena yakar. Ona kaygıyla ve yüreklendirici bir şekilde gözümün ucuyla baktım. O dosdoğru Nusle tavrıyla cevap verdi:

«Kafa hayır dedi mi, ne ağız konuşur, ne kış.»

İyi tanırdım bu çifti - birbirlerini ne kadar çok severlerdi ve bir iki günlüğüne ayrı kaldıklarında

yapayalnız hissederlerdi kendilerini. Şimdiyse, aylar geçti. Karısı, bu yaşta, yalnızlığın ölümden üç kat daha beter etkisi altında tek başına Michle üzerindeki o sevimli evde kim bilir ne kadar üzgündür. Birbirlerine şakacı bir şekilde Annecik ve Babacık dedikleri o küçük hayal alemine kocasını geri getirebilmek için kim bilir ne çareler aramıştır kafasında. Ama, ancak yeraltı çalışmasına devam etmenin, ve iki kişinin işini birden yapmanın tek çıkar yol olduğunu anlamıştı.

1943'ün yılbaşı gecesinde, masada tek başına, karşısına, kocasının oturduğu yere onun resmini koyarak oturdu. Saat on ikiyi vurduğunda, kadehini yerinde olmayan kocasınınkiyle tokuşturdu ve kocasının sağlığına ve biran önce dönmesine - her şeyden önce kurtuluş gerçekleşene kadar hayatta kalabilmesine - içti.

Bir ay sonra o da tutuklandı. 400 numaralı odada çoğumuz korkudan titredik, çünkü o, dışarda ilişkilerimizi sürdüren insanlardan biriydi.

Ağzından tek kelime çıkmadı.

Onu dövmediler; o kadar hastaydı ki darbele-ri altında ölürdü. Daha da kötü işkence ettiler ona: manevi işkence.

Tutuklanmasından birkaç gün sonra kocasını Polonya'ya çalışmaya gönderdiler. Şöyle dediler ona:

«Bak, sağlıklı bir adam için bile bu ne kadar güç bir hayat. Oysa senin kocan sakat ve buna hiç dayanamaz. Orada kıkırdayıp kalacak ve onu bir daha hiç göremeyeceksin. Ondan sonra gel de de koca bul - hem de bu yaşta. Hadi gel, makul ol, bildiklerini söyle bize, onu hemen sana geri yollarız.»

Oralarda bir yerlerde ölecek, benim Joe'm zavallı Joe! Üstelik kim bilir ne biçim bir ölüm. Kızkardeşimi öldürdüler zaten, kocamı da öldürecekler, ve tek başıma kalacağım, ölene kadar yapayalnız. Bu yaşında ben kimi bulabilirim? Ama onu kurtarmak mümkün. Onu geri getirirler - ama bir bedel karşılığında. Hayır, o bedeli alamazlar benden. Babacık yok, evet yok artık.

Bir an bile ağzından tek kelime kaçırmadı.

Gestapo'nun adı sanı bilinmeyen sürgün yerlerinden birinde yokoldu. Ve çok geçmeden Joe'sunun Polonya'da öldüğü haberi kulağına geldi.

LİDA

Baxa'lara ilk, akşamüstü gitmiştim. Evde yalnız Josey ile Lida adında, gözleri cıvı cıvı, küçük bir yaratık vardı. Daha çocuk sayılırdı, gözlerini merakla sakalıma dikmiş bakıyordu, onu bir süre eğlendirecek yeni ve ilginç bir şey çıkageldiği için mutluydu.

Çabucak arkadaş oluverdik. Hayretle bu çocuğun on dokuz yaşlarında ve Josey'in üvey kardeşi olduğunu öğrendim. Soyadı Palcha'ydı (çekingen anlamına gelir). O hiç de böyle bir yaradılışa sahip değildi. Amatör tiyatroculuğa merakı vardı.

Onun sırdaşı oldum, bu da her şeye rağmen benim yaşlanmaya yüz tutmuş bir adam olduğumu anlamamı sağladı. Gençliğinden gelme bütün üzüntülerini, bütün hayallerini bana anlatıyor, ne zaman kızkardeşi ya da eniştesiyle arasında bir tartışma çıkarsa arabulucu olayım diye bana başvuruyordu. Bütün genç kızlar gibi bir anda parlayıveriyordu, ve ailenin en küçük çocuğu gibi şımartılmıştı.

Orada altı ay kaldıktan sonra sokağa ilk çıkışında benimle birlikte geldi. Topallayan yaşlıca bir adam, kızıyla sokağa çıktığı zaman yalnızken olduğundan daha az dikkati çekerti. Yanımızdan geçip gidenler benden çok ona bakıyorlardı. Bu yüzden yürüyüşe çıktığımda benimle birlikte geliyordu, bu yüzden ilk illegal toplantıma o da katılmıştı. Ve bu yüzden ilk gizli daireme benimle birlikte taşındı. Böylece - şimdi iddianamede söylendiği gibi - doğal olarak benim yeraltı habercim haline geldi.

İşin ne olduğuna, ya da ne anlama geldiğine aldırmadan severek yapıyordu. Yeni ve ilginç bir şeydi bu; herkesin yapmadığı bir şey ve bir serüven tadı vardı içinde. Bu da onun çalışması için yeterli sebepti.

Ufak tefek işler görüyordu, bu konuda fazla bir şey söylemek istemiyordum ona. Yakalandığı takdirde ne kadar az şey bilirse nice bilgisiz olursa kendini o kadar iyi savunabilirdi - bir suçluluk duygusuna kapılmasından daha iyiydi böylesi.

Lida hızla gelişti ve Jelinek'lere koşup önemsiz bir haber götürmekten çok daha fazla sorumlu görevler yüklenebilecek hale geldi. Bütün bu olup bitenlerin ne olduğunu ona anlatmanın zamanı gelmişti; onu eğitmeye başladım. Düzenli bir okulu bu ve Lida hırsla, sevinçle öğreniyordu. Görünüşe bakılacak olursa gene aynı neşeli, kaygısız ve bir parça atak kızdı, ama içi baştanbaşa değişmişti. Büyüdü ve meseleleri enine boyuna düşünür oldu.

Bu görevde çalışırken Mirek'le tanıştı. O birçok çalışma yapmıştı ve yaptıklarından inandırıcı bir şekilde söz edebiliyordu. Kızı epey etkiledi.

Belki de onun niteliklerini doğru değerlendiremedi Lida ama bu konuda ben de onu yanlış değerlendirmiş değil miyim. Önemli olan, Mirek'in yaptığı çalışma ve açıkça görülen inanmışlığı onu öteki gençlerden daha yakın kılmıştı Lida'ya.

Aşk hızla içini sardı ve orada derin kökler saldı.

1942 başlarında ürkek ve kararsız bir şekilde partiye üye olma konusunda sorular sormaya başladı. Onu hiç bir zaman bu kadar ürkek ve kararsız görmemiştim; hiç bir şeyi bu kadar ciddiye almamıştı. Meseleyi tarttım ve onu eğitmeye devam ettim. Onu daha sınamak istiyordum.

Şubat 1942'de doğrudan doğruya Merkez Komite tarafından yapılan oylamayla partiye alındı. O gece eve dönerken dışarda dondurucu bir soğuk vardı; çoğunlukla epey konuşkan bir insan olduğu halde bu gece suskundu Lida. Evin yakınlarında bir tarladan geçerken birden durdu ve düşen kar tane-ciklerinin yere düşerken çıkardığı ses kadar hafif, usulcacık şöyle dedi:

«Biliyorum, bugün hayatımın en önemli günü, çünkü artık sadece kendime ait değilim. Bundan sonra ne olursa olsun seni hayal kırıklığına uğratmayacağıma söz veriyorum.»

Ondan sonra çok şey oldu ve hiç bir zaman umutlarımızı boşa çıkarmadı.

Daha üst seviyedeki yönetimle en gizli ilişkilerimizi yürüttü. Bağları kopan gruplarla ilişki kurmak ve aşırı tehlikeyle karşı karşıya olan görevlileri uyarmak gibi en ince ve en tehlikeli işlerde görevlendirildi. Üst kademedeki işler kötü gittiğinden ya da gizli sığınacağımız tehlikeye düştüğünde yağdan kıl çeker gibi oradan süzülüp işleri yoluna ko-

yardı. Önemli işleri tıpkı ufak işleri yaptığı gibi hiç bir olağanüstülüğü yokmuş gibi, ardında şimdi sağlam bir sorumluluk duygusu bulunan keyifli bir kaygısızlıkla yapardı.

Bizden bir ay sonra tutuklandı. Mirek çözül-
düğünde ondan söz etmiş ondan sonra da kızın ab-
lasıyla eniştesinin yeraltına inmelerini sağladığını
ortaya çıkarmışlardı. O omuz silkip başını arkaya
atmış kendisi için çok korkunç sonuçlar doğura-
bileceği halde, hiç illegal bir iş yaptığıının farkında
bile olmayan kaygısız, bir yaptığı ötekine uymayan
kız pozuna geçmişti.

Çok şey biliyordu ama hiç bir şey söylemedi.
Ve en önemlisi; çalışmaya devam etti. Çevresi ve
yöntemleri değişmişti, görevleri farklıydı ama hiç
bir anlamda kollarını kavuşturup oturmadı. Parti-
deki görevi değişmedi. Verilen işi hızla, tamı ta-
mına ve bağlılıkla yerine getiriyordu. Dışarda biri-
nin hayatını kurtarmak için karmaşık bir durumu
nasıl olursa olsun düzeltmek gerekince Lida masum
bir yüz takınarak üsleniyordu bu görevi. Pankrast'-
ın kadınlar kesiminde bir mutemet oldu ve dışarda
açığa çıkmamış sayısız insan onun hapisshanedən
ulaştırdığı haberlerle tutuklanmaktan kurtuldu.
Bu işi nerdeyse bir yıl sürdürdükten sonra ulaştı-
rdığı haberlerden biri açığa çıktı ve bu «meslek» o-
nun için sona ermiş oldu.

Şimdi o da yargılanmak üzere bizimle birlikte
Reich'a gidiyor. Arkamızdan kurtuluşa kadar ha-
yatta kalma umudu akla yakın olan tek kişi o.
Daha genç. Eğer biz kalmazsak, n'olur onun izini
kaybetmeyin. Daha öğrenecek çok şeyi var. Ona öğ-
retin ve gelişmesine engel olmayın, buna karşılık
kendisiyle övünmesine ya da yaptıklarıyla böbür-

lenmesine göz yummayın. En çetin mücadelelerden başarıyla çıktı. En zor deneyleri geçirmiş ve mayası sağlam olduğunu kanıtlamıştır.

KOMİSERİM

Bu kişiler arasında yeri yok onun ama, ilgi çekici bir insan - ötekilerin hepsini cebinden çıkarırdı.

On yıl önce Vinohrady'de Flora kahvesinde kalkmak için paranızla masayı tıklatmak, ya da «Garson, hesabı getir,» demek üzereyken siyah farklı ince uzun bir adam ansızın yanınızda biterdi. Çıt çıkarmadan. İskemlelerin arasında çabucak bir su örümceği gibi süzölmüş ve hesabınızı önünüze koymuştur bile. Bir av hayvanının ani, sessiz hareketlerine sahipti ve bir anda her şeyi birden gören gözleri vardı. Ne istediğinizi söylemenize gerek kalmazdı. Garsona. «Üç numaralı masaya kaymaksız sütlü kahve,» ya da «Sol pencerenin önündeki masaya çörek ve bir de Halkın Gazetesi,» derdi. Müşteriler arasında kusursuz bir başgarson, diğer çalışanlar için de iyi bir meslekdaşı.

Ne var ki onu o zamanlar tanıımıyordum. Onunla çok sonra, Jelinek'lerde elinde kalem yerine tabanca tutup bana doğrulturken tanıştım:

«Beni en çok şurdaki ilgilendiriyor,» dedi.

Aslını isterseniz, o andan itibaren ikimiz de birbirimizi ilgilendirir olduk.

Doğuştan zekiydi ve insanları anladığı için öbürlerine büyük bir üstünlüğü vardı. Bu yüzden cinayet masasında çok başarılı olurdu. Basit suçlular ve katiller, sınıfından kopmuş olanlar ve tecrit edilmişler, tek kaygıları postlarını kurtarmak ol-

duğundan ona içlerini açmakta biran bile tereddüt etmezlerdi.

Ama siyasi polisin eline bu gibi kendi kendini kurtaranlar pek düşmüyor. Burada polisin zekâsı yalnızca yakaladığı adamın zekâsıyla değil, çok daha büyük bir güçle boy ölçüşmek zorundadır. Burada, inançlarla, kurbanlarının bağlı olduğu toplulukların polisle mücadele sanatındaki ustalıklarıyla karşı karşıyadırlar. Hile ve yumruk inançları yıkmaz.

«Komiserim»in benliğinde herhangi bir güçlü inanç bulamazsınız. O ötekilerde bir parça varsa da bu ahmaklıkla karışmıştır - şeytanca bir kurnazlıkla insanları tanımayla, ya da herhangi bir ülküyle değil. Bütünüyle başarılı oldularsa, mücadelenin herhangi bir yeraltı mücadelesiyle karşılaştırılamayacak kadar güç şartlar altında çok uzun sürmesinden ve çok sınırlı bir alanda olmasındandır. Rus Bolşevikleri, gerçekten iyi bir yeraltı görevlisi en fazla iki yıl dayanır derlerdi ama Moskova'da işler fazla kızıştı mı Petrograd'a gidip ortadan kaybolabilirlerdi, Petrograd'dan da Odesa'ya gidip kendilerini kimsenin tanımadığı milyonlarca şehirli arasında yok olabilirlerdi. Bizim burada Prag'dan başka gidecek yerimiz yok, sadece Prag, Prag, burada da şehrin yarısı seni tanır, düşman ajanlarının çoğu da burada toplanmıştır. Buna rağmen yıllardır dayanıyoruz ve beş yıldır yeraltında çalışan, Gestapo'nun keşfedemediği yoldaşlarımız var. Bu, çok şey öğrendiğimiz için böyle. Evet, ama aynı zamanda düşman, güçlü ve zalim olmasına rağmen yıkmaktan başka pek bir şey öğrenemediği için de böyle.

II-A bölümünde komünizmin kökünü kazımak-

ta en keskin adamlar olarak ün yapan ve iç düşün-
mana karşı savaşta siyah - beyaz - kırmızı nişan
kazanmış üç kişi var, Friedrich, Zander ve «komise-
rim» Joseph Böhm. Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi
hakkında söyleyecekleri pek bir şey yok, çünkü bu
konuda pek bir şey bilmiyorlar. Bir siyasi düşünce
uğruna değil, sırf kendileri için katılmışlar sava-
şa. Her biri kendi yolunda.

Fazlasıyla küstah, aşağılık bir küçük insan
olan Zander polis metodları hakkında diğerlerin-
den fazla bilgisi var ama mali işlemleri bunlardan
da iyi biliyor. Birkaç aylığına Prag'dan Berlin'e
aktarmışlardı onu ama çok geçmeden kendini geri
göndertmeyi başardı. Reich'in başkentinde çalışmak
onun için bir rütbe indirimi ve mali bir fedakârlık
demekti. Kara Afrika'da ya da Prag'da bir sömür-
ge memuru Berlin'deki bir görevliden daha güçlü
bir efendidir ve banka hesabını arttırmak olanağı
daha fazladır. Zander çok çalışkandır ve ne kadar
sıkı çalıştığını göstermek için yemek yerken araş-
tırma ve sorgu yapmaktan hoşlanır. Gayri resmi
çıkarlarının çok fazla olduğu başkaları tarafından
anlaşılmasın diye, resmi işinde fazlasıyla becerikli
olduğunu kanıtlamak zorundadır. Onun eline dü-
şen birine çok yazık, ama evinde bir banka defteri
ya da alacaklı senedi olan biriye daha çok yazık.
O adam çok geçmeden ölecektir, çünkü banka cüz-
danları ve alacaklı senetleri Zander'in tutkusudur.
Bu bakımdan o, bütün Alman görevlilerinin en ye-
teneklisi sayılmaktadır. Bu konuda bir kibar hırsız
olan ve paranızı alınca hayatınızı almayan Çek
yardımcısı Smola'dan biraz farklıdır.

Friedrich, ince, uzun, soluk yüzlü, şeytanca
bakışları ve şeytanca gülüşü olan bir adamdır. Çe-

koslavakya'ya 1937 yılında, Çekoslavakya Cumhuriyetine sığınan Alman komünistlerini yakalamak ve geri göndermek amacıyla bir Gestapo casusu olarak geldi. O cesetlere tutkundur. Hiç kimsenin suçsuzluğunu kabul etmez; odasının eşliğinden adımını içeri atan herkes suçludur. Kadınlara kocalarının toplama kamplarında öldüğünü ya da idam edildiğini söylemekten zevk alır. Çekmecesinden, yedi tane kül dolu ufak kavanoz çıkarıp onları kimi sorguya çekiyorsa ona göstermeye bayılır:

«Bunların yedisini de kendi ellerimle öldüresiye dövdüm, sekizinci de sen olacaksın.»

Şimdi çekmecesinde sekiz kavanoz var; Jan Zhizhka'yı döverek öldürdü çünkü.

Üzerinde çalıştığı çeşitli davalara ait dosyaları karıştırıp şu sözleri tekrarlamaya bayılır:

«Halledildi. Dava kapandı!»

Ama en çok, kadınlara işkence etmeyi sever.

Lükse olan tutkusu polislik faaliyetlerinde en büyük yardımcısıdır. Güzel döşenmiş bir ev ya da başarılı bir iş hayatının, ölümünüzü hızlandırmaktan başka birşeye yaramayacağı muhakkaktır.

Çek yardımcısı Nerger'in boyu ondan dört parmak kısadır ve aralarındaki tek fark budur.

Komiserim Böhm ne paraya ne de cesetlere tutkundur ama onun listesi ilk ikisinin listesinden kısa değildir. Bir şey olma özlemiyle yanan bir maceracıdır o. Aynı zamanda eski bir Gestapo subayıdır Beran'ın en gizli toplantılarında Napoleon salonlarında garsonluk yapar, ne varsa gider, yetiştirirdi Hitler'e. Ama bu insanları bir köşeye kısırına kadar kovalamak, onların hayatlarının ve ölümlerinin efendisi olmakla ve ailelerin bütünüyle

öldürülmesi için emir vermekte kıyaslanamayacak kadar önemsizdi!

Onun tatmin olması için, işlerin her zaman böyle trajik bitmesi şart değildi. Ama hep üstünlük kurma çabası içindeydi bu, aileleri toptan katlatmektan de daha korkunç olaylara sebep olabilirdi.

Gelmiş geçmiş en büyük ajan-provakatör şubesini geliştirdi. En kalabalık köpek sürüsüne sahip avcı haline geldi ve avladı. Çoğu zaman sırf avlama zevki için avlıyordu. Sorgular onun için sıkıcı işlerdi; en büyük merakı insanları tutuklamak ondan sonra önünde kararını bekleyişlerini seyretmektir. Bir defasında iki yüz Prag'lı tramvay biletcisi ve vatmanıyla bazı otobüs şoförlerini tutuklamış, onları sokağın ortasına sürüp bütün trafiği durdurarak panik yaratmıştı. Ne kadar sevinmişti! Sonra yüzelli tanesini bırakmış ve yüzelli ailenin ondan iyi adam diye söz edeceğini düşünerek avunmuştu.

Ona gelen davaların çoğu önemsiz olmalarına karşılık karmaşık ve çetrefildi. Ben bu kuralın dışındayım; çünkü beni bir raslantı sonucu ele geçirdi.

«Sen bana gelen en büyük davasın,» derdi sık sık ve içtenlikle. Elindeki davalardan birinin en önemli davalardan biri olması onu gururlandırıyor-du. Benim hayatımı biraz da bu duygusu uzatmış olabilir.

Var gücümüzle ve sürekli olarak birbirimize yalan söyledik ama aramızda bir fark vardı. Fark, onun ne zaman yalan söylediğini benim hep bilmemden onun ise benim yalanlarımı çoğu zaman anlamamasından ileri geliyordu. Ne var ki bir ya-

lan açığa çıktı mı üzerinde durmadan, bir daha sözünü etmeksizin sessiz bir hoşgörüyü geçıştirdik. Bana öyle geliyor ki gerçeği açığa çıkarmak en büyük davasının kusursuzluğunu sürdürmek kadar çekici gelmiyordu, ona.

Sorgularda başvurduğu araçlar sadece sopa ve demir değildi. Adamını ölçüp biçer ona göre korkutmaya ya da satın almaya karar verirdi. Belki o ilk geceyi saymazsak bana bir kere olsun işkence etmedi diyebilirim. Ama işkence etmek gereğini duyunca bu işi yapmak üzere beni başkasına ödünç verirdi.

Bütün ötekilerden daha ilginç ve daha karmaşık olduğu muhakkaktı. Daha zengin bir hayalgücü vardı ve nasıl kullanacağını da biliyordu. Sık sık Branik'te hayali bir toplantıya gider, bira içilen bir kır kahvesinde oturup etrafta dolaşan insanları seyrederdik.

Onlar üzerine düşünürken şöyle derdi:

«Biz seni tutukladık ve görüyorsun onlar için hiç bir şey değışmedi. Tıpkı eskisi gibi etrafta dolaşıyorlar; tıpkı eskiden olduğu gibi, ya gülümsüyor ya da dertlerini düşünüyorlar. Dünya sen sanki hiç var olmamışsın gibi hareket etmeye devam ediyor. Bunların arasında mutlaka eski okurlarından bazıları vardır ama senin yüzünden tekinin alınına bile bir kırışık eklendiğini mi sanıyorsun?»

Bazen bütün gün süren bir sorgudan sonra beni bir arabaya bindirip Neruda caddesinden Şato'ya çıkarırdı:

«Biliyorum, Prag'ı seviyorsun. Bak! Hiç ona dönmeyi çekmiyor mu canın? Prag ne kadar güzel - ve sen yokolup gittikten çok sonra bile güzelliği süreceksin.»

Baştan çıkarıcı rolünü iyi oynardı. O yaz sonu akşamının solumasında Prag'ı üzerini sarmaya hazır güzün belli belirsiz esintileri vardı. Olgunlaşan bir üzüm gibi mavimsi ve buğuluydu, üzüm bağı gibi kokusuyla insanın başını döndürüyordu. Dünya yokolup gidene kadar gözlerimi dikip seyretme özlemiyle... ama onun sözünü kestim:

«... ve Prag siz gittikten sonra çok daha güzel olacak.»

Kesik kesik güldü, gaddarca değil hüznle güldü, ve:

«Çok şakacısın,» dedi.

O akşamki konuşmamızı sık sık tekrarladı:

«Biz, buradan gidince... Öyleyse zaferimize hâlâ inanmıyorsun?»

Bunu sorması, kendine güveni olmadığından. Ben, ona, Sovyetler Birliğinin gücünü ve yenilmezliğini anlatırken, o hayret edilecek bir dikkatle dinliyordu. Bu, benim son «sorgularımdan» biriydi.

ASKILAR

Karşı hücrenin kapısının ardında askılar asılıydı. Bunlar düpedüz, lâstikten pantolon askılarıydı. Hiç kullanmaya, yanaşmadığım şeylerden biri. Ama şimdi bizim hücrenin kapısı her açıldıkta, bu askılara zevkle bakıyoruz - çünkü azıcık umut görüyoruz bu askılarda.

İnsanı tutukladıklarında, canınız çıktı çıkacak, hattâ canınız çıkanacak dövebilirler. Döve döve öldürürler de sizi, kendinizi asmanızı önlemek için ilkin boyunbağınızı, kayışınızı, ya da askılarınızı alırlar. Oysa havluyla asılmak da aynı derecede kolay ve uygundur. Bu, tehlikeli ölüm aletleri,

bir Gestapo mahkemesi sizin başka bir yere gönderilmenize, sözgelimi çalışma ya da toplama kampına, ya da idama gönderilmenize karar verinceye kadar hapishane bürosunda saklanır. Gideceğiniz vakit, sizi çağırırlar, ve bu tür eşyanızı resmî törenle geri verirler - ama bunları hücrenize götüremezsiniz. Yani hücrenin içine koyamazsınız. Dışarıya, kapının yanına asacaksınız ki, o hücredekilerden birinin gönülsüz bir yolculuğa hazırlandığı anlaşıl-sın.

Karşıdaki askılar, Gustina'yı bekleyen akibeti öğrendiğim gün peydahlandı. Karşıdaki arkadaşım da onunla aynı araç içinde işe, çalışmaya gönderili-yordu. Grup daha gitmemişti, ansızın gidiş erte-lendi. Söylediklerine göre, çalışmaya gidecekleri yer, o sırada bombalanmış. (Bu da başka bir hoş olaydı.) Ne vakit gideceklerini kimse bilmiyor şimdi. Belki bu akşam, belki yarın, ya da belki bir, iki hafta son-ra. Askılar hep kapıda asılı duruyor. Ve ben onları orda gördüğüm sürece Gustina'nın burada Prag'da olduğunu biliyorum. Bu yüzden, askıları zevkle, sev-giyle seyrediyorum. Bu askılar ona yardım etmekte olan bir şeymiş gibi. Bir gün kurtaracaklar onu. Bir kaç gün içinde... Kim bilir bir kaç günün ne demek olduğunu, neler getirebileceğini? Belki de bu günlerden biri, onun kurtuluşunu getirecek.

Buradaki hayatımız böyle işte. Geçen yıl, ge-çen ay, bugün yarın - gözlerimiz hep, umudumuzu taşıyan yarına dönük. Şansınız olmayabilir, yarın vurulabilirsiniz de - ama ah o yarında ne çok şeyler olabilir! Hele yarın bir olsun, bak nasıl her şey de-ğişecek... Değişebilir yani. Hiç bir şey durmuyor ki... Hiç bir şey durağan değil ki... Kim bilir yarın neler olacak? Yarınlar geçiyor; binlerce insan ölü-

yor onlar için yarın yok artık. Geride kalanlar, umutlarından bir şey yitirmeden devam ediyorlar yaşamalarına - kim bilir neler olabilir yarın?

İnsanlar, bir yığın söylenti çıkarıyorlar her gün. Her hafta, savaşın sonunun geldiğini uyduruyor biri, bu söylenti ağızdan ağıza, daha doğrusu kulaklara varan ağızlarda dolaşıyor. Her hafta, yani bir mutlu heyecan fısıltısı dolaşıyor Pankrats'-da, hemen inanıyoruz. Böyle şeylere inanmamak için zorluyor insan kendini. Yalan umutlarla vakit geçirmek doğru değil diyor kendi kendine... Ama boşuna. İyimserlik, yalanlara dayanmaz, dayanmaz; yalanlarla beslenmez iyimserlik. Gerçeklere dayanmalıdır. Savaşın tek bir yolla bitebileceği gerçeğini gören bir iyimserlik yaşayabilir. Yüreğinin derinlerinde gerçeğe inanıyor insan. Bu inanç bir gün karara dönüşecek, ve kazanılan bir gün, yaşanabilen bir gün, feda edemediğimiz hayatla sizi korkutan ölüm arasındaki bağı kaldırabilir de.

İnsan hayatında öylesine çok gün yok. Ama gene de günlerin çabuk, daha çabuk, daha çabuk geçmesini istiyor insan. Genellikle insanın hayatından bir gün alıp götüreren, ömrünü kısaltan zaman, insanın en büyük dostu burada. Ne garip!

Yarın, bugün oluyor. Öbürgün, bugün oluyor - ve sonra geçip gidiyor. Askılar, daha karşı hücrenin kapısında öyle duruyor.

27 MAYIS 1943

Bir yıl önceydi beni sorgudan sinema'ya götürdüler. Günlük işlem şöyleydi: 400 numaralı hücreden, aşağıya, Pankrast'dan getirdikleri yemeği yedirmeye sonra gene dördüncü kata. Ama o gün, bizi geri getirmediler.

Oturup yiyordunuz. Sıralar, kaşıklarıyla, çenelerini oynatan tutuklularla doluydu. Nerdeyse insan gibi. Yarın ölecek olan bizler, hepimiz, ansızın birer iskelet olsaydık, kaşıklarımızın toprak çanaklarda çıkardığı ses, kemiklerin törpülenmesi ve çenelerin kırılması sırasında çıkan seslere dönüşebilirdi. Ancak bunu düşünen bunu aklına getiren yoktu. Hepimiz, bir hafta daha, bir ay ya da bir yıl daha yaşamak için midelerimizi doldurmaya çalışıyorduk.

Güzel denebilecek bir havada, ansızın bir rüzgâr gelir hepimizi çarpar... Ortalık, şaşılacak bir sessizliğe bürünür ansızın. Değişik bir şeyler olup bittiğini tek gardiyanların yüzünden anlayabilir insan. Bunun kanıtı olarak da bizi dışarı çağırırlar, sıraya sokarlar, Pankrast'a götürürler. Öğlende Pankrast'a dönmek! Hiç başımıza gelmemişti bu daha önce. Sorgusuz bir koca öğleden sonrası; cevabını bulamadığımız sorularla bitkin kafalarımız... Tanrının armağanı sanki bu. Ama hiç de öyle değil.

Koridorda, General Eliash (sonradan idam edilen Başbakan) çıktı karşımıza. Gözleri heyecandan pırıl pırıldı. Gardiyanların arasından beni gördü, yaklaştı. «Sıkıyönetim,» diye fısıldadı.

Benim sözsüz soruma cevap vermeye fırsat bulamadı. Tutuklular, en önemli haberleşmelerini sadece birkaç saniye içinde yapmak zorundadırlar.

Pankrast'daki gardiyanlar, Petchek'den böyle erken döndüğümüze şaşılar. Beni hücreme götürren, kendisine, duyduğumu aktaracak güveni verdi bana. Kim olduğunu bilmiyordum, ama nedense başını salladı. Sıkıyönetim hakkında bir şey bilmiyordu, ya da duymamıştı. Ama belki de sorumu duymamıştı. Öyleyse belki o yüzden tek başını sallamış, cevap vermemişti. Bu düşünceyle avundum.

Ama o gece, geldi hücreme uzattı kafasını:

«Haklıymışsın. Heydrich'i öldürme girişiminde bulunulmuş. Ağır yaralı. Prag'da sıkıyönetim ilan edilmiş,» dedi.

Ertesi gün koridorda sıraladılar bizi, sorguya gidiyorduk gene. Aramızda Yoldaş Victor Synek, parti Merkez Komitesinin hayatta kalan son üyesi de vardı. 1941 Şubatında tutuklanmıştı. SS üniforması giymiş, uzun boylu biri, beyaz bir kâğıt parçasını gözüne sokarcasına gösteriyordu ona. Üzerinde iri harflerle yazılı «Entlassunge befehl» yazılıydı. Yani «Çıkarılma Emri.»

SS üniformalı çiğ çiğ gülüyordu.

«Görüyorsun ya, Yahudi ömrün vefa etmedi Çıkarılma Emri! Ananı...» Bunu söylerken, ellerini kendi gırtlığına götürüyor, Victor'un kafasının uçacağını anlatmak istiyordu. 1941 sıkıyönetimince ilk idam edilen Otto Synek'ti. Kardeşi Victor ise 1942 sıkıyönetim İdaresinin ilk kurbanı olu-

yordu. Onu, Mauthausen'e kendi deyişleriyle, çarpmaya götürüyorlardı.

Panktras'dan Petchek binasına gidip gelen yol, binlerce tutuklunun çarmıh yeri olmuştu şimdi. Oto büslerdeki SS nöbetçileri, Heydrich adına intikam alıyorlardı. Tutuklular, daha yarım mil yol yürümeden ağızlarından, burunlarından, tabanca kabzalarının darbesiyle kan fışkırıyordu. Benimle yürüyenler genellikle daha kolay katlanıyorlar buna. Çünkü sakalım, birçok şakanın kaynağı oluyor, hayli eğleniyorlar sakalımla da, arkamdaki yolculara daha az vakitleri kalıyor. Arabalar geçerken, nöbetçiler uzanıp sakalıma yapışıyorlar, sürüklüyorlar beni. En sevdikleri şakalardan biri bu. Bu, benim sorgulara hazırlanmama yardımcı oluyor. Bu sorgular, siyasal duruma göre değişip duruyor, ama hep aynı sözle son buluyor.

«Yarın aklını başına toplamazsan, vurulacaksın.»

Artık buna alışıyorsunuz. Her akşam, koridor-da çağrılan adlar yankıyor. Elli, yüz, yüz, iki yüz insan bir anda elleri ayakları bağlanıp arabalara doldurulacak ve mezbahalık sığırlar gibi Kobliszy'ye öldürülmeye götürülecek. Suçları ne? Ne ile suçlanıyorlar? En büyük suçları, SS iddialarının hiç birinin ispatlanamamış olması. Tutuklanmışlar, belli başlı davalarla hiç bir ilişkileri ispatlanmamış, daha fazla sorguya gerek yok, öyleyse öldürülebilirler. Yoldaşlardan birinin dokuz arkadaşına okuduğu iki satır şiir, hepsinin, idamlarından iki ay önce tutuklanmasına yol açmıştı. Şimdi ölüm hücrelerindeydiler. Bir kadın altı ay önce gizli bildiri dağıttığı iddiasıyla tutuklanmıştı. Asla itiraf etmedi bu işi yaptığını. İspatlayamadılar da. Ama gene de, kardeşle-

rini, kardeşlerinin karılarını, kocalarını tutukladılar, öldürecekler hepsini. Çünkü bu sıkıyönetimin amacı, şüpheli kişilerin ailelerini silip süpürmek. Yanlışlıkla tutuklanan bir posta müvezzii, koridor-da dikilmiş serbest bırakılmasını bekliyor. Adını çağır-dıklarını duyuyor, ölüme mahkum edilenlerin sırasına iteliyorlar adamı, arabaya bindiriyorlar. Öldürülecek. Bir adam fazla öldürmekten ne çıkar. Kim uğraşacak ölüm listesinde kimin adının var, kimin adının yok olduğunu araştırmakla? Hem, ne yararı var titizlenmenin, amaç tüm ulusu öldürmek değil mi?

O akşam «görüşmeden» geç dönmüştüm. Koridorun aşağısında, duvarın dibinde, ayağımın dibinde bir külçe. Vladimir Vanchura (en yetkin çek romancılarından) duruyordu. Bunun anlamını çok iyi biliyordum. Kendisi de biliyordu niçin orda durduğunu. Bir an için ellerimiz kenetlendi. Yukarıdaki koridora çıktığımda, hâlâ orda duruyordu. Başlıhafif öne eğik, gözleri uzaklara bizim hayatlarımızdan daha uzaklara dikiliydi. Yarım saat sonra adı okundu...

Birkaç gün sonra, Milosh Krasny aynı duvarın dibinde göründü. Devrimin yürekli askerlerinden-di, geçen yıl ekim ayında tutuklanmıştı. İşkenceyle, ya da hücre cezasıyla öldürememişlerdi onu da. Duvara yan dönüktü, yanında duran nöbetçiye soğukkanlılıkla bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Birden beni gördü, gülümsedi, elveda eder gibi başını salladı ve nöbetçiyle konuşmasına devam etti.

«Hiç bir işinize yaramayacak beni öldürmeniz. Birçoğumuzu daha öldüreceksiniz evet ama sonunda yenileceksiniz...»

Sonra, gene bir öğle vakti, Petchek binasında

dikilmiş yemeğimizi bekliyorduk. Eliash'i getirdiler. Kolunda bir gazete kısılıydı. Gazeteyi gösterdi gülümsedi. Başbakana yapılan suikastle ilişkili bulunduğunu okumuştı az önce. (Oysa son sekiz aydır hapishanedeydi.)

«Palavra!» dedi ve yemeğe koyuldu.

O akşam bizimle Pankrast'a dönerken, gülerek anlattı sorgusunu. Ama bir saat sonra, onu hücrelerinden aldılar ve Kobylisy'ye götürdüler.

Cesetler yığılmakta. Artık onar onar, yüzer yüzer değil. Biner biner sayıyorlar cesetleri, Canavarların burnunda taze kan kokusu. Açlar. Gece yarılarna kadar hatta pazarları bile «çalışıyorlar». Hepsi SS üniformaları giyiyor şimdi; kutluyorlar, bayram ediyorlar. Kıyım festivalleri onların. İşçileri, öğretmenleri, çiftçileri, yazarları resmi görevlileri ölüme gönderiyorlar. Erkekleri, kadınları, çocukları biçiyorlar. Aileleri tümüyle öldürüyorlar. Köyleri tümüyle yakıp yıkıyorlar. Kurşunlar, veba salgını gibi yayılıyor ülkede ve kurbanları arasında hiç bir ayırım yapmıyor.

Ve insanlar gene de yaşıyorlar.

İnanılmaz bir şey bu, ama insanlar yaşıyor, yemek yiyor, uyuyor, sevişiyor, çalışıyor ve ölümlle ilgisi olmayan binlerce şey düşünüyorlar. Kafalarında, gerilerde, korkunç bir gerilim var, ama dayanıyorlar buna. Başlarını eğmiyorlar, boyun eğmiyorlar ölüme.

Sıkıyönetimin daha yürürlükte olduğu günlerde, Komiserim, beni Branik'e götürdü. Güzel hazi- ran, ıhlamur ve akasya kokularıyla doluydu. Bir pazar akşamıydı. Ve cadde gezintiden dönenlerin arabalarına yetecek kadar geniş değildi. Neşe içindeydiler, konuşup gülüşüyorlardı. Rahat bir yor-

gunluk, bir rehavet içnideydiler. Günü, güneşin ve suyun ve sevgililerinin kollarında geçirmişlerdi. Ölüm, onların yüzünde görünür biçimde yansımıyordu. Gerçi ara sıra bunların arasında yürüyüp, birine nişan alıyordu ölüm ama bunu düşünmüyormuş gibi görünüyorlardı. Tavşanlar gibi koşup oynuyorlardı yol kenarında. Tavşanlar kadar sevimliydi. Tavşanlar kadar! Elini uzatıp, birini yakalayacaksın, akşam yemeği hazır! Bir an için birbirlerine sokuluyorlar, hemen sonra dağılıyor, kendi neşelerine dertlerine düşüyorlar. Neşe dolu hayat dolu, hepsi.

Ansızın, duvarlarla çevrili hapishane hayatından, bu gürül gürül akan insanlık seline kaptırdım kendimi. Ve bu selin ilk damlacığı hiç tatlı gelmedi bana.

Öyle olmamalıydı ama.

Burada gördüğüm hayattır. Ben nereden geliyorum, hayattan, yaşamaktan geliyorum. Korknuç bir baskı uygulanıyor evet, hayat kolay yokedilir şey değil. Bir anda yenilebilir hayat, ama yüzlercesi fışkırır ansızın. Hayat bu. Ölümden daha güçlüdür hayat. Neden öyleyse, tatlı gelmedi o ilk damlacık...

Ve biz, hücredekiler, işkencenin tam ortasındakiler, koskoca ulusun insanlarından farklı yapıda mıyız?

Sorgulara, ara sıra polis arabasıyla gittiğim oluyordu. Polis arabasında muhafızlar, daha hoşgörülü davranıyorlardı. Pencereden bakabilir, caddeyi vitrinleri, bir çiçekçiyi, insanları kadınları seyredebilirdim. Bir keresinde kendi kendime tam dokuz güzel bacaklı kadın sayarsam, o gün öldürülmeyeceğim demiştim. İnceden inceye bakıyordum

bacaklara, birbirleriyle karşılaştırıyordum onları, titizlikle ve ilgiyle seçiyordum güzel bacakları. Hayatımın güzel bacak sayısına bağlı olduğunu unutmuştum bile. Sanki yalnız güzel bacaklar önemliydi, bir hayat, bir insanın hayatı aklımdan çoktan çıkmıştı.

Hcreme genellikle geç getirirlerdi beni. Peshek Baba, hep merak ederdi beni. Dnmeyeceğim sanırdı. Duyduğum haberleri Kobylisy'de kimin kaldığını söylediğim vakit, hüzünle boynuma sarılırdı. Sonra kuru sebzelerle yapılmış bir çamur önümüzde, açlıkla savaşırdık. Neşeli bir türkü söylemeye, ya da öfkeli ve zgnsek dikkatimizi kısa bir süre için bile olsa dağıtan zar oyunu oynamaya çalışırdık. Akşam saatlerini böyle geçirirken, her an kapımızın açılmasını, ve ölüm emrinin birimizin adını kusacağını düşünmemeye çalışırdık.

«Sen, ya da sen, aşağı in. Neyin varsa al! abuk!»

Ama o dönemde ikimizde ağırılmadık. O işkenceleri yaşadık. şimdi o günleri şaşkınlıkla anıyoruz. Nasıl dayanmışız... İnsanların yapısı ne garip, dayanılmaz şeylere dayanıyorlar.

Ancak, böyle deneylerin, hayatınızda derin izler bırakmasını önlemek imkânsız. Beyninizin zarı altında küçük birer film rulosu halinde duruyorlar makarayı, daha sonra, gerçek hayatta açarsanız o kadar yaşarsınız ki ıldıracak gibi olursunuz. Ya da belki, sonra bu makarayı, büyük mezarlıklar bii-minde, ya da insan hayatının değerli tohumlarıyla gübrelenmiş yeşil bahçeler halinde açarlar.

En değerli tohum, bir gün yeşerip, hayata kavuşacak değerli insanlık tohumu.

PANKRATS

Hapishanede iki hayat vardır. Biri hücrelerin içinde kilitli, bütün dünyadan soyutlanmış - gene siyasi tutukluların durumunda olduğu gibi dünyaya çok sıkı bağlarla bağlı bir hayat. Öteki hayat hücrelerin önündeki uzun koridorlardaki, canı üniformaluların insan olmayan insanların hayatı - bu hayat, hücrelerdekilerin hayatından daha da soyutlanmış, bütün insanlarına rağmen, bütün o küçük insanlara rağmen, dünyadan soyutlanmış bir hayat. Ben, bu hayatı anlatmak istiyorum şimdi.

Kendi aleminde ve de kendine özgü tarihi olan bir hayvanlar topluluğu bu. Böyle olmasaydı hiç inceleyemezdim onların hayatını. Sadece sahnenin bize dönük olan yanını görebilir, hücrelerdekilerin üzerine ağır bir mermer gibi inanılmaz bir basınçla çöken yüzlerini görebilirdim yalnız. Bir yıl önce, hatta daha altı ay önce, tek bu yüzlerini görebiliyorduk. Ama şimdi, bu yüzün çatlaklarla altındaki zavallı, soru soran, ya da üzgün, gülünç yüzleri gösterecek kadar büyük çatlakla dolu olduğunu görüyorum. Her türden surat var, ama her biri bir insanoğluna ait. Rejimin ağırlığı o karanlık dünyanın her bir canlısını bir mengene gibi sıkıyor, ve bu mengene insanoğlunun bütün duygularını gün ışığı

ğına çıkarıyor. İnsan duyguları genellikle çok, çok az; biri ötekinden azıcık fazla insancıl. Bu nicelik, aralarında ayırımlar meydana getiriyor, ve tipler yaratıyor. Tümüyle insan olan yaratıklar gördüğünüz de oluyor elbet. Ama bunlar, başkalarına yardımcı olmak için rejimin baskısına ihtiyaç duymamış olanlardır.

Hapishane, mutlu bir kurum değil, ama hücrelerin kapısı önündeki hayat, içindeki hayattan daha ışıltılı. Dostluklar hücrelerde perçinleniyor, hem de ne dostluk! Bu öyle bir dostluk ki, uzun süre önlenebilmiş bir tehlike sırasında, senin hayatının bugün benim elimde, benim hayatımınsa yarın senin elinde olduğu bir zamanda, cephede karşılaştığımız türden bir dostluk bu. Ancak, bu rejimin bekçileri arasında çok az bir dostluk var. Olamaz ki. Hepsi birer casusluk havasına bürünmüş. Herkes birbirini ihbar ediyor, ve resmen «arkadaş» diye çağırdıkları insanlara karşı hep tetikte duruyorlar. En iyileri, arkadaşsız, dostsuz yaşayamayacak olanları, bu dostluğu hücrelerde buluyorlar.

Uzun süre birbirimizin adını bilmiyorduk. Bunun önemi yoktu, birbirimize adlar takıvermiştik hemen. Kimilerine biz ad takıyorduk, kimilerinin, bizden öncekiler tarafından takılmış adlarını kullanıyorduk. Kimileri, her hücrede ayrı adla anılıyordu. Bunlar ne akar ne kokar türden insanlardı, bir hücreye kaşıkla verirlerse, öteki hücreden sapıyla çıkarırlardı. Nöbetçilerle karşılaşılan bu durumlarda, hücredekiler üzerinde silinmez bir iz bırakırlardı; Bu izlenime göre de bir ad takılırdı bunlara. Kimi vakit, bütün hücrelerin aynı takma adı buldukları olurdu, ancak, bu, ne iyi, ne kötü ama değişmez ve ötekilere benzemeyen özelliklere

sahip nöbetçilerin durumunda olurdu.

Bu tiplere bir göz atalım. Şu küçük biçimlere bir göz atalım! Rastgele seçilmemiş hiç biri; Nazizmin siyasal ordusunun bir parçası bunlar. Dikkatlice seçilmişler, rejimin direkleri, toplumlarının dayandığı birer destek bunlar...

«SIHHIYE»

Uzun boylu, şişman, zayıf ince sesli SS muazafı Rheuss, Ren Nehri üzerindeki Cologne'de bir mutemetmiş. Bütün Alman mutemetleri gibi o da bir sıhhiye kursu görmüş ve hapisane sıhhiyeliğine atanmış. Burda karşılaştığım ilk bu adam oldu. Beni hücreye sürükledi, ranzaya uzattı, yaralarımı temizledi, ilk sargılarımı sardı. Belki de gerçekten hayatımı kurtarmak için çalışıyordu. Bunun ne anlamı vardı peki? Onun insanlığı, ya da sıhhiye kursu muydu yaralarımı sarmasına neden? Bilmiyorum. Ama tutuklanan bir Yahudi'nin dişlerini söktüğünde, ya da onlara bir kaşık tuz ya da kum yedirdiğinde, bunun Nazizm anlamına geldiğini iyi biliyordum.

AÇIKGÖZ

Czeska Budejovitz'e'de bir bira fabrikasında şoför olan konuşkan yumuşak yürekli Fabian, yemeğimizi getirdiğinde hücremize gülümseyerek girer, hiç zorluk çıkarmazdı bize. Hücremizin önünde saatlerce dikilip, üstlerine yetiştirebileceği birkaç sözümüzü yakalamaya çalıştığını gözünüzle görseniz inanmazdınız.

Bu da Budejovitz'e'deki bira fabrikasında işçiy-miş. O fabrikadan çok adam var burda. Sudeten bölgesinde bir sürü Alman işçi var. Marx, «işçinin birey olarak ne düşündüğü ya da ne yaptığı değil, emeğin sınıf olarak, tarihi görevini yerine getirmek için ne yapması gerektiği önemlidir,» demişti. Burada gördüklerimiz, sınıflarının görevleri hakkında hiç, ama hiç bir şey bilmiyorlar. Sınıflarından kopmuş, karşı safa geçmişler, ideolojik olarak havada asılı kalmışlar, ve belki de sonunda fizik olarak da asılacaklar.

Bu adam, daha çok para kazanmak için Nazi ordusuna katılmış. Ama iş, düşündüğünden de karmaşık çıkmış. O günden beri gülümseme denen şeyi unutmuş. Nazi zaferine bahse girmiş, yarış atına değil, dolap beygirine oynamışmış meğer. Sinirleri alt üst. Lastik ayakkaplarıyla geceleri koridorları arşınlarken, abajurların tozlarında kasvetli düşüncelerini bıraktığının farkında değil.

Bu abajurlardan birinin tozuna, «Her şey kokuyor,» diye yazmıştı bir şair gibi. Ve intihar etmeyi düşünüyordu.

Gündüzleri hem hapislere, hem de gardiyanlara o ince sesiyle küfürler savuruyor - cesaretini yitirmemek için olacak.

ROSSLER

İnce, uzun boylu, kalın baz sesli Rössler, burada, içtenlikle gülebilen birkaç kişiden biri. Jablonetz'de bir dokuma işçisi. Hücreye gelir, saatlerce konuşur.

«Bu işe nerden girdim. On yıldır işsizdim, bir

išten çıkıp birine giriyordum ya da. Koca bir aileyi geçindirmek için haftada yirmi kron yeter mi, yetmez mi, siz söyleyin artık. Derken karşıma çıktılar, bizimle gel, sana iş vereceğiz dediler. Gittim, iş verdiler. Bana da ötekilere de iş verdiler. Ağzımız lokma gördü, bir yuvamız oldu. Yaşamaya başladık gene. Sosyalizm mi? Ondan fayda yok. Böyle düşünmemiştim, ama eskisinden daha iyi yaşıyoruz.

«Daha iyi değil mi? Savaş mı? Eh, savaşı istemedim ben. İnsanların ölmesini istemedim; sadece yaşamak istedim.»

«Ne dediniz? İstesem de, istemesem de savaşa katılıyor muyum? Ne yapayım? Burda kimseyi incitmiyor muyum? Ben gidersem, yerime başkaları, belki de daha kötüler gelecektir. Öylesi daha mı iyi? Savaş bitsin, fabrikaya dönerim...»

«Kim kazanacak dersiniz? Biz değil mi? Siz mi kazanacaksınız? Bize ne olacak peki?»

«Sonumuz mu? Bu fena işte. Ben böyle düşünmemiştim.»

Ve iri adımlarla hücreden çıkar, giderdi.

Yarım saat sonra gene gelir, Sovyetler Birliğinde nasıl yaşandığı üzerine bir soru sorardı.

«O»

Bir sabah, Pankrast'ın ana koridorunda, bizi Petchek binasındaki soruşturmayla götürmelerini bekliyorduk. Her gün, alınlarımız duvara dayalı beklerdik orda. Arkamızda, neler olup bittiğini görmemiz yasaktı. O sabah, yeni bir ses duyduk:

«Hiç bir şey görmek istemiyorum. Hiç bir şey duymak istemiyorum! Beni bilmezsiniz, ama yakında tanıyacaksınız.»

Güldüm ben. Aslan Asker Schweik'deki Yüzbaşı Doob'un sözü gerçekten yerine oturmuştu. Şimdiye kadar kimse böylesine yüksek sesle şaka etme yürekliliğini göstermemişti. Sırada bulunan daha tecrübeli bir komşum, gülmememi, yanılmış olabileceğimi, belki de bunun bir şaka olmadığını söyledi. Şaka değildi bu.

Sesini duyduğumuz adam, arkamızda, SS üniforması içinde, küçük bir yaratıktı, ve öyle görülüyordu ki, Schweik'in adını bile duymamıştı. Yüzbaşı Doob gibi konuşması, ona ruhca bağlı olduğundandı. Adı Withan'dı. Çek ordusunda Vitan adı altında uzun yıllar hizmet etti. Haklıydı, onu yakından tanıyacaktık. Ve ondan hep, «o» diye söz ediyorduk. O! Gerçeği söylemek gerekirse, bu aptallık, anlamsızlık, üstünlük, ve düpedüz kötülük dolu, bütün bunların karışımından meydana gelmiş, ve Pankrats'da, rejimin baş direklerinden biri olan bu adama ad bulmayı başaramamıştık.

«Domuzun bacağı kadar yok boyu,» diyerek can evinden vuruyorduk onu aramızda. Böylesine küçük bir yapıya dayanmak için akılca ne kadar küçük olmalıydı. Withan, acı çekiyordu evet, ve kendisinden fizikçe ya da akılca daha büyük olanlardan yani herkesten, öcünü fazlasıyla alıyordu.

Yumrukla almıyordu hıncını ama. Bunu yapacak yürek yoktu onda. Tek dinliyor ve ihbar ediyordu. Withan'ın kuyruklu masalları yüzünden nice mahkum yoldaş sağlığından olmuştur, kim bilir... Nice tutuklu hayatından olmuştur... Çünkü, her şey, Pankrats'dan toplama kampına, ya da Pankrats'ın dışına herhangi bir yere giderken kimlik kartınızda yazılanlara bağlıdır.

Koridoru tek başına, bir aşağı, bir yukarı ar-

sınlarken, kendi önemiyle böbürlenir bir havada, elleri arkasında kavuşuk yürürken ne gülünç olur Withan. Ona bakan kimse olmadığı vakit bile burnu havada yürümekten hoşlanır. Biriyle karşılaştı mı, bir yerlere, yüksek bir yerlere tırmanmak ister gibidir. Bizlerden birini sorguya çekerken, bir koltuğun kolluğuna ilişir, ve orada öyle bir saat son derece rahatsız bir durumda oturur: çünkü böyle otururken başı sizinkinden daha yukardadır. Bizler traş olurken o nöbet tutuyorsa, bir basamağın ya da bir sıranın arkalığına oturur, o çok hoşlandığı sözleri söyler:

«Bir şey görmek istemiyorum; bir şey duymak istemiyorum. Beni bilmezsiniz siz...»

Sabah talimlerinde, bahçe düzlüğünden topu topu on santim daha yüksek olan küçük bir ot yığınının üzerine tünür. Hücrelere, bir kral heybetiyle girer, ve denetimini uygun bir yükseklikten yapabilmek için bir sandalye tepesine çıkar.

Son derece gülünçtür insan hayatı söz konusu olunca, tüm öteki dik kafalı görevliler gibi, son derece tehlikelidir. Bütün bu aptallığı altında bir yetenek gizlidir: Küçük bir pireyi, deve yapabilir. Bir av köpeğinin bilmesi gereken her şeyi çok iyi bilir, - başkaca bir bildiği de yoktur - dolayısıyla, beklenenin dışında, kurallara aykırı her davranış, büyük bir olaydır onun için kendi önemliliğine yarasır büyüklükte bir olay. Hapisanenin her bir kuralını, verilen her bir emri öyle bir titizlikle uygular ve uygulatır ki, kendisinin önemli bir kişi, gerekli bir kişi, kaçınılmaz bir unsur olduğuna inandırır kendisini. Peki bu adamın ithamlarının doğruluk derecesini kim araştıracak - Kim ondan hesap soracak?

İri yarı, hantal, solgun yüzlü, anlamsız gözlü Smetonz, Grosz'un Nazi askeri karikatüründeki adamın ta kendisi. Doğu Prusya'da, Litvanya sınırı yakınlarında inek sağıcısıymış ama inekçiler, özelliklerinden hiç bir iz bırakmamış sağıcılarında. Yukarıda, Alman faziletlerinin örneği gözüyle bakılıyor ona. Katı, haşın bir adam. Boyuneğmez başı göklerde bir adam bu. Koridorlarda mutemetlerden fazladan yiyecek istemeyen birkaç kişiden biri... Amma...

Adını hatırlamadığım bir Alman bilim adamı, yaratıkların zekâsını, meydana getirdikleri «sözcüklerin» sayısıyla ölçmüş. Bu esasa göre, evcil bir kedinin, yaratıkların en az akıllısı olduğuna karar vermiş. Kedi, sadece 128 «sözcük» meydana getirebiliyormuş. Aman efendim, bu kedi, Smetonz'a göre ne kadar zeki bir yaratıkmış. Smetonz'un ağzından, birkaç sözcükten başka bir şey çıkmamıştır. Pankrats'da:

«Pass Bloss AUF - Mensch» (*)

Haftada iki ya da üç kez, nöbet değiştirirdi. Her seferinde, kendine işkence eder, ıkınır, sıkınır, ama hep o küçük seremonide bir falso verirdi. Hapishane başgardıyanı, pencereleri açmadığı için onu azarlarken gördüm bir kez. O koca et yığını, kalın bacakları üzerinde bir ileri bir geri sallanıyor, aptal kafası, giderek daha fazla öne eğiliyor, dudakları, tekrarlamak zorunda olduğu emri döktürmek için kıvranıyordu... Sonra ansızın, o et yığını, bir si-

(*) Hey önüne bak!

ren gibi kükredi, bütün koridorlara alarm veriyordu. Ne olup bittiğini bilen azdı, pencereler açılmadı ve tesadüfen Smetonz'un yakınında olan iki mahpusun burnu kanamaya başladı. Onun çözüm yolu buydu.

Böyle bir adamdı o. Önüne gelene sopa çekti. Öldürmecesine döverdi hem. Anladığı tek şey buydu. Başka bir şey bildiği yoktu. Bir keresinde, bir hücreye girip içerdekilerden birine vurdu. Hasta olan mahpus, sancılar içinde yere yuvarlandı. Smetonz, ötekilerin adamın sancıyla kıvrınma ritmine uygun olarak oturup kalkma jimnastiği yapmalarını emretti. Kramp geçip de, adam sakinleştiğinde ötekiler de bitkin yere serilmişti. Smetonz, ellerini kalçasına dayadı, böylesine karmaşık bir durumu başarıyla çözmekten duyduğu memnunlukla gülümsedi.

İlkel bir adamdı. Vahşiydi. Ona öğretmeye çalıştıkları bilgiler arasından tek bir şey hatırlıyordu - dayak, bütün sorunları hallederdi.

Sonunda, bu yaratıkta bile bir değişme oldu. K- ile birlikte hapishanenin kabul odasında oturduk. Bir ay kadar önceydi. K- durumu anlatıyordu, öyle ayrıntılara giriyordu ki, Smetonz bile anlamaya başlamıştı. Birden ayağa kalktı, odanın kapısını açtı, koridorda bir göz gezdirdi. Çıt yoktu, hapishane, gecenin ölü karanlığında uyuyordu. Kapıyı kapadı dikkatle kilitledi, ve yavaşça bir koltuğa çöktü:

«Öyleyse...?» dedi.

Çenesini eline dayadı. O dev gövdedeki küçücük ruha ağır bir yük çökmüştü ansızın. Uzun uzun oturdu öyle, sonra yavaşça başını kaldırdı, ve umutsuz bir sesle:

«Haklısınız,» dedi. «Kazanamayacağız...»

Son bir aydır, Pankrats, Smetonz'un savaş çık-
lıklarını duymadı. Yeni mahpuslar onun yumruğu-
nun ağırlığını bilmiyorlar.

HAPİSHANE MÜDÜRÜ

Ufak tefek bir **Untersturmführer** takım kuman-
danı, sık giyimli ister üniformalı olsun, ister sivil,
hep varsıl görünümlü kendinden hayatından mem-
nun görünüyor. Köpekleri, avlanmayı ve kadınları
sever ama bu bizi ilgilendirmez.

Öteki özellikleri - Pankrats'ı ilgilendiren özel-
likleri, - kabalığı, haşinliği. Tipik bir Nazi uşağı.
Durumunu korumak için kimsenin canını sakın-
maz. Polonya'dan gelmiş, adı adının ne olduğu
önemliyse eğer Soppa. Nalbantmış diyorlar. Ama
bu dürüst meslek, hiç bir iz bırakmamış onda, Hit-
lerin emrine gireli yıllar olmuş, çıka çıka bu duru-
ma yükselmiş. Koltuğundan olmamak için elinden
geleni ardına koymuyor. Her türlü dalavereye baş-
vuruyor. Ne mahpuslar, ne de personeli ne çocuk-
lar, ne de büyükler umurunda değil. Pankrats'da
çalışanların hiç birinin durumunda değil Nazizm,
ama hiç biri Soppa kadar duygusuz değil. Değer
verdiği, sık sık görüştüğü tek insan, hapishane dok-
toru, polis müdürü Weisner. Ama bu ilgi tek taraf-
lıya benzer.

Soppa, tek kendini düşünür. Bu yöneticilik gö-
revini tek kendi için öğrenmiş, ve gene tek kendi
için son dakikaya kadar sadık kalacak rejime. Baş-
ka bir kurtuluş yolu olabileceğini düşünen tek kişi
belki, ama şimdi, hiç bir yol olmadığını biliyor. Na-
zizmin düşmesi demek kendisinin de düşmesi, varsıl

hayatına son vermek demek, şıklığının sona ermesi demek... Öldürülen Çeklerin giysilerinden yararlanmaktan hiç çekinmeyen bu adamın şıklığının bile sona ermesi demek.

Evet, nazizmin sonu, onun sonu demek.

«HAPİSHANE DOKTORU»

Polis müdürü Weisner - Pankrats sahnesinde ne garip bir tip. Burası onun yeri değilmiş gibi geliyor insana - ama öte yandan Weisner'siz bir Pankrats da düşünemezsiniz. Dispanserde olmadığı zamanlar, onu kısa adımlarla - kendi kendine konuşa konuşa, ve çevresindeki herşeyi inceleyen bakışlarıyla koridorları arşınlar bulursunuz. Buraya nasılsa gelmiş de elinden geldiğince fazla ayrıntıyı anlama çabasında bir turist sanırsınız onu. Ama anah-tarı kilide sokup hücre kapısını bir güvercin kadar sessiz ve çabuk açabilir. Kurnaz bir şakacı, diyebiliriz ona. Üstü kapalı sözler eder, ama hiç ipucu vermemeyi ustalıkla başarır. İnsanlara yardım eder, ama kimsenin kendisine yardım etmesine izin vermez. Her şeyi görür, ama gördüklerini kimseye aktarmaz, ve kimseyi suçlamaz. Duman içinde bir hücreye girdiğinde, duyulabilir biçimde koklar ve:

«Anlaşıldı,» der. Dudaklarını şaplatır bir, «burada sigara içilmiş.» Gene şaplatır dudaklarını. «Kesinlikle yasaktır, sigara içmek.»

Ama kimseye söylemez. Yüzü hep kırışık ve üzgündür, büyük bir işkence altındadır sanki. Hizmetinde olduğu rejime, kurbanlarının sağlığını korumaya çalıştığı rejime sövdüğü yüzünden bellidir. İnanmaz bu rejime. Sürekli olacağına inanmaz. Hiç bir vakit inanmadı. Bu yüzden ailesini Breslau'dan

Prag'a taşımaz. Oysa, Reich'in memurlarından hiç biri, işgal edilmiş bir ülkeye akın etme fırsatını kaçırmamışlardı. Ama rejime karşı mücadele eden insanlarla ortak yanı da yoktur onun. Hiç bir tarafa yaslanmaz.

Beni içtenlikle ve görevine bağlılıkla tedavi etti. Çoğu hastalarına karşı böyledir, ve aşırı işkence görmüş mahpusların, tekrar sorguya gönderilmesine izin vermemekte inat eder. Belki bu onun vicdanının sesini durduruyordur. Ama kimi vakit, en gerekli olduğu yerde yardımdan kaçınır. Bu, belki korku duyduğu vakitlere rastlamaktadır.

Tipik bir küçük vatandaştır ne olacağı korkusuyla, memurların korkusu arasında sıkışıp kalmış bir yurttaş. Çıkacak delik arar, ama bulamaz. Bir fare değil gerçek bir sıçan kapana kısıtılmıştır.

Umutsuzca kısıtılmış.

«FLINK»

Bu, sadece bir figüran değil, başlı başına bir tiptir. Ya da, ikisi arasında bir şey. Ona kişilik verecek açıklıkta bir algı yeteneği yoktur.

Burada, buna benzer iki tür insan var: Sade insanlar, pasif olarak duygulu, içine atıldıkları korkunç dünyadan önce korkmuş, çıkış yolu aramaktadırlar. Kendilerine akıl verecek birini ararlar, kendilerine güvenleri yoktur. Algı yoluyla değil, kulaklarıyla duyacakları bir destek ararlar. Sizden yardım alma umuduyla yardım ederler size. Bunlara yardım etmek gerekir - hem şimdi, hem de gelecekte, yardıma değer bu insanlar.

Bu ikisi de Pankrats'ın cephede savaşmış Alman subaylarından.

Hanauer Znojmo'da terziymiş, donmaya yüz tuttuğu için dönmüş doğu cephesinden. Bu donmayı da kendi hazırlamış. «Savaş, insanlara göre değil,» diye Schweik stili felsefe yapıyor. «Bana göre değil savaş.»

Höfer, Bata Fabrikasından, neşeli bir ayakkabı işçisi. Fransa taarruzuna katılmış, sonra askerî görevini terketmiş. Hem de terfi ettirileceği söylenmişmiş kendisine. Her gün içinde bulunduğu güçlükler karşısında -bu güçlükler öyle de çoktur ki- elini şöyle bir sallar, «Öf!» çekerdi.

Bu ikisi, duyguları ve kaderleri bakımından birbirlerine çok benziyordu. Ama Höfer daha korkusuz, daha duygulu, daha oturmuş bir kişiliğe sahip olanıydı. Hemen hemen bütün hücreler, ona Flink adını takmışlardı.

Onun nöbetçi olduğu günler, hücreler sakin olurdu. Ne isterseniz yapabiliirdiniz. Size bağırırken, bir yandan göz kırpar, sözüm size değil, ama aşağıdaki yetkili benim görevimi ne iyi yaptığımı duysun diye bağıriyorum demek isterdi. Ne yazık ki, emekleri boşa çıktı. Artık kimseyi kandıramıyor. Ceza almadığı tek hafta geçmiyor artık.

«Öf!» kolunu sallıyor gene, yoluna gidiyor. Bir nöbetçiden çok ayakkabıcı çırağına benziyor. Ace mi bir çırak. Hücrelerdeki çocuklarla neşe içinde hatta kendini iyice kaptırmış olarak, para yuvarlamaca oynarken görebilirsiniz onu. Bir de bakmışsınız, mahpusları hücreden çıkarıyor, hücreyi denetliyor. Denetim uzun sürer de, meraklanırsanız, söyle bir bakın içeriye, bizimki masanın başına oturmuş kafası kolları üzerinde, uyuyordur. Sakin sakın, rahat rahat uyuyor. Burada güvenlik içindedir çünkü. Koridora çıkmış olan mahpuslar, nöbette-

dir, yaklaşmakta olan tehlikeyi haber vermeye hazır bekliyorlardır. Görev başında uyumaya ihtiyacı vardır. Çünkü, dünyadaki her şeyden çok sevdiği kız, gece uyumasına engel olmaktadır.

Nazizm zaferi kazanacak mı, yenilecek mi? «Öf! Bu sirkin böyle sürüp gideceğini mi sanıyorsunuz?»

Kendisini onlardan saymamaktadır. İlginç yanı da budur onun. Dahası, onlardan biri olmak istememektedir, ve onlardan değildir. Başka bir bölüme gizli bir haberiniz mi var? Flink hazırdır. Dışarda birine bir diyeceğiniz mi var? Flink hazırdır. Biriyle konuşup, böylece, arkadan gelecek birkaç kişinin hayatını kurtarmak mı istiyorsunuz? Flink sizi onun hücreğine götürecektir, kapıda nöbet tutacaktır. Birini polise teslim etmiş bir sokak çocuğu kadar gururludur beklerken. Genellikle onu uyarmak, dikkatli olmasını söylemek zorundasınızdır. Tehlikenin ortasında, dünyadan habersizdir. Tehlike olduğunu anlatıp, onu inandırana kadar, akla kararı seçmek zorunda kalırsınız sık sık. Yaptığı iyiliğin gerçek değerini bilmemektedir. Anlayamamaktadır. Elinden geldiğince fazla şey yapmak hoşuna gider, ama kendi gelişmesine engel olur yaptığı iyilik.

Bir kişiliğı yok henüz, ama gelişiyor.

KOLİN

Sıkıyönetimin sürdüğü akşamlardan biriydi. Üniformalı SS nöbetçisi beni hücreye soktu ve ceplerimi merakla aramaya başladı.

«Nasıl gidiyor?» diye fısıldadı.

«Bilmem,» dedi. «Yarın vurulacağımı söylediler.»

«Korkuyor musun?»

«Bekliyordum. Korkmuyorum.»

Ellerini ceketimin yakasında gezdirdi bir an.

«Belki vururlar. Belki yarın değil: belki bir gün: belki de hiç vurmazlar. Ama böyle zamanlarda... hazırlıklı olmak iyidir...»

Sonra sustu.

«Ama vururlarsa, vuracaklarını kabul etsek yani... Birine göndermek istediğin bir haber var mı? Ya da... yazmak ister misin? Hemen basılsın diye değil, anlıyor musun, gelecekte basılır. Bura-ya nasıl geldin, sana ihanet eden oldu mu, kim nasıl davrandı. Yaz ki, bilgin de seninle ölüp gitmesin.»

Yazmak ister miydin? En büyük isteğim bu değil miydi?

Bir anda kâğıt kalem getirdi. Gardiyan bulma-sın diye dikkatlice sakladım bunları.

Ama uzun süre dokunmadım kaleme.

İnanılacak gibi değildi - inanamıyordum. Bu karanlık binada, tutuklandıktan birkaç hafta sonra, üniformalı biri çıkagelecek, yalnız dövmek ve bağırmak için yaratılmış üniformalılardan biri gelecek, ve sana böyle davranacak... İnanılır gibi değildi. Sana elini veren bir dost bulmak, hiç olmazsa bir an için, bütün bunları atlatacak insanlarla konuşmana yardım edecek birini bulmak... Ve bu adam, idamlıkların adı okunurken kana susamış adamların ortasında, gırtlakları terörle boğulduğu için isteseler bile bağıramıyacak adamların ortasında çıkagelecek. Böyle bir zamanda, bir dost bulmak... Yok inanılmaz buna. Gerçek değilse, bir ihtardır öyleyse. Benim durumumdaki bir adama, kendiliğinden elini uzatmak için ne büyük yürek

gerek... Ne büyük bir ruh gücü gerek! Ne cesaret!

Bir ay kadar bir zaman geçti. Sıkıyönetim kaldırıldı. Bağış çağış kesildi, zalim saatler, anılara dönüştü. Akşamdı, aynı nöbetçi beni sorgudan, hücreye getiriyordu.

«Bakıyorum yaşıyorsun daha. İşler yolunda gitti mi?» Endişeli bir hali vardı.

Ne demek istediğini biliyordum. Bu soru bana çok dokunmuştu. Onun içtenliğine inanıyordum şimdi. Bu soruyu, ancak kendisinde sorma hakkı gören, inançlı biri sorabilirdi. O andan sonra inandım ona. Bizdendi.

İlk bakışta garip bir adam gibi görünürdü. Koridorlarda tek başına, sakın, ketum, tedbirli ve kuşku adımıyla yürürdü. Bağıracağı hiç duyulmamıştı. Kimseye vurduğu görülmemişti hiç.

«Bir daha Smetonz bu yana bakarsa, bir yumruk indir bana ne olur,» diyorlardı ona komşu hücredeki arkadaşlarım. Kendini azıcık düşünüyorsa, yapmalıydı bunu.

«Gerekmez,» dedi bizim yoldaş, başını iki yana salladı.

Çekçe'den başka dil konuştuğu duyulmamıştı. Tüm ötekilerden farklı olduğu her halinden belliydi. Ama neden diye sorarlarsa, anlatamazdınız bunun sebebini. Onlar da bunun farkındaydı, ama bir bahane bulup da ağızlarını açamıyorlardı.

Ona ihtiyaç duyulan her yerde bitiverirdi. Birinin başı dertte mi, şaşkın ve sinirli mi, hemen oraya koşar, onu yatıştırırdı. Yaşamaktan umudunu, yaşama isteğini yitirmiş insanları yüreklendirirdi. Dışarıda kalanlardan hayatları tehlikede olan mı var, ve onları kurtarmak için bizim bağlantımız koptu mu hemen imdada yetişir, yeni bir bağlantı

kurardı. Ayrıntılara gömülmez, sistematik, geniş kapsamlı çalışırdı.

Bu, bizim için yeni bir şey değildi; Nazi yönetimine girdiğimizden beri aklımızdan çıkarmıyoruz böyle olmamız gerektiğini.

Sözünü ettiğimiz Çek nöbetçi, Adolf Kolinsky, Moravya'lı eski bir Çek ailesinden. Alman hüviyetiyle Çek mahpuslara nöbetçilik yapmak üzere yetkililere başvurmuş. Önce Hradec Kralove, sonra da Pankrats'da gardiyan olmayı başarmış. Onu tanıyanlar arasında çeşitli düşüncelere sahip olanlar vardır. İşe başladıktan dört yıl sonra, Alman hapisane müdürü yumruğunu Kolinsky'nin suratına doğru sıkmış ve:

«Senin o Çek suratını dağıtacağım!» demiş.

Oyunun sonuna gelinmiş oysa. Ve müdür yanılıyor. Kolinsky'nin tek Çek suratını değil, içindeki insanlığı da parçalaması gerek. İşte, düşmanın saflarında, düşmanla çarpışmak, ve başkalarının düşmanla yaptığı savaşta, onlara yardımcı olmak için, bilerek ve isteyerek düşman safına geçmiş bir adam... Sürekli tehlikenin, amacını güçlendirdiği bir adam.

«BİZİMKİ»

11 Şubat 1943 günü, kahvaltıda, neden yapıldığı bellisiz siyah su yerine kakao getirselerd, bu mucizeyi belki de farketmezdik. Çünkü, o sabah başka bir mucize oldu: Bir Çek polisi üniforması hücrelerimizin oralarda göründü.

Sadece göründü. Gördüğümüz tek şey, siyah pantolon ve uzun çizmelere bürünmüş bir ayaktı. Lacivert bir kol ve bir el, sürgüyü kaldırdı, hücre

kapısını açtı, kapadı, sonra kayboldu. Öylesine çabuk oldu ki bu olay, on beş dakika sonra, hiç bir şey görmediğimize inanacaktık nerdeyse.

Pankrats'da bir Çek polisi! Bunun anlamı neydi? Ne olabilirdi? İki saat düşündük, anlam çıkarmaya çalışıyorduk. Tam bu sırada hücrenin kapısı gene açıldı ve bir Çek polisi şapkası, içeri eğildi, şapkanın altındaki dudaklar cömertçe gülerek, bizi bir kat daha şaşırttı, ve:

«Freistunde!» (*) dedi.

Yanılmıyorduk şimdi. Koridorlardaki SS nöbetçilerin yeşilimsi boz üniformaları arasında, birkaç kara nokta -Çek polisleri- belirmişti, bu kara noktalar bize son derece ışıltılı görünüyordu.

Bizim için anlamı neydi bunun? Ne için gelmişlerdi? Ne biçim adamlardı? Ama ne biçim olurlarsa olsunlar, burada oldukları gerçeği, her şeyi açıkça anlatıyor. En hassas aletine, yaşaması için gerekli en önemli örgütüne, baskı altında tutmak istediği bir ulusun üyelerini kabul etmek zorunda kalan bir rejimin sonu gelmiş demek değil midir? Birkaç asker kazanmak için, polis gücünü zayıflatmayı göze aldığına göre, cephede insan gücü ihtiyacı karşılamıyor demektir, cephe çok zayıf demektir! Bu gidişle daha ne kadar dayanabilir bu rejim?

Buraya, yalnız seçilmiş adamları, Alman muhafızlardan daha beter olanları, faşizmin zaferine inanan ve zaferi bekleyen adamları gönderirler buraya. Ama olgu, Çek polisinin SS'lerin yerine geçti-

(*) Rahat.

ği olgusu, sonun yaklaştığının kaçınılmaz bir delilidir.

Böyle sürdü tartışmamız. Böyle düşündük.

Sandığımızdan da çok sayıda Çek polisi vardı. Demek makinanın başka çaresi yoktu, demek rejimin kendini koruması için çalışacak yeterli insan yoktu.

Çek üniformalarını, Pankrats'da ilk 11 Şubatta gördük.

Ertesi gün üniformaların içindeki adamlarla tanışmaya başladık.

Biri gelir, hücrenin eşiğinde, bir o ayağı, bir öteki ayağı üzerinde rahatsızca dikilir, içeriye bakardı. Sonra ansızın, galeyana gelip sıçrayan bir keçi yavrusu gibi ona dönük gözlerimize çevirirdi gözlerini.

«Eh, nasılız bakalım, baylar?»

Biz gülümsemeye cevaplardık onun sorusunu. O da gülümserdi. Sonra birden boşanır, şöyle derdi:

«Öfkelenmeyin bize. İnanın, burada sizi gözlemektense kaldırım kazmayı tercih ederiz. Ama zorlandık, yapıyoruz bu işi işte... Belki sonu iyiye varır, kim bilir...»

Onların Pankrats'a gelmelerini neye yorduğumuzu, onlar hakkında ne düşündüğümüzü söylediğimizde sevinirdi. Böylece daha ilk görüşmede arkadaş olurduk. Bu anlattığım Vitek, sade, iyi yürekli bir çocuktuk - o ilk sabah, hücremizin etrafında görünen ilk Çek'ti.

İkincisi, Tuma'ydı. Gerçekten tipik bir ihtiyar Çek polisi. Kaba, gürültücü ama temelde iyi bir insandı. Cumhuriyetin hapisanelerinde böylelerine kıdemli derdik. Durumu, görevi ona hiç de garip

gelmiyordu. Tersine, son derece rahat, kendi bildiğince, kaba şakalarıyla düzeni sağlıyor, ya da bozuyordu. Hücredekilere ekmek verir, sigara verir, konuşarak vakit öldürür, her şeyden, herkesden konuşur ama siyasal durumu ağzına almazdı. Bütün bunları son derece doğal olarak yapıyordu. Kendi nöbetçilik görevi anlayışının bu olduğunu da hiç saklamıyordu. Bu yüzden kendisine sitem ettiğimizde daha dikkatli olmaya çalıştı, ama pek değişmedi. Gene o eski Kıdemliydi, polisti. Ondan bir şey isteyemezsiniz. Ama onun yakınımızda olduğunu bilmek içimizi rahatlatırdı.

Üçüncü Çek polisi, hiç bir şey görmeden, hiç bir söz etmeden arşınlardı koridorları. Ona yaklaşma girişimlerine kulak asmazdı.

«Bunu seçmekle pek bir şey kazanmamışlar,» dedi. Baba bir hafta onu izledikten sonra, «İçlerinde en başarısız bu.»

«Ya da en kurnazı,» dedim. Tek bir tartışma kızıışsın diye, küçük meseleler üzerine karşı görüşler ileri sürmek, hücre hayatının tuzu biberidir.

İki hafta sonra, bu suskun olanı bana hafiften göz kırptı gibi geldi. Bende aynı sinyalle cevap verdim. Hapishanede bu sinyalin binlerce anlamı olabilirdi. Ama hiç bir şey olmadı; belki de yanıltmıştım.

Ne var ki, bir ay sonra, her şey açığa çıktı. Kozadan çıkan bir kelebek gibi ansızın patladı her şey. Koza açıldı ve içinden canlı bir varlık çıktı. Bu bir kelebek değil, bir insandı.

«Küçük heykelcikler yapıyorsun,» derdi. Baba benim bu tip taslaklarım için.

Benim yapmak istediğim de buydu. Burada ve dışarda kahramanca ve gerçekten savaşmış, ve öl-

müŝ yoldaŝlarımın anısını canlı tutmak istiyordum. Ama, en zor koşullar içinde, en az yoldaşlarım kadar inançla ve yüreklilikle bize yardımcı olanlara da anıtlılaŝtırmak istiyordum. Kolinsky ve bu Çek polisi gibi kiŝilikleri, Pankrast'ın korkunç koridorlarından hayatın ışığına çıkarmak istiyordum. Onları yüceltmek için değil, başkalarına örnek olsun diye yapmak istedim bunu. Çünkü, insanlığın görevi, bu kavgayla son bulmayacak, ve insanlar, gerçekten insan olmadığı sürece, onurlu bir insan olmak için kahramanlık gerekecek.

Jaroslav Hora adlı polisin hikayesi kısa. Ama bu kısacık hikayede, insan bir adamın bütün hayat hikayesini buluyor.

Radnicko, güzel bir bölgede, ama son derece yoksulluk içinde, ülkenin uzak bir köşesinde kurulmuş Jaroslav'ın babası camcı, zor bir hayat yaşıyorlar. İş varsa, ağır iş, yorucu iş. İşsizlik döneminde açlık. Bu koşullar insanı ya diz üstü çöktürür, ya da daha iyi bir dünya umuduyla, düşüyle başını dik tutturur. Daha iyi bir dünyaya inanan ve onun uğruna savaşan babası. Komünist oldu.

Küçük Jarda, 1 Mayıs bayramında, tekerleklerinde kırmızı kordela bağlı bisikletiyle sokaklarda dolaşıyor. O kırmızı kordelayı orada bırakmamış, Skoda Fabrikasındaki ilk işine, tornacılığa başladığı vakit de içinde taŝımış.

İşsizlik dalgası geliyor, sonra askerlik, sonra polislik. Bunca zamandır içindeki kırmızı kordela ne yapıyordu, bilemiyorum - belki katlanmış, yüreğinin bir yerlerinde duruyordu, belki biraz da unutulmuştu, ama vardı, duruyordu, kaybolmamıştı. Bir gün onu Pankrats'a atadılar. Kolinsky gibi istekli, belli bir amaçla gelmedi buraya. Ama hücre-

ye kafasını sokup da hayatında ilk kez böyle bir kuya bakınca, bir amacı olduğunun bilincine vardı. Kordela çözülmüş, ortaya dökülmüştü.

Önce çalışacağı alanı bilmesi, gücünü ölçmesi gerekiyordu. Nereden, nasıl başlayacağını düşünüyordu önceleri, bu yüzden yoğun düşüncelerle gergindi yüzü. Profesyonel bir devrimci değildi, sadece bir halk çocuğuydu. Ama önünde bir örnek, babası vardı, çevresinde kararının biçimlendiğini katı, sağlam bir örnek vardı. Ne yapacağına karar verdiğinde o küskün kabuktan bir adam çıktı.

Aslında iyi bir insandı şaşılacak derecede temiz duygulu, utangaç ama erkek bir adamdı. Gerekli olan her şeyi çekinmeden yapardı. Küçük işler de gerekliydi, büyük işler de. Her ikisini de yapar. Sessiz çalışır. Böbürlenmez. İşin üstüne gider, ve korkusuzdur. Bütün bunlar doğaldır onun için. Görev seçmez. Neyin yapılması gerekiyorsa onu yapar. Böyle olması gerekir: başka söze ne hacet?

Hikayemiz bu kadar. Kurtarılmış birkaç insan hayatı, onun sayesinde yaşamakta bugün. Bu insanlar, dışarda yaşıyor ve çalışıyorlar, çünkü Pankrats'da bir adam insanlık görevini yaptı. Pankrats'daki onları tanımıyor, dışardakiler de onu tanımaz. Kolinsky'yi de tanımaz dışardakiler ama umarım sonradan tanışırlar. Bu iki sempatizan çabucak birbirlerini buldular, ve ellerine geçen fırsatları, görevlerinin yarattığı fırsatları iyi değerlendirdiler.

Onları unutmayın. Kafaları onlarla, ama yürekleri olması gereken yerde bulunan, ve hem kafalarını, hem yüreklerini kullanan bu insanların örneğini hatırlayınız.

Rastlar da bu üçünü -yeşilimsi boz SS üniforması içindeki Kolinsky lacivert üniformalı Çek polisi Hora ve hapishane mutemetinin ince, zavallı üniforması içindeki Skorepa Babayı bir arada görürseniz, güzel bir kardeşlik filmi seyrediyorsunuzdur. Pek bir arada göremezsiniz onları ama - çok azdır buluştukları. Neden diye sorarsanız, birbirlerine çok bağlı olduklarından bütünleşmiş olduklarındandır. (birbirlerine ait oldukl...)

Hapishane kurallarına göre, koridorlarda temizlik, yemek dağıtma gibi işler, yalnız «özellikle güvenilir disiplinli ve ötekilerden soyutlanmış» mahpuslar tarafından yapılır. Bu, kanun hükmüdür - ölü hükmüdür bu. Böyle mutemetler hiç bir vakit bulunmamıştır, yoktur. Hele Gestapo kampalarında hiç bulunmaz böyleleri. Burada, mutemetler, mahpuslarla dışardakiler arasında anten görevini yapan, yaşamak ve ötekilerle haberleşmek için mapusane komünü tarafından güvenilir kişi kabul edilmiş kişilerdir. Nice mutemetler ellerinde mesajla yakalanmış ve hayatlarını vermiştir! Ama hapishane komününün kanunu, ölenlerin yerine gelen mutemetlerin, aynı tehlikeli işi yapmaya devam etmelerini emretmektedir. İster yürekli olsunlar, ister korkak, komün adına çalışmak zorundadırlar. Korkak olanlar için göze aldıkları işin tehlikesi büyüktür, ama er geç bütün yeraltı görevlileri gibi, bunlar da korkuyu yenmiş bir duruma gelirler.

Bu, n noktasına yükselmiş bir yeraltı çalışmasıdır ve bu çalışma onu yoketmek isteyenlerin pençesi altında yapılmaktadır. Gardiyanların gözü önünde, onların verdiği görevler sırasında, düşma-

nın hazırladığı sıkı disipline de uyarak, - en güç koşullar altında çalışmak zorundadırlar. Dışarıda, illegal çalışma hakkında öğrendiklerin, yetersizdir, burada ama dışardakinden daha çok çalışmak, daha çok iş yapmak zorundasın.

Dışarda, illegal çalışmanın ustaları var, burada da, mutemetler arasında ustalar var. Skorepa Baba, bir ustadır. Sakindir, alçak gönüllüdür, ama bir balık kadar çeviktir. Gardiyanlar onu övmektedirler. Ne güvenilir, ne ağır başlı bir adam. İşinden başka bir şey düşünmüyor, kurallara aykırı bir şey yapmıyor. Öteki mutemetler, ondan örnek alsın!

Evet mutemetler, ondan örnek alın! O bir mahpus için örnek bir mutemettir. Tam onun istediği gibidir. Komünün sağlam, en hassas antenidir o.

Her hücrede kim olduğunu çok iyi bilir, yeni gelenleri daha ilk anda tanır niçin buraya düştüklerini, kimlerle ilişkili olduğunu, dışardaki konumunu, arkadaşlarının ne yolda olduğunu, hepsini öğrenir hemen. «Olguları» inceler ve aralarında ilişki kurmaya, hepsini birleştirmeye çalışır. Dışarıya mesaj iletmesi ve ara sıra da iyi öğütler vermesi için gereklidir bu.

Düşmanı da iyi tanır. Her bir gardiyanı dikkatle inceler, alışkanlıklarını, güçlü ve zayıf noktalarını, nesine dikkat etmesi gerektiğini, ne işte kullanılabileceğini, nasıl aldatılabileceğini ya da dikkatinin nasıl başka yöne çekilebileceğini iyice öğrenir. Gardiyanlardan çoğunun burada yazdığım özelliklerini Skorepa Baba anlatmıştır bana. Hepsini iyi tanır, tam ve iyi tanımlar. Koridorlarda serbestçe dolaşmak ve işini yeterince yapmak isteyen biri için önemlidir bu.

Ama her şeyin üstünde, Skorepa kendi görevini

bilir. Her an Komünist olması gerektiğini, ellerini kavuşturup işi sallantıda bırakmaya zaman ve yer olmadığını iyi bilen bir sempatizandır. Hatta, en büyük tehlikeyle karşı karşıya olduğu ve en ağır baskı altında bulunduğu zamanlar en verimli olduğu zamanlardır diyebilirim. Olgunlaştı bile burada.

Her gün, ya da her saat, yeni yöntemler gerektiren durumlar koyabilir ortaya. Bunları çabucak ve akıllıca bulur. Bir anlık vakti olabilir. Hücresinin kapısını vurur gözetleme deliğinden, hazırlanmış bir mesajı dikkatle dinlemek ve mesajı koridorun öte ucundaki baraka bir hücreye açıkça ve doğru olarak iletmek için yeterli vakittir bu. Gardiyan aşağıya inip de koridor bir dakikalığına boş kaldı mı, yeter ona. Son derece dikkatli ve akıllıdır. Onun elinden yüzlerce mahpus mektubu geçmiştir? Biri de yakalamamış, hatta kuşku uyandırmamıştır.

Kimin başının dertte olduğunu, kimin cesarete ihtiyacı olduğunu bilir. Dışarıdaki durum hakkında birkaç söz söylemekle yüreklenebilecek mahpusu tanır. Üzüntüsünden kurtulamayan bir adamı, o babaca bakışlarıyla yüreklendireceğini bilir.

Kimin ertesi gün açlık cezasına çarptırılacağını ve fazladan bir parça ekmek, bir kepçe çorbaya ihtiyacı olduğunu bilir. Bunları deneyleriyle müşfik duygularıyla öğrenmiştir, ve her durumda gerekeni yapar.

İşte Skorepa Baba. Güçlü, korkusuz bir asker. Gerçek bir adam.

Bir gün bunu okuyacak olanlardan, onu, tek bir adam olarak değil baskı yapanların hizmetine girip, baskı görenlere hizmet eden, en iyi mutemet yani Almanca adıyla **Hausarbeiter** olarak görmele-

rini isterim. Burada yalnız bir tane Skorepa Baba var, ama değişik insan toplulukları arasında dava-ya hizmet eden, onun kadar hizmet eden başkaları da var. Pankrats'da ve Petchek binasında bulunanların hepsini yazmak isterdim, ama ne yazık ki, birkaç saatim kaldı - «kısacası söylenen ama uzun uzun yaşanan türkü»ye yetmeyecek kadar az zaman...

Birkaç ad daha sayacak vakit var, hatırlanması gereken bir çok örnekten bir kaç:

«Renek» - Josef Teringl, katı, sakın, fedakâr bir adam. Petchek Binasının tarihi ve bu binadaki mücadelemın çoğuyula ilgilidir. Ayrılmaz iyi yürekli arkadaşı, Joe Bervidu da öyle.

Dr. Milosh Nedved, yakışıklı, asil bir çocuktur; mahpus yoldaşlarımıza yaptığı günlük yardımlarını Osvicim'de, hayatıyla ödedi.

Arnost Lorenz. Yoldaşlarına ihanet etmeyi kabul etmediğinden karısı öldürölmüştür. Bir yıl sonra, 400 numaralı hücrenin mutemetlerini ve tüm komünü kurtarmak için ölüme gitmiştir.

Harikulade, yıkılmaz, yılmaz Vashek Rezku.

Sıkıyönetim sırasında öldürölen fedakâr, ağzı sıkı Anny Vikova.

Gerekli işi yapmak için hep yeni yöntemler yaratan, zeki, hatta neşeli «kütüphane memuru» Springer.

Bilek, o taptaze genç...

Bunlar sadece birkaçı. Birkaç örnek... Küçük, büyük, ama hep gerçek karakteri olan kişiler - fiğüranlar değil.

9 HAZİRAN 1943

Hücremin önünde bir kemer asılı. Benim kemerim. Yakında nakledileceğimin işareti. Gecenin bir saatinde, beni alıp Reich'a mahkemeye - ve saireye götürecekler. Zaman, hayatımdan son lokmasını ısırp koparıyor. Pankrast'daki dört yüz on bir günüm, şaşılacak derece çabuk geçti. Kaç gün kaldı? Nasıl günler? Nerede geçireceğim bu günleri?

Başka bir yerde yazma fırsatı bulamam sanırım. O yüzden, bu benim son ifadem. Yaşayan son tanığı olduğum anlaşılan tarihten bir parça.

1941 Şubatında Çekoslovakya Komünist Partisinin tüm Merkez Komitesini ve yakalanmamız halinde görevi devralacak olan ikinci liderler grubunu tutukladılar. Böylesine ağır bir yumruğun üzerimize nasıl indiği, bu işin nasıl olduğu açıklanamadı. Belki, gelecekte, bir gün, Gestapo Komiseri yakalanıp konuşturulduğunda açıklığa kavuşur. Petchek Binasında, mutemet olduğum vakitler, bu sırrı öğrenmek için çok uğraştım. Bir ajan parmağı vardı işin içinde, ve büyük ölçüde dikkatsizlik. İki yıl, başarıyla yeraltında çalışmak, yoldaşların uyanıklığını körletmişti. İllegal örgütümüz çok yayılmıştı; sürekli olarak yeni adaylar - hatta bir şey

olduğunda, ilk takımın yerini alması için yedekte tutulması gereken birçok kişi, örgüte alındı. Hüc-relerimiz karmakarışık hale geldi, denetimi güçleş-ti, Parti merkezimizi havaya uçurmayı, uzun süre planlamış olmalıydılar. Düşman, Sovyetler Birliği-ne saldırmaya hazır olduğu anda indirdiler yum-ruğu.

Kaçımızın tuzağa düşürüldüğünü bilmiyor-dum önceleri. Plan gereğince ötekilerin benimle ilişki kurmasını bekliyordum. Ama bekleyişlerim boşa çıktı. Bir ay sonra, çok olağanüstü bir şeylerin olduğu düşüncesiyle dışardan benimle ilişki kur-malarını beklememeye karar verdim ve böylece, içerden dışarıyla ilişki kurma çalışmalarına girdim. Ötekiler de bu olanağı aramaya başladı.

İlk bulunduğum üye Merkezi Bohemya bölgesi başkanı Honza Vyskochil'di. İnsiyatif sahibi bir ar-kadaştı, ve **Kızıl Haklar**'ı yeniden yayınlamak için materyal hazırlamıştı bile. Parti gazetesiz kalma-yacaktı. Bir başmakale yazdım, sonradan inceleme-diğim eldeki yazıların, **Kızıl Haklar** değil de 1 Ma-yıs Bayramı adı altında bir broşür halinde yayım-lanmasına karar verdik. Öteki bölge örgütleri de, yayınlarına devam etmektense, başka adlarda yeni yayınlar çıkarmayı tercih ediyordu.

Sonraki aylar, partizan çalışmalarına ayrıldı. Yumruk, ağır olmasına rağmen, partiyi öldüremez-di. Yüzlerce yeni aday, yakalanan, ya da öldürülen liderlerin görevlerini üzerlerine alıyorlardı. Onların taze enerjileri ve fedakârlıkları, esas örgütte par-çalanma ya da çökme meydana gelmesini önledi. Ama merkez örgüt yoktu, ve partizan grubunu bek-leyen tehlike, en önemli anda, tam düşmanın Sov-yetler Birliği'ne saldıracağı anda birlikten ve iyi.

örülmüş bir liderlikten yoksun bulunmalarıydı.

Bir partizan hücresinin bastığı **Kızıl Haklar** gazetesinin bir sayısında, tecrübeli bir politik parmağın, iş başında olduğunu anladım. Bizim **Mayıs Gazetesi**, özellikle başarılı değildi ne yazık ki, ama hiç olmazsa, işbirliği yapabilecek birinin bulunduğunu haber veriyordu ötekilere. Böylece, biz, iki grup ilişki kurma yollarını aramaya başladık.

Balta girmemiş ormanda birini aramaya benziyordu bu. Bir ses duyuyor, sesin geldiği yöne gidiyorduk. Tam o sırada asıl aradığımız sesin, tamamen başka bir yönden geldiğini duyuyorduk. Ağır kayıplar verdiğimizden, bir tuzağa düşmemek için son derece dikkatli ve tetikteydik. Önceki Merkez Komitesinden iki üye ilişki mi kuracak, hemen birbirlerini sınamaya, hain olmadıklarına iyice inanıncaya kadar, türlü yollara başvurmaya gerek duyuyordu. Herkes birbirinden kuşku duyuyordu. Benim en büyük zorluğum, aradığım kimsenin kim olduğunu bilmemdi. Kendisi de onunla ilişki kurmaya çalışan üyenin kim olduğundan habersizdi.

Sonunda, bir ortak tanış bulduk. Dr. Milosh Nedver adında bu genç arkadaş, bizim ilk kuryemiz oldu. Onu tamamen bir raslantı sonucu buldum. 1941 Haziran ortalarında, hastalandım, Dr. Nedver'i bulup, onu sakladığım eve, Baxa'nın evine getirmesi için Lida'yı gönderdim. Hemen geldi, ve söz arasında, son derece dikkatli bir biçimde 1 **Mayıs Bayramı** adlı broşüre yazı yazan arkadaş bulması gerektiğini söyledi. Aradığının karşısında olduğunu aklından geçirmiyordu, çünkü karşı taraftaki üyeler, tutuklandığıma ve belki de öldürüldüğüme inanıyorlardı.

Hitler, 22 Haziran 1941 günü Sovyetler Birli-

ğine saldırdı. İşte o günün akşamı, Honza Vyskoc-
hil ve ben, bu hareketin biz Çekoslovakya'lılar için
ne anlam taşıdığını gösteren bir broşür yayınladık.
30 Haziran günü, uzun zamandır aradığım adamı
bulmuştum. Verdiğim adrese geldi, çünkü kiminle
buluşacağını biliyordu. Ben, onun kim olduğunu
bilmiyordum daha. Bir yaz gecesi idi, akasyaların
kokusu havayı sarmıştı, tam sevgililerin buluşması
için uygun bir geceydi. Konuşmaya başlamadan
perdeleri çektik. Işığı açtığımda kucaklaştık. Honza
Zika'ydı bu. 1941 Şubatında, Merkez Komitesinin
tümü tutuklanmamıştı daha. Üyelerden biri, yaka-
lanamamıştı. Bu, üye Zika'ydı. Onu yıllardır tanır
ve çok severdim. Ama birlikte yüklendiğimiz görev
sırasında daha yakından tanıdık birbirimizi. Kısa
boylu toparlak bir çocuktü, sürekli gülerdi, iyi bir
amcaya benzetebilirdiniz onu. Ama fedakâr, karar-
lı, parti çalışmalarında katı ve tâviz vermez bir ya-
pıdaydı. Yapacağı işten başka bir şey bilmez ve bil-
mek istemezdi. Görevini yapmak için vazgeçemeye-
ceği şey yoktu. İnsanları çok severdi, insanlar da
onu. Ama hiç bir vakit, onların hatalarına göz yu-
marak sevgilerini satın almazdı.

Anlaşmamız birkaç dakika sürdü. Birkaç gün
sonra, Zika'nın Mayıstan beri ilişkide olduğu üçün-
cü üyeyi, yeni lider Honza Cherny'yi tanıdım. Uzun
boylu, yakışıklı bir gençti bu. Kiminle nasıl konu-
şacağını iyi bilir, hoşsohbet, sevimli bir arkadaştı.
İspanya'da savaşmış, savaş patlak verince yurda
dönmüş, Nazi Almanya'sını göğsünde kurşunla aş-
mıştı. Büyük yeraltı tecrübesi vardı, yetenekli, insi-
yatif sahibiydi. Her zaman iyi bir askerdi.

Birkaç ay süren mücadelemiz, bizi birbirimize
iyice yaklaştırmıştı. Üçümüz birbirimizi tamamlı-

yorduk. Zika örgütleyiciydi. Gerçekçi, son derece hassas, her şeyi enine boyuna inceleyen, hiç bir şeyi pürüzlü bırakmayan bir parçamızdı. Raporları teker teker dikkatlice okur, anlamını tam ve doğru olarak çözünceye incelerdi. Gelen eleştiriler, teklifler üzerine düşünür, sonra, nazik ama kesin bir biçimde gurubun verdiği kararı uygulardı.

Cherny sabotajlardan ve silahlı cephe hazırlıklarından sorumluydu. Askerce düşünür, yaratıcı, iyi bir planlayıcı, yorulmak bilmez bir arkadaştı. Yeni insanlar, ve yeni kaynaklar bulmada başarılıydı.

Ben, gazeteci, politik ajitator olarak görevlendirilmiştim.

Aramızdaki işlev bölüşümü, bir sorumluluk bölüşümüydü, iş bölümü değil. Bağımsız bir eylem, ya da karar gerektiğinde, birbirimizin sorumluluğunu yüklenirdik. Çünkü buluşup her şeyi tartışmamız güçtü. Şubatta partiye indirilen darbe bütün ilişkilerimizi koparmıştı, bunlar hiç bir vakit tümüyle onarılamazdı. Örgütün bazı bölümleri bütünüyle parçalanmıştı. Bazı bölümler, yeniden kuruldu ama onlarla ilişki kurmak mümkün olamadı. Birçok fabrikadaki hücreler, hatta bölge örgütleri aylarca soyutlanmış olarak çalıştılar. Onlarla ilişki kuramıyorduk. Tek umudumuz, gazetemizin ellerine geçmesi ve orda belirtilen genel çizgiyi izlemeleriydi.

Ev bulamıyorduk, bu da işimizi güçleştiriyordu. Eski apartmanları kullanamazdık, çünkü düşmanın buraları sürekli izlemesi mümkündü. Başlangıçta paramız da yoktu ve karnesiz yiyecek sağlamak hayli güçtü. Karneler kimliğimizi açığa çıkarabilirdi. Bütün bu engelleri, hazırlanmak ve ku-

ruluşumuzu yenilemek için vaktin çok geç olduğu bir zamanda Sovyetler Birliği'ne saldırıldığı bir zamanda aşmak zorundaydık. Partinin mücadeleye fiilen katılması gerektiği bir zamanda böylesine güçlükler içindeydik.

İşgalcilere karşı cephe oluşturmak onlara karşı küçük çarpışmalara girişmek ve bunu tek kendi gücünün değil, tüm Çek ulusunun gücünden yararlanarak yapmak zorundaydık. 1939 yılından 1941 yılına kadar süren hazırlık döneminde, Parti yeraltı çalışmaları yaptı. Tek Alman polisine karşı değil, kendi ulusumuzdan gelen saldırılara karşı da savaştı. Kanlı baskıya rağmen, Parti, gelişmek ve örgütlerini yenilemek ve aynı zamanda ulusun güvenini kazanmak zorundaydı. Bu, hiç bir partiye üye olmayanlara da yaklaşmak, bağımsızlık için savaşımaya kararlı olan herkesle işbirliği etmek, bütün halkı mücadeleye çağırarak, ve çekimser olanlarla doğrudan uğraşmak demektir.

1941 Eylülü başında, kötürüm örgütümüzü yeniden kurduk diyebilecek durumda değildik, ama hiç olmazsa önemli görevleri yürütebilen bir örgüt çekirdeği meydana getirmiştik. Parti kampanyaları dikkat çekmeye başladı. Sabotaj yaygınlaştı. Her bölgede fabrika işçileri grev ilân ediyordu. Eylül sonunda Heydrich'i peşimize taktılar.

Sıkıyönetimin ilk döneminde giderek hızlanan aktif direncimiz kırılmadı. Biraz yavaşlattı çalışmalarımızı ve Partiye yeni yaralar verdi. Prag bölgesi ve gençlik örgütü özellikle etkilenmişti. Liderlerimizin çoğu, parti için çok değerli kişiler - Jan Kreychi, Shatanzl, Milosh, Krasny ve daha birçokları yakalandı.

Ancak her saldırıdan sonra, partinin ne yıkıl-

maz, sağlam bir örgüt olduğunu görüyorduk. Yerini başkasının alamayacağı görevliler bile tutuklansa, birkaç arkadaş onun görevlerini üzerine alıyordu. Yılbaşına varmadan, güçlü bir örgüt meydana getirmiş durumdaydık. 1941 Şubatında en başarılı olduğumuz dönemdeki gibi değilse de, partinin görevlerini kararlı savaşlarla yürütebilecek durumdaydık. Aramızda iş bölümü yapmıştık. Ama işin büyüğü, Honza Zika'ya aitti.

Yaptığımız yayınların müsvetteleri bodrumlarda, mahzenlerde, ve yoldaşların gizli belgeleri arasında bulunabilir, bunlardan burada söz etmeyi gereksiz görüyorum.

Gazetelerimiz geniş ölçüde dağılır ve okunurdu. Tek parti üyeleri değil, parti dışındaki kimseler de okurdu yayınlarımızı. Birçok «teknik merkez» tarafından hazırlanmış, hayli teksir ya da basılı yayın, geniş ölçüde dağıtılırdı. Bunları hazırlayan teknik merkezler, birbirlerinden bağımsız ve illegal kuruluşlardı. Hiç bir basın gurubu, ötekinin nerde çalıştığını, kimler olduklarını bilmezdi. Bu merkezlerde çalışanların hiç biri makalelerin ve talimatın kimden geldiğini bilmezdi. Herkes vargücüy-le çalışırdı, savaş durumunun gerektirdiği hızla çalışmayı her vakit başarırlardı. Örneğin Yoldaş Stalin'in Orduya Talimatlar'ını 23 Şubat 1942 günü bastık, ve 24 Şubat akşamına kadar okurun eline ulaştırdık. Matbaacılar, doktorun atelyesi ve «Puch - Lorenz Atelyesi» çok iyi çalışmıştı. Bu ikinci Atelye, Dünya Hitler'e Karşı adlı bir gazete de çıkarıyordu. Gazetelere yazılacak yazıların çoğunu başkalarını tehlikeye sokmamak için ben hazırlardım. Tutuklanmam halinde yerimi alacak kişi çoktan hazırlanmıştı. Ben götürülür götürülmez de yeri-

mi aldı, hâlâ sürdürüyor görevi.

Mümkün olduğu kadar az kişiyle mümkün olduğu kadar basit mekanizma kurmuştuk. 1941 Şubatında görüldüğü üzere, mekanizma için korunaktan çok tehlike olan uzun ilişki zincirlerini kopardık. Bu, her birimizin daha büyük tehlikeye girmesi demekti, ama Partinin selameti için gerekliydi. Şubatta düştüğümüz hatayı tekrarlamayacaktık.

Bu yüzden, yeni bir üyeyle tamamlanan Merkez Komite, ben tutuklandıktan sonra da çalışmalarına sessizce devam etti. En yakın çalışma arkadaşım bile benim yerimi başkasının aldığından haberdar değildi.

Honza Zika, 27 Mayıs 1942 gecesi tutuklandı. Bu da bir rastlantıydı. Heyrich'in öldürüldüğü günün ertesi, düşman, Prag'da baskınlar yapmak üzere saldırıya geçtiği saatlerde yakalandı Zika. Zika'nın gizlendiği Streshovice'deki apartmana gelmişlerdi. Zika heyecanlanmamış olsaydı, sahte adla düzenlenen belgelerin, kimlik kartlarının farkında bile olamayacaklardı. Onu saklayan ailenin hayatlarını tehlikeye koymamak için ikinci katın penceresinden atlayarak kaçmaya çalışmıştı. Düşmüş, belkemiği kırılmış bir durumda hapishane hastanesine kaldırıldı. Kimi tuttuklarından haberleri yoktu. On sekiz gün süren araştırma, incelemeden sonra, kim olduğunu anladılar, ve öldü ölecek durumda bulunan Zika'yı Petchek Binasına sorguya götürdüler. Son orada karşılaştık. Onu görmeme izin vermişlerdi. El sıkıştık, o cömert gülümseyişle, bana:

«Uyanık ol, Julolo!» dedi.

Onun ağzından duydukları tek söz buydu. Baş-

ka bir kelime çıkmadı ağzından. Yüzüne yediği birkaç yumrukla bayıldı ve birkaç saat sonra da öldü.

Onun tutuklandığını daha 29 Mayıs'ta öğrenmiştim. Antenlerimiz iyi çalışıyordu. Bu antenler kanalıyla, ne tavır alacağımız konusunda bir anlaşmaya varmıştık. Kararımızı sonradan Honza Cherny de onayladı. Bu, parti için birlikte aldığımız son karardı.

Honza Cherny 1942 yazında tutuklandı. Bu kez, rastlantı değil, onunla temasta olan Jan Pokorny'nin disiplinsizliği yüzünden yakalamışlardı onu, Pokorny, sorumluluklarını müdrik bir biçimde davranmamıştı. Birkaç saat süren sorgudan, elbette ağır bir sorgudan - sonra, Pokorny paniğe kapılmış ve onlara Cherny'le buluştuğu apartmanın adresini vermişti. Böylece Honza'yı bulmuşlardı. Gestapo birkaç gün sonra onu da tutukladı.

Honza gelir gelmez beni sürükleyerek onunla karşılaştırmaya götürdüler.

«Onu tanıyor musun?»

«Hayır.»

O da beni tanıdığını söylemedi. Başka hiç bir soruya da cevap vermedi. Ağır yaralı olduğundan fazla işkence de çekmedi. Hemen bayıldı. İkinci sorguya götürülmeden önce, ona durumu anlattık ve buna göre davranmasını söyledik.

Ondan bir şey öğrenemediler. Uzun süre hapis-hanede tuttular onu. Onun suskunluğunu bozacak yeni deliller toplamaya çalıştılar. Ama Honza Cherny yenilmedi.

Hapislik, onu değiştirmemişti. Her zaman için yürekliydi, neşeliydi. Kendi geleceği, onu ölümle karşı karşıya bıraktığı bu günlerde, başkalarına umut vermeye çalışıyordu.

Ansızın Pankrats'dan aldılar onu. Nisanın sonuydu. Nereye götürdüklerini bilmiyorum. Burada-kilerin ansızın ortadan kaybolması bir uğursuzluk belirtisidir. Belki yanılıyorum, ama artık Honza Cherny ile karşılaşacağımı sanmıyorum.

Hepimiz ölümü göze almıştık. Gestapo'nun eline düşmenin, sonumuzun geldiği demek olduğunu biliyorduk. Yakalandıktan sonra bile, başkalarına ve kendimize karşı, bu bilincimizin gerektirdiği biçimde davranıyorduk.

Benim oyunum da sona yaklaşıyor. O sonu yazamayacağım, çünkü nasıl olacağını bilmiyorum henüz. Bu, artık oyun değil. Hayatın kendisi bu.

Gerçek hayatta, seyirci yoktur; herkes katılır hayata.

Son sahnenin perdesi açıldı.

Dostlarım, hepinizi sevdim. Nöbeti teslim ediyorum!

9 HAZİRAN 1943

JULIUS FUČIK

oda
yayınları

**daragacından
notlar**
JULIUS FUÇIK

2,50 Lira